نئين سنڌي لئبرري نمبر ٣٠

شاهنامي وارا شاهه

يـــا

قديم ايران جي تاريخ

لـکـنـدڙ

مرزا قليچ بيگ

قيمت ١-٤-٠

پاران ايم ايچ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.
Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

١٩٢٦ع

بلئوتسڪي پريس، ہنڌو آشرم،
حيدرآباد سنڌ.

مهاڳ

فردوسيءَ جو شاهنامو مشهور آهي، جنهن ۾ قديم ايران جي بادشاهن جو احوال ڏنل آهي ۽ منجهس عجيب غريب ڳالهيون آهن، جنمان گهڻيون خيالي ۽ شاعراڻي ڍول جون آهن. انهي قديم تاريخ بابت ٻيا به ڪتاب نثر ۾ لکيل آهن، جن تان هن ڪتاب جو مضمون ورتل آهي، جئن ته ڪتاب روضة الصفا، جنهن ۾ پڇاڙيءَ تائين احوال ڏنل آهي ۽ ڪتاب تاريخ معجم، جنهن ۾ فقط نوشيروان تائين احوال ڏنل آهي. پوئين بادشاهه ۽ عربن جي فتح جو مفصل احوال ڏنو ويو آهي. انهي تاريخ بابت يوناني ۽ انگريزي ڪتابن ۾ جيڪو احوال ڏنل آهي سو ٿورو گهڻو ٻي طرح جو آهي پر هي ڪتاب فارسي ڪتابن تي ٻڌل آهي. شروع ۾ پيغمبرن جو مختصر احوال ڏنل آهي، جو گهڻن تاريخن ۾ ايران جي بادشاهن مان ڪي پيغمبر شمار ڪيل آهن، ته پلي خبر پوي ته ڪهڙن بادشاهن جي زماني ۾ ڪهڙا پيغمبر هئا. پڇاڙيءَ ۾ شاهنامي تان بادشاهن جي ياداشت ۽ انهن جي بادشاهيءَ جو عرصو ڏنو ويو آهي ۽ انهن جي بادشاهي حضرت عيسيٰ کان ڪيترا ورهه اڳي يا پوءِ هئي سو به ڏيکاريو ويو آهي. مطلب ته هن ڪتاب ۾ قديم ايران جي تاريخ شروع کان وٺي عربن جي فتح تائين ڏني وئي آهي. رستم پهلوان جو احوال مون اڳئي ڌار لکيو آهي.

حيدرآباد سنڌ
فيبروري ١٩٢٥ع

قليچ بيگ

شاهنامي وارا شاهه

يا

قديم ايران جي تاريخ

ديباچو.

پاڪ ڪتاب موجب سڀ آدمي **حضرت آدم** ۽ **بي بي حوا** جو اولاد آهن ۽ حضرت آدم کي انسان ذات جو ڏاڏو چوڻ ٿا ۽ خدا جو پهريون نبي شمار ڪن ٿا ۽ کيس صفي الله جي لقب سان سڏين ٿا. سندس عمر هڪ هزار سال لکن ٿا. کيس ويهه پٽ ۽ ويهه ڌيئون ڄايون. مرڻ مهل هن جو سڀ اولاد، پوٽا پڙپوٽا، مڙئي چاليهه هزار هئا. سندس پهريان ٻه پٽ قابيل ۽ هابيل هئا، جن مان هابيل صالح هو ۽ قابيل ظالم ۽ انهن جي ۽ انهن جي اولاد جي پاڻ ۾ ناسازي رهي ۽ تنهن ڪري زمين تي هڪ ٻئي کان پري وڃي رهيا. مرڻ کان پوءِ سندس جانشين **شيث** ٿيو، جنهن کي هن پنهنجو ولي عهد ڪيو هو. شيث کان پوءِ سندس پٽ **انوش**، پوءِ تنهن جو پٽ **قينان**، پوءِ انهي جو پٽ **مهلائيل**، پوءِ

انهي جو پٽ **برد** جا نشين ٿيندا آيا. انهن کان پوءِ **حضرت ادريس** آدم جي اولاد مان پيغمبر ٿيو، جو حضرت آدم جي وفات کان ٻه سو ورهه پوءِ پيدا ٿيو ۽ **حضرت نوح** نبي ٿيو، جنهن جي ڏينهن ۾ پاڻيءَ جو طوفان آيو ۽ ساري خلق ٻڏي وئي. انهي **ڪري** نوح کي آدم ثاني چوندا آهن. حضرت نوح کي ٻارهن پٽ هئا، جي جدا جدا پاڳن ۾ وڃي رهڻ لڳا ۽ جدا جدا شهر ۽ ملڪ ٻڌائون، جي سندن نالن جي پٺيان سڏجن ٿا، جيئن ته چين، ترڪ، خلخ، روس، صقلاب وغيره. ڪن تاريخن ۾ لکيل آهي ته طوفان کان پوءِ حضرت نوح جا فقط ٽي پٽ بچيا، جن کي هن جدا جدا ملڪ ورهائي ڏنا، هن طرح ته وڏي پٽ **سام** کي شام ۽ عراق ۽ فارس ۽ خراسان ۽ جزيره ڏنائين ۽ ٻئي پٽ **حام** کي مغرب ۽ حبش ۽ زنجبار ۽ هند ۽ سنڌ ۽ سودان ڏنائين ۽ ٽئين پٽ **يافث** کي چين ۽ صقلاب ۽ ترڪستان ڏنائين. تنهن ڪري انهن ملڪن جا ماڻهو انهن جي اولاد مان سمجهڻ گهرجن. انهن جي اولاد مان **حضرت هود** ۽ **حضرت صالح** نبي ٿيا. حضرت نوح کان ٻارهن سؤ ورهه پوءِ **حضرت ابراهيم خليل الله** وڏو نبي ٿيو. حضرت ابراهيم کي ٻه پٽ هئا. هڪڙو **اسماعيل** ۽ ٻيو **اسحاق**، جي مخالفت جي ڪري ڌار رهڻ لڳا. انهي وچهه حضرت هود

پيغمبر ٿيو. حضرت اسماعيل ۽ اسحاق کان پوءِ اسحاق جو پٽ **حضرت يعقوب** پيغمبر ٿيو، جنهنکي **اسرائيل** جو نالو مليل آهي ۽ بني اسرائيل انهيءَ جو اولاد آهن. حضرت يعقوب کي ٻارهن پٽ هئا، جنمان **حضرت يوسف** نبي هو، جو مصر ۾ فرعون جو وزير ٿيو. انهيءَ جي اولاد مان وري **حضرت ايوب** پيغمبر ٿيو. پوءِ **حضرت شعيب**، پوءِ حضرت **موسيٰ** ۽ **هارون** ۽ پوءِ **حضرت يوشع بن نون** ۽ پوءِ **حضرت الياس** پوءِ **حضرت اليسع** ۽ پوءِ **حضرت اشموئيل**، پوءِ **حضرت داؤد** ۽ پوءِ **حضرت سليمان** ۽ پوءِ **حضرت يونس** ابن متي، پوءِ **حضرت زکريا** ۽ **يحييٰ**، پوءِ **حضرت عيسيٰ** بن مريم، پوءِ **حضرت جرجيس** ۽ پوءِ **حضرت محمد صلعم**.

---

(١) پيشدادي خاندان جا بادشاه.

ڪيُومرث.

تاريخ نويسن جو چوڻ آهي تہ پهرين پهرين جيڪا بادشاهي قائم ٿي، سا ايران ۾ پيشدادي خاندان جي ٿي يعني قاعدي جوڙڻ وارا بادشاهہ ۽ انهن جو بہ پهريون بادشاهہ ڪيومرث هو، جنهنڪي ماڻهن پسند ڪري ظلم زبردستي بند ڪرڻ ۽ ملڪرانيءَ جي بندوبست ڪرڻ لاءِ مقرر ڪيو. ڪيومرث سرياني ٻوليءَ جو لفظ آهي، جنهن جي معنيٰ آهي جيئرو ڳالهائيندڙ. ڪن جو چوڻ آهي تہ اهو هن جو نالو نہ هو، پر بادشاهہ ٿيڻ وقت اهو هنکي لقب ڏنو ويو ۽ سندس نالو هو اسيم ۽ سلم بن نوح جي اولاد مان هو، جنهنکي عرب عام سڏيندا آهن. ڪن جو چوڻ آهي تہ يافث بن نوح جي اولاد مان هو. مجوسي چوندا تہ ڪيومرث خود حضرت آدم آهي، جنهنکي هو گِل شاهہ بہ سڏيندا آهن، يعني مٽيءَ جو بادشاهہ، ڇالاءِ جو هو مٽيءَ مان بڻايو ويو

هو ۽ زمين جو پهريون نبي ۽ بادشاھ ٿيو. ڪنهين به صورت ۾ ڪيومرث پهريون شخص هو، جنهن بادشاهي هلائي ۽ عدل ۽ انصاف جو پايو وڌو ۽ لشڪر ۽ مشير رکيا ۽ ملڪن جو سير ۽ سفر ڪيو. هنکي هڪڙو پٽ **سيامڪ** نالي هو، جو دنيا ترڪ ڪري دماوند جبل ۾ اڪيلو رهندو هو ۽ خدا جي پرستش ڪندو هو. هڪڙي پيري ڪيومرث پٽ جي ڏسڻ لاءِ ويو، پر هت نٿي آيس. هڪڙي هنڌ چِٻ جو آواز پڌي اوڏي ويو. وڃي ڏسي تہ پٽس قتل ٿيو پيو آهي. انهي وقت کان وٺي چٻ کي اڀاڳو پکي سمجهڻ لڳا. ڪيومرث پٽ کي هڪڙي کوهہ يا غار ۾ دفن ڪري مٿس باهہ ٻاري ڇڏ يائين تہ متان جانور کوٽي ڪڍ نس. انهي وقت کان وٺي مجوسين يعني آتش پرستن ۾ اها رسم پئجي وئي، جا اڃا هلي اچي. انهي کان پوءِ ڪيومرث گولا ۾ رهيو تہ جن هنجي پٽ کي ماريو آهي، تنکان وير وٺي. آخر انهي جبل ۾ رهندڙ ڪي ديو يا راڪاس ڏٺائين، جنسان وڙهي گهڻن کي ناس ڪيائين ۽ اتي شهر اڏائي ماڻهو وهاريائين. انهيکي طبرستان چوڻ لڳا. وري اُيرندي ڏي وڃي بلخ جو شهر پَڌائين ۽ اتي ڏاڍيون خوشيون ۽ مجلسون ڪيائين. هڪڙو پايو بہ هوس، سو بہ پاڻسان ڪري جيڪي جهنگلي قومون هيون ۽ جنکي تڏهن ديو سڏ يندا هئا، تن سان جنگيون

ڪري خلق تان انهنجو آزار لاڻائين. دماوند ۽ بلخ
کان سواءِ اصطخر جو شهر بہ ٻڌائين ۽ ڪن تاريخن ۾
آهي تہ اردبيل ۽ فلسطين ۽ بابل ۽ قومس ۽ مڪران ۽
جرجان ۽ حمص ۽ سجستان بہ ڪيومرث جا ٻڌل آهن.
ڪنہجو چوڻ آهي تہ سيامڪ ڪيومرث جو پٽ نہ
هو، پر پوٽو هو، جنهنکي هن پالي وڏو ڪيو ۽ حڪومت
جي تعليم ڏئي پنهنجي جاءِ تي وهاريائين ۽ پاڻ وڃي
گوشہ نشين ٿيو ۽ اميرن ۽ مشيرن کي هنجي سفارش
ڪري ڇڏيائين. انهي طرح سيامڪ بادشاهي پئي
هلائي ۽ بهادريءَ سان ديون کي شڪستون ڏيندو رهيو.
پر هڪڙيءَ جنگ ۾ زخم رسيس، جنهنڪري بستر نشين
ٿي پيو. ڪيومرث جبل مان انهيکي ڏسڻ آيو. سندس
ڏسندي سيامڪ مري ويو، جنهنلاءِ ڪيومرث ڏاڍو
ڏک ۽ ارمان ڪيو. پر سگهوئي سيامڪ جي گهر پٽ
ڄائو، جنهنکي ڏسي ڪيومرث خوش ٿيو ۽ انهيجو نالو **هوشنگ**
رکيائين ۽ انهيجي پرورش ۽ تعليم جو پورو بند و بست
رکي سيامڪ جي قاتلن جي پٺيان پيو. آخر انهنکي
هٿ ڪري ماري ساڙي ڇڏيائين. جڏهن هوشنگ
ٻالجي وڏو جوان ٿيو، تڏهن انهيکي تخت تي وهاري
ڪيومرث وري بہ وڃي جبل ۾ گوشہ نشين ٿي رهڻ
لڳو، جيسين ڪ حياتي پوري ٿيس. هنجي عمر هزار

ورهه جوڻ ۾ ٿي اچي ۽ چاليهه ورهه بادشاهي ڪيائين. چونڊا تہ ڪپڙن اُٽڻ ۽ گهوڙن تي زين ۽ لغام سان سواري ڪرڻ جي رسم هنجي ڏينهن ۾ پئي.

هوشنگ.

هوشنگ کي عرب هوشنج چوندا آهن. ڪنهجو چوڻ آهي تہ جيئن ڪيومرث خود آدم آهي، تيئن هوشنگ کي مهلائيل ٿا چاهن ۽ ٻڌس کي قينان، جي نالا متي ديباچي ۾ ڏنل آهن. هوشنگ لفظ جي معنيٰ هوش وارو آهي ۽ حقيقت ڪري هو وڏي هوش ۽ حڪمت وارو شخص هو. هن حڪمت عمليءَ بابت هڪڙو ڪتاب تصنيف ڪيو، جو جاودان خرد جي نالي سان مشهور آهي. اهو اصل سرياني ٻوليءَ ۾ هو، جو هارون الرشيد جي وزير فضل بن سهل عربيءَ ۾ ترجمو ڪيو. عجم جا ماڻهو هوشنگ کي نبين ۾ان شمار ڪندا آهن ۽ هنکي عدل ۽ انصاف جو صاحب چاهيندا آهن، جنهنجي بادشاهيءَ ۾ رعيت گهڻو آرام ورتو. هنکي طهمورث نالي پٽ هو، جو سندس ولي عهد هو. انهي کي خاص طرح تعليم ڏنائين ۽ جيڪي نصيحتون هنکي ڏنائين، سي مشهور آهن. انهن کي مختصر طرح هتي ڏجن ٿيون :- ڪو بہ حڪم حاجت ۽ دليل ۽ پوري ويچار ۽ صلاح مصلحت کان سواءِ جاري نہ ڪجي. مطلبي ۽ غرض وارن ماڻهن جي صلاح جي

خبرداري ڪرڻ گهرجي. ظالمن ۽ فسادين ۽ رهزنن
۽ شريرن کي مغلوب رکڻ گهرجي. دشمن جي حرڪتن
کان غافل نه رهجي ۽ نه انهن جي دوستيءَ تي اعتبار رکجي.
نيڪ ۽ بيگناهه ماڻهن جي سنڀال ڪرڻ ۽ انهن کي تڪليف
کان بچائڻ ضرور آهي. خرچ يا بخشش ڪرڻ ۾
اعتدال جو درجو نظر ۾ رکجي، حد کان ٻاهر نه وڃجي،
يعني نه بُخل ڪجي نه اسراف. ڪهڙي به
قسم جي ماڻهوءَ ۾ حقارت جي نظر سان نه
ڏسجي. عدل ۽ انصاف جي عادت ڪجي. مال
ميڙڻ جو شوق نه رکجي. دشمن تي غالب ٿجي ته
انهيءَ کي معاف ڪجي ۽ انهيءَ سان صلح ڪجي. جڏهن
هوشنگ ڏٺو ته طهمورث هاڻي قابل ٿيو آهي، تڏهن هن کي
تخت تي ويهاري ۽ اميرن کي ٻارت ڪري پاڻ
ڪيومرث وانگي وڃي جبل ۾ گوشه نشين ٿي رهڻ ۽
خدا جي عبادت ڪرڻ لڳو. اتي ديون هن جي مٿان
هڪڙي وڏي ڇپ ڪيرائي وڌي ۽ هو اندر غار ۾
دٻجي مري ويو. جڏهن طهمورث کي اها خبر پئي،
تڏهن ڏاڍو افسوس ڪيائين. جنهن هنڌ اهو واقعو ٿيو هو،
اتي هڪڙو شهر ٻڌائين، جنهن جو نالو تانخ رکيائين،
يعني ڪڙو، جو پوءِ استعمال ۾ باغ جوڙڻ ۾ آيو. هوشنگ
کي ايران جي نالي سان به سڏيندا آهن، اگرچه ڪي

چون ٿا تہ ايران کي ايرج جي پٺيان نالو مليو. هوشنگ جي ڏينهن ۾ کاڻين مان لوھہ ڪڍيو ويو ۽ انهن مان هٿيار ۽ اوزار ٺهڻ لڳا ۽ جانورن جون کلون لاهي رڱي پوستينون ڪري ڍڪڻ لڳا ۽ ڪتن کي تعليم ڏئي شڪار جي ڪم ۾ آڻڻ لڳا ۽ کاڻين مان سون ۽ رپو بہ ڪڍيائون ۽ وڻن جي ڇانگ بہ شروع ٿي. دجلہ ندي کوٽي جاري ڪيائون ۽ سُوس ۽ ڪُوفہ ۽ بابل جا شهر پيدا ويا. هوشنگ جي بادشاهي چاليهہ ورهہ هلي. حضرت ادريس عليہ السلام پيغمبر هنجي زماني ۾ هو.

طهمورث ديوبند.

طهمورث ديون سان وڙهيو ۽ انهن کي قيد ڪيائين، تنهنڪري هنکي ديوبند جو لقب مليو. هو ڏاهپ ۽ بهادري ۽ عدل ۽ انصاف ۽ ٻين گڻن جي ڪري مشهور آهي. هنجي ڏينهن ۾ ملڪ ۾ سخت ڏڪار پيو ۽ ماڻهن کي کاڌي جي لاءِ انّ موجود نہ هو، تنهنڪري طهمورث حڪم ڪيو تہ ماڻهو هڪ وقتي ماني کائين يعني رات جي ۽ ٻپهرن واري ماني ٻين غريبن کي ڏين. انهي طرح ڏينهن جي روزي رکڻ جي رسم شروع ٿي. اها بہ هنجي عدل ۽ انصاف جي ڳالهہ شمار ۾ ايندي آهي. شروعات ۾ جيڪي ٻري ٻري جا فسادي ۽ شرير ۽ جهنگلي ماڻهو هئا، جي انهي وقت جي اصطلاح موجب ديو سڏبا هئا،

تنهن کانپوءِ جڏهن معلوم ٿيو ته طهمورث ننڍي عمر جو شاهزادو آهي ۽ ملڪ سنڌس پيءُ وزير ٿو هلائي، جو تمام ضعيف ۽ جلد مرڻ وارو آهي؛ تڏهن هو مخصوبا ڪرڻ ۽ فساد اٿارڻ لڳا. حقيقت ڪري ڪيومرث پهرين شڪار گهڻو ڪندو هو ۽ عيش عشرت ۽ شراب نوشيءَ ۾ مشغول رهندو هو. پر جڏهن خبر پيس ته دشمن فساد شروع ڪيو آهي، تڏهن پيءُ وزير سان صلاح ڪري لشڪر تيار ڪري جنگ ڪرڻ لاءِ نڪتو. تي سؤ هاٿي ساڻ کنيائين ۽ دشمن کي شڪستون ڏئي خراب ڪيائين ۽ پوءِ پنهنجي ساري ملڪ ۾ گشت ڪيائين. ٽيهه ورهه بادشاهي ڪري وفات ڪيائين ۽ مرڻ کان اڳي پنهنجي پٽ ۽ ولي عهد **جمشيد** کي وصيتون ۽ نصيحتون ڪري تخت تي وهاريائين. طهمورث جي راڄ ۾ طبرستان، آميل، قعذز، اصفهان، مرائن، عراق عرب ۽ ٻيا ڪي شهر پيدا ٿيا. تاريخ ۾ لکيل آهي ته طهمورث پنهنجين جنگين ۾ هڪ هزار چار سؤ اسي ديو ماريا ۽ گهڻا بند ڪيائين، جنهن ڪري ديو بند جو خطاب مليس. عمرات سؤ ورهه هيس ۽ بلخ ۾ دفن ڪيو ويو.

جمشيد.

ڪي لکن ٿا ته اصل نالو جم آهي ۽ شيد لقب آهي، جنهنجي معنيٰ آهي سج يا وڏو تارو. ڪي

جمشيد کي سام بن نوح جو پوٽو ٿا ڄاڻن؛ ڪي انهيءَ کي
طهمورث جو ڀاءُ يا ڀائٽيو ٿا ڄاڻن. مطلب ته هو عدل ۽
انصاف ۽ بهادريءَ سان بادشاهي ڪرڻ لڳو ۽ ساڳئي
وقت ۾ عبادت به گهڻي ڪندو هو، جنهنڪري سندس
دعا قبول پوندڙ ٿي. خدا کان دعا گهريائين ته سندس
ملڪ ۽ رعيت ۾ مرض ۽ موت نه ٿئي يا تمام گهٽ ٿئي.
انهيءَ دعا جو اهو اثر ٿيو ته ٽي سؤ ورهيه برابر ڪو به
ماڻهو نه مئو. هنجي چڱن ڪمن ڪري هنجي بادشاهي
ساري عالم تي پکڙي وئي، بلڪ چوڻ ۾ ٿو اچي ته جنن
۽ پرين ۽ حيوانن تي به انجو حڪم هلڻ لڳو، جيئن
حضرت سليمان جي ڏالي چوندا آهن ۽ گهڻن کي انهيءَ
ڪري اهو به گمان آهي ته جمشيد سليمان هو. پر اها
ڳالهه غلط آهي ڇالاءِ جو حضرت سليمان پڇاڙيءَ تائين
نبي رهيو ۽ جمشيد پڇاڙيءَ ۾ ڪافر ٿيڻ لڳو ۽ پنهنجي
حڪم ۽ بادشاهيءَ تي مغرور ٿي فرعون وانگي خدائيءَ
جو دم هڻڻ لڳو ۽ ماڻهنکي پنهنجي پرستش ڪرڻ لاءِ
زور ڪرڻ لڳو، ۽ جيڪو نه ڪندو هو، تنهنکي مارائي
ڇڏيندو هو. پهرين هنجي گاديءَ جو هنڌ سجستان ۾
هو، پوءِ فارس ۾ ڪيائين، جتي هاڻي شيراز آهي. اتي
بهار جي شروعات ۾ وڏو جشن ڪيائين، جنهنکي نوروز
سڏيائين ۽ جمشيدي نوروزجي رسم اڃا تائين ايران ۾

هلي اچي. حڪيم فيثا غورث يوناني بہ جمشيد جي زماني ۾ هو ۽ وٽس ملازم هو، جنهن موسيقيءَ جو علم ڪڍيو ۽ راڳ ۽ ساز شروع ٿيا. جمشيد ماڻهن کي وراهي چار قسم يا فرقا ڪيا. هڪڙا عالم يا لکپڙهہ ڪرڻ وارا، ٻيا لشڪري يا جنگ ڪرڻ وارا، ٽيان ٻوڪہ راهہ ڪرڻ وارا ۽ چوٿان ڪاسبي يا هنر ۽ ڌنڌي ڪرڻ وارا. انهي طرح ملڪ جو انتظام تمام چڱو هلڻ لڳو. پر جڏهن هن جي مغز ۾ شيطاني هٺ پوڻ لڳو ۽ پاڻ کي خدا سمجهڻ لڳو ۽ پرستش ڪرائڻ لڳو ۽ جن عقل وارن هن کي ڳالهہ نٿي مڃي تن کي مارائڻ لڳو، تڏهن ملڪ ۾ فساد شروع ٿيا ۽ انهن منصوبو ڪري جمشيد جي پاڻتي ضحاڪ کي هن جي جاءِ تي بادشاه ڪرڻ جي رٿ ڪئي. اهو ضحاڪ عاد جي قوم ۾ عرب منجهہ رهندو هو، جنهن ڪري کيس تازي سڏيندا هئا. اهو وڏي لشڪر سان ڪاهي جمشيد تي آيو. هن جو زور ڏسي ۽ رعيت کي پنهنجي برخلاف ڏسي جمشيد شهر ڇڏي ڀڄي ويو ۽ سجستان ۾ جبلن جي غارن ۾ گذارڻ لڳو. اتي جي جابلو ماڻهن جي ڪنهن زال سان شادي ڪيائين، جنهن مان اولاد بہ ٿيس، جنمان هڪڙو ڪرشاسف يا گرشاسپ آهي ۽ رستم انهي جي اولاد مان ٿيو. مطلب تہ اتي جبل ۾ گذاري هو آخر مري ويو. ڪن جو چوڻ آهي تہ هڪڙي پوري

وٽ ۾ لڪو ويٺو هو ته ضحاڪ جي ماڻهن اچي انهي وٽ
کي ڪرت سان چيريو ۽ انهي ۾ چيرجي مري ويو.
جمشيد جي عمر هزار ورهه ٿا لکن ۽ بادشاهي ست سؤ ورهه
ڪيائين ۽ ڪي ٿا چون ته ست سؤ ورهه عمر هيس ۽
ٽي سال باشاهي ڪيائين. حضرت هود نبي هنجي
وقت ۾ عاد جي قوم لاءِ پيدا ٿيو. جمشيد جي ڏينهن ۾
درزڪو هنر ۽ سڙڪن ٺهرائڻ ۽ کوهن کٽائن جو ڪم
شروع ٿيو.

ضحّاڪ تازي.

مٿي چيو ويو ته ضحاڪ جمشيد جو ڀائٽيو هو، پر
ڪنهجو لکڻ آهي ته هنجو ڀاڻيجو هو. جمشيد جي
هڪڙيءَ ڀيڻ جي شادي عرب جي هڪڙي بادشاه سان
ٿي هئي، ۽ ضحاڪ عربي لفظ آهي، جنهنجي معنيٰ آهي
کلندڙ. پر عجم يا ايران وارا انهيکي بيوراسب سڏيندا
آهن يعني هزار گهوڙن وارو يا ده آگ، جو هن وٽ ڏهه
هزار گهوڙا رهندا هئا. ڪي وري چون ٿا ده آگ
انهيڪري چوندا هئس، جو منجهس ڏهه عيب هوندا
هئا، جو قديم پارسيءَ ۾ آگ چون عيب کي. ۽ ده آگ
مان عربن ضحاڪ نالو بنايو. ضحاڪ جي پيءُ جو نالو
علوان هو، جنهنکي عجم وارا مرداس ٿا چون. لکيل آهي
ته هو ننڍي هوندي هاروت ۽ ماروت جو شاگرد هو ۽

جادو سکيو هو ۽ ٻيءَ جي مدد ڪرڻ تي به نه رهيو ۽ پڻس،
جو ٻنهي جي پاسي جو بادشاهه هو، تنهنکي ماري پاڻ اُتي
جو بادشاهه ٿيو. انهيڪري ضحاڪ ظالم ۽ بي دينو ۽
شوخ طبيعت جو ماڻهو هو. جهڙو عرب ۾ رهندو هو
اهڙو هاڻي جمشيد کان پوءِ عجم ۾ به رهڻ لڳو، جنهن
ڪري ماڻهو سگهوئي پشيمان ٿيا ۽ کانئس بيزار ٿيڻ
لڳا. ست سؤ ورهه انهي ظالم سان بادشاهي ڪيائين.
پوءِ اچي هڪڙو مرض ٿيس، جنهن ۾ سندس ٻنهي ڪلهن
تي ٻلهاڙيءَ جهڙا ٻه زخم ٿيس. ماڻهن جو اهو ويساهه هو ته
شيطان سندس ڪلهن تي چمي ڏني، جنهنڪري اُتي
ٻه نانگ پيدا ٿيس، جي ڪيس پياچڪ هڻندا هئا ۽ ماس
يا ميڄالو کائيندا هئا، جنهنڪري هن اها صلاح ڪئي
ته هر روز هڪڙو ماڻهو ڪهي انهي جو گوشت انهيڪي
کارائجي يا طبيبن جي چوڻ تي ماڻهوءَ جو ماس يا فقط
ميڄالو انهن ڦٽن ۾ وجهندو رهجي. ائين ڪرڻ سان
هنکي آرام آيو ٿي، تنهنڪري اهڙو بندوبست ڪيو ويو
۽ حڪم جاري ڪيو ويو ته هر روز مقرر ڪيل عملدار يا
خانسامان کي ٻه ماڻهو ملن، جنکي ماري هو ٻه مغز ڪڍي
پهچائي. جڏهن ماڻهن جون ڏانهون خانسامان پڌيون،
تڏهن انهيکي به قياس اچڻ لڳو ۽ هو لڪ چوري رڍن ۽
گهٽن جا ميڄالا ڪڍائي اهي ڏيندو هو ۽ ماڻهنکي لڪائي

ٻچائي ڪيندو هو، جي ملڪ ڇڏي ٻاهر ويندا هئا.
۽ سؤ ورهين جو اهو حال رهيو. انهي وچ ۾ ماڻهو ضحاڪ
جي ظلم کان ڏاڍا تنگ ٿيا. انهي وقت ڌاري هڪڙي
رات ضحاڪ خواب ۾ ڏٺو ته ٽي ڄڻا اندر محلات ۾
گهڙي کيس مارڻ آيا آهن، انهن مان هڪڙي سندس مٿي
۾ گُرز هڻي ڪيرايو آهي ۽ پڻ سندس ٻنهن مان کل جو
پٽو ڪڍي انهيءَ مان سندس هٿ ٻڌا آهن ۽ پوءِ رسو ڳچيءَ
۾ وجهي دماوند جبل ڏي وٺي وڃي ٻوڙايو اٿن. اهو
خواب ڏسي ضحاڪ دانهون ڪري اٿيو ۽ نجومي
گهرائي انهن کان تعبير پڇيائين. هنن چيس ته جمشيد
جي اولاد مان ڪو ٻار ڄائو آهي، جو کيس ماري ڪانس
بادشاهي وٺندو. انهيڪري ضحاڪ ٻچا ڪرڻ لڳو.
آخر هڪڙي ڳوٺ ۾ جمشيد جي اولاد مان هڪڙي
شخص **آبتين** نالي جي زال **فرامڪ** نالي لڌائون، جنهن کي
هڪڙو کير پياڪ ٻار هو، جنهن جو نالو **فريدون** هو.
انهي ويچاري جي گهر تي ضحاڪ جي ڪاهه ٿي ۽
انهيءَ کي مارڻ گهريائين ته متان وڏو ٿئي ۽ کيس ماري.
جهڙي طرح مصر جي فرعون حضرت موسيٰ کي ننڍي هوندي
مارائڻ ٿي گهريو، جنهن ڪري ماڻس درياهه ۾ لوڙهي ڇڏيس، تهڙي
طرح فرامڪ به ضحاڪ جي اچڻ جو پتو ٿي ڊپ کان ٻار کڻي شهر
ڇڏي ٻاهر وڃي ڪنهن جبل ۾ لڪي. ضحاڪ انهن

جي گھر آيو ۽ فريدون کي نہ ڏسي ڪاوڙ مان پٽس کي مارائي ڇڏيائين. فرانڪ ٻار کڻيو رلندي وتي. هڪڙو شخص جهنگ ۾ ڏٺائين، جنهن ڳائو مال ٻڌي چاريو. انهي کي عرض ڪيائين تہ ٻار کي کير پياري ۽ رهڻ لاءِ جاءِ ڏئي. هن ٻار وٺي پنهنجي حوالي ڪيو ۽ انهي کي پالڻ لڳو ۽ ماڻس بہ انهي جي سنڀال ٻڌي ڪندي هئي.

ڪن ورهن کان پوءِ جڏهن ضحاڪ جو ظلم تمام گهڻو ٿيو، تڏهن ماڻهو فساد ڪرڻ لڳا. اصفهان جي شهر ۾ هڪڙو لوهار **گاوه** نالي هو، جنهن جا ٻہ پيارا پٽ ضحاڪ جي حڪم سان ماريا ويا هئا، تنهن فساد ڪرڻ جو ارادو ڪيو. پنهنجو دڪان بند ڪري، چم جو ٽڪر، جيڪو لوهار باهہ وٽ ويهي ڪم ڪرڻ وقت اڳيان ڇيلهہ کي ٻڌندا آهن، سو هڪڙيءَ لٺ ۾ بيرق وانگي ٻڌي، اهو جهنڊو ڪري ڪاهي ٿي رکيائين ۽ ضحاڪ جي ظلم جون فريادون ڪندو ماڻهو گڏ ڪندو هليو هليو. سندس جو ڌاري ماڻهو گڏ ٿيندا ويا. ايترا اچي گڏ ٿيا جو بادشاهہ جي داروغي کي وڃي ماريائون، خزانو ٻاجهي مال ڪڍي ورتائون ۽ شهر ورتائون. ضحاڪ جيڪو لشڪر ساڻن وڙهڻ لاءِ ٿي موڪليو، سو شڪست کائيو ٿي ويو. انهيطرح فتحون ڪندو تمام گهڻي لشڪر سان گاوه لوهار ضحاڪ تي ڪاهي آيو، جو تڏهن طبرستان ۾

منزل اندازهو. گاوهہ سان جي امير مددگار هئا، تن جي مرضي هئي تہ ضحاڪ کي ماري خودگاوهہ کي بادشاهہ ڪجي، جو هن ڏاڍي همت ۽ بهادري ۽ عقلمندي ۽ سياطب ڏيکاري هئي؛ پر گاوهہ انهي ڳالهہ کان انڪار ڪيو ۽ چيائين تہ آءٌ لوهار ماڻهو آهيان. بادشاهي جمشيد جي اولاد جو حق آهي انهيمان ڪو ڳولي هٿ ڪجي. فريدون انهيءَ جي اولاد مان هو ۽ خبر هيئن تہ رَڙي جي شهر جي آس پاس ڳنوارن ۾ تو رهي. گاوهہ پنهنجن ماڻهن سميت رڙي ۾ آيو ۽ فريدون کي ڳولي هٿ ڪري، تخت ۽ ملڪ جو وارث ٺهرائي، انهيکي ساڻ کڻي ضحاڪ تي ڪاهي هليو. ضحاڪ بہ لشڪر تيار ڪري وڙهڻ لاءِ نڪتو. جنگ ۾ هن شڪست کاڌي ۽ ڀڄي نڪتو. گاوهہ جا ماڻهو پنيان پيس ۽ وڃي پڪڙيائونس ۽ فريدون وٽ وٺي آيس. هڪڙي گرز کڻي سندس مٿي ۾ هڻي ڪيرايس ۽ پوءِ چڙن سندس پٺن جي کل مان پٽا ڪڍي سندس پانهون ۽ ٽنگون پڌيون ۽ دماوند جبل ۾ نئي قيد ڪيائونس. انهي طرح سندس خواب سچو ٿيو. آخر اتي قيد ۾ مري ويو. ڪن تاريخن ۾ آهي تہ گاوهہ پهرين ضحاڪ کي قيد ڪري پوءِ فريدون کي ڳولي هٿ ڪري بادشاهہ ڪيو. ضحاڪ جي پٺي جو نالو ارداد ٽا جون. هنجي بادشاهي هڪ هزار ورهہ رهي. حضرت ابراهيم خليل الله هنجي زماني ۾ پيدا ٿيو.

فريدون .

فريدون آٿئين جو پٽ هو، پر ڪنهن تاريخ ۾ هو اٿقيان بن جمشيد جو پٽ لکيل آهي. ۽ ڪي جمشيد جي ائين پيڙهيءَ ۾ ٿا چون. سڀئي تاريخ نويس هن کي عقل وارو، انصاف پسند ۽ چڱو بادشاهہ ٿا چون ۽ انهي ڪري فرخ جي لقب سان ٿا سڏين. جڏهن فريدون تخت تي ويٺو، تڏهن گاوه کي پنهنجو سپهسالار مقرر ڪيائين ۽ روم ڏي موڪليائين ۽ گرشاسپ يا ڪرشاسف، جو پڻ جمشيد جي نسل مان هو، تنهنکي ۽ نريمان کي ترڪستان تي مقرر ڪيائين. گاوه پنهنجي لشڪر سميت روم ۾ حاڪم ٿي رهڻ لڳو ۽ ويهہ ورهہ آس پاس جا ملڪ فتح ڪندو رهيو. جيڏي ٿي ويو اوڏي فتح حاصل ٿي ٿيس. اهو جهڙي وارو جهنڊو هميشہ لشڪر سان کنيو ويو. ائين سمجهيل هو تہ اهو برڪت وارو ۽ سڀاڳو آهي. انهيڪي درفش کاوياني جو لقب مليو، جو پوءِ ايران ۾ قائم رهندو آيو. مطلب تہ عراق ۽ اصفهان ۽ آذربائيجان گاوهہ جي حوالي هئا. پاڻ اصفهان ۾ اچي رهيو ۽ مال خزانو گهڻو گڏ ڪري حياتيءَ جا ڏينهن خوشيءَ سان گذاريائين. جڏهن فريدون گاوهہ جي مرڻ جو ٻڌو، تڏهن ڏاڍو ڏک ٿيس ۽ ساري ملڪ ۾ هڪڙي هفتي تائين عام ماتم ڪرڻ جو حڪم ڪيائين ۽ پاڻ بہ اميرن سميت ماتم جون رسمون بجا آندائين ۽

اصفهان ڏي حڪم موڪليائين ته گاوهه جي ئي سب ملڪيت انهيءَ جي وارثن کي ملي سواءِ گاويانيءَ جهنڊي جي، جو گهرائي جواهرن سان جڙائي شاهي خزاني ۾ رکيائين ۽ هميشہ جنگ وقت لشڪر جي اڳيان ڪڍي هلندو هو، جنهن ڪري پوءِ فتح حاصل ٿيندي هئي. انهيءَ کان پوءِ به جيڪو عجم جو بادشاهہ ٿيندو هو، سو انهيءَ تي زيادهہ جواهر هڻندو ويو. جڏهن خليفي حضرت عمر جو زمانو آيو ۽ عربن ايران فتح ڪيو، جنهن لاءِ قادسيہ واري جنگ مشهور آهي، تڏهن انهيءَ جهنڊي وارو چم ساڙي ڇڏي ويو ۽ جواهر حقدارن کي ورهائي ڏنا ويا. فريدون گاوهہ جا ٻہ پٽ **قارن** ۽ **قباد** پاڻ وٽ گهرائي انهن کي گهڻو مان ڏنو ۽ وڏن درجن تي انهن کي مقرر ڪيائين. پنجاهہ ورهن جي بادشاهيءَ کان پوءِ فريدون ضحاڪ جي ڌيءُ سان شادي ڪئي ۽ انهيءَ مان ٻہ پٽ ٿيس: هڪڙو **تور** ٻيو **سلم**، پر افسوس جو اهي تمام شوخ ۽ بد طبيعت ٿيا جهڙو ضحاڪ هوندو هو. فريدون ايران جي هڪڙي خاندان مان ٻي شادي ڪئي ۽ انهيءَ زال جو نالو **ايران دُخت** هو. انهيءَ مان بہ هڪڙو پٽ ڄائس، جنهن جو نالو **ايرج** رکيائين. انهيءَ کي تمام چڱي تعليم ملي. هو ڏاڍو نيڪ ۽ علم ۽ هنر وارو ۽ چڱي طبيعت وارو شاهزادو ٿيو. جيترو فريدون هنن

ٽن پٽن کي ناپسند ڪندو هو، اُترو هن پٽ سان زياده محبت هيس. جڏهن فريدون پڻ وڏو ٿيڻ لڳو، تڏهن اميرن ۽ وزيرن جي صلاح سان آئنده جي فساد بند ڪرڻ لاءِ پنهنجو ملڪ وراهي ٽن پٽن کي ڏيڻ جو ارادو ڪيائين. روم، مغرب ۽ فرنگستان جا ملڪ سلم کي ڏنائين ۽ چين، ماچين ۽ ترڪستان تور کي ڏنائين ۽ ايران يعني فرات نديءَ کان وٺي جيحون نديءَ تائين جيڪو آباد ملڪ هو، سو ايرج کي ڏنائين. پهرين ٽن پٽن کي لشڪر ۽ ٻيو مناسب اسباب سامان ڏئي انهن پاسن ڏي روانو ڪيائين ۽ ايرج کي پنهنجو ولي عهد مقرر ڪري پاڻوٽ رکيائين، بلڪ بادشاهيءَ جو سڀ ڪم ڪار انهيءَ کي ڏنائين ۽ پاڻ فقط نالي جو بادشاهه ٿي آرام سان عبادت ۾ وقت گذارڻ لڳو. مٿي چيو ويو آهي ته فريدون شروعات ۾ ڪاوه کي اصفهان ڏي ۽ گرشاسپ ۽ نريمان کي ترڪستان ڏي موڪليو هو. ڪاوهه جي مرڻ کانپوءِ سندس پٽ قارن کي چين ڏي موڪليائين ۽ نريمان کي مازندران ڏي، جو انهي پاسي فساد جو ڏپ هو. ٻئي انهن پاسن جو ڪم چڱيءَ طرح پورو ڪري آيا. وري نريمان کي هندستان ڏي موڪليائين. هو اتي جي راجا سان صلح ڪري موٽي آيو ۽ وري روم ڏي موڪليو ويو. اُتان به فتح ڪري موٽڻ کانپوءِ

نريمان مري وڃڻ ۽ انھي جي جاءِ تي سندس پٽ سام مقرر ڪيو ويو. ھندستان جي مھاراجا البت فساد ڪيو، تنھنڪري سام بن نريمان کي اوڏي موڪليائين ۽ ھن اتي وڃي فساد بند ڪيو.

ھوڏي وري سلم ۽ تور جي روم ۽ چين ڏي ۽ ايرج جي خود ايران ۾ رھڻ ۽ بادشاھي ڪرڻ جي ڪري ھنن ٻن ماٽيجي ڀائن جي دلين ۾ حسد پيدا ٿيو، خاص جڏھن خبر ھين تہ سندن پيءُ جي بہ ايرج سان گھڻي محبت آھي ۽ ھنکي ٻاڻ سان گڏ رکيو اچي. تنھنڪري ارادو ڪيائون تہ ھنکي ڪنھن تجويز سان ماري ڇڏين. اھا نيت ڪري اُھي ٻئي ڀائر آذربائيجان ۾ اچي گڏ ٿيا ۽ صلاح ڪري پيءُ ڏي خط لکيائون ۽ قاصد موڪليائون تہ جي ايرج کي بہ اسان وانگي ڪو ٻيو ملڪ ڏئي روانو نہ ڪندين تہ اسين لشڪر وٺي اچي اوھان سان وڙھندا سين. ھي پيغام پڌي فريدون ڏاڍو ڪاوڙيو ۽ حڪم ڏنائين تہ لشڪر گڏ ڪري ھنن تي ڪاھي وڃي ھنکي سيکت ڏئي ڪانئن ملڪ ڦرجي. پر ايرج چڱي نيت ۽ چڱي طبيعت وارو ھو، تنھن پيءُ کي گھڻو سمجھايو ۽ چيائين تہ منکي موڪل ڏيو تہ آءٌ پنھنجن ڀائن کي وڃي روبرو سمجھايان ۽ انھن کان معافي گھران ۽ انھنکي سازم آڻيان. فريدون

ڀھرين نٿي ٻڌيو. آخر راضي ٿي ٽنهي موڪل ڏنائين ۽ ايرج پائن وٽ ويو. پر هنن ٻنهيائي ۽ بيرحمن هڪدم هنکي ماراي سندس سسي پئُ ڏي ڏياري موڪلي ۽ چيائون تہ اهو ائٽي ايرج جنهن جي پاسداري تو ڪرين. هي حال ڏسي غم کان فريدون ڪپڙن جي بدران پنهنجو سينو ڦاڙڻ لڳو. دنيا کان بلڪل بيزار ٿي پيو ۽ دنيا ترڪ ڪرڻ ۽ گوشہ نشين ٿي وهڻ جو ارادو ڪيائين، مگر پهرين ايرج جي جاءِ تي سندس جوان پٽ **منوچھر** کي وهارڻ ۽ انهيکي لشکر سان سندس ناخلف پٽن کان وير وٺڻ جو مقصد پيش نظر ڪيائين. اهو مطلب آخر پورو ٿيو ۽ منوچھر سلم ۽ تور ٻنهي سان وڙهي انهنکي ماريو، جو ڏکر هيٺ ڪرڻ ۾ ايندو. پوءِ گوشہ نشينيءَ ۾ گذاري وفات ڪيائين. پنج سؤ سال سندس بادشاهي هلي. ڪن يهودي يا عبراني مورخن جو چوڻ آهي تہ توريت ۾ جو نمرود جو نالو آيل آهي، سو اهو ئي فريدون هو. ابوالفدا بہ ائين ٿو چوي. ڪي ٿا چون تہ اهو ضحاڪ جي نائبن مان هو، جو مغرب جو حاڪم هو. لکيل آهي تہ فريدون پهريون بادشاهہ هو، جو هاٿيءَ تي ويٺو ۽ جنگ جا هٿيار ڪم آندائين ۽ علم نجوم ڪڍيائين ۽ اصطرلاب جوڙيائين. ڪن جو چوڻ آهي تہ فريدون نبين مان

هو ۽ خدا تعاليٰ جي طرفان هنکي وحي ٿيندو هو ۽ ماڻهن جي حالت سڌارڻ لاءِ ضحاک پيدا ٿيو. فريدون جو گهڻو ڪلام آهي، جو عربيءَ ۾ نصيحتن جي صورت ۾ آندل آهي.

منوچهر.

منوچهر ايرج جو پٽ هو، پر ڪي تاريخ نويس ٿا چون ته هو ايرج جو پاڻيٽيو هو ۽ ڪي پاڻيجو ٿا چونس. پر معتبر حقيقت اها آهي ته ايرج جو پٽ هو. لکيل آهي ته جڏهن ايرج قتل ٿي ويو، تڏهن فريدون کي معلوم ٿيو ته ايرج جي زال، جنهنجو نالو ماه آفريد هو، سا پيٽ سان آهي. آخر اهو ڄائو ۽ منوچهر نالو رکيائينس ۽ تمام عمدي پرورش ۽ تعليم مليس ۽ تمام نيڪبخت ۽ همت وارو ۽ انصاف پسند ٿيو. جڏهن جوان ٿيو ۽ معلوم ٿيس ته سندس ڇاڇن سلم ۽ تور سندس پيءُ کي دغا ڪري ماريو هو، تڏهن انهن کان وير وٺڻ جو ارادو ڪيائين ۽ ڏاڏس فريدون به انهي ۾ همٿايس. تمام ڳري تياري ڪرڻ لڳو، جنهن ۾ خود فريدون به شامل ٿيو. سلم ۽ تور اهي خبرون ٻڌي ڏڇي ويا ۽ وڪيلن جي هٿان پشيمان ٿيڻ جا پيغام موڪليائون ۽ خواهش ڏيکاريائون ته منوچهر سان اچي ملاقات ڪن. پر فريدون انهنکي اصل منهن ڪونه ڏنو، بلڪ ورندي ڏنائين ته منوچهر

لشڪر سان ڪاهي اوهان ڏي اچي ٿو. سگهوئي پوءِ تياري ٿي ۽ منوچهر وڏي لشڪر سان ڪاهي انهن ڏي ويو. قارن بن گاوهہ لشڪر جو سپہ سالار هو. آخر طرفين جي وچہ جنگ ٿي ۽ سلم ۽ تور شڪست کائي توران ڏي پاچي ويا. قارن پنيان پين. پنيانس منوچهر بہ قارن جي پٺ قباد سان ويو. وري بہ وچي انهن کي پهتا ۽ انهن سان جنگ ڪيائون. توڪي تہ منوچهر پنهنجي هٿ سان ماريو ۽ سلم کي وري قارن ماريو. انهي طرح دشمن کي پورو ڪري هو موٽي آيا. ڪن تاريخن ۾ ائين بہ آهي تہ منوچهر جو تور ۽ سلم سان وڙهڻ ۽ انهنکي مارڻ فريدون جي مرڻ کان پوءِ ٿيو ۽ ڪي ٿا چون تہ فريدون ايرج جي مرڻ کان پوءِ روئي روئي انڌو ٿي پيو ۽ منوچهر پنهنجي منهن سلم ۽ تور سان وڙهي انهنکي ماري موٽي فريدون وٽ آيو ۽ خوشيءَ کان هناجي اکين ۾ نور پيدا ٿيو. پوءِ هن منوچهر کي پنهنجي پاڇاءِ تخت تي وهاريو ۽ **سام بن نريمان**، جو وقت جو پهلوان هو، سو سندس وزير ۽ سپہ سالار ڪري ڏنائين، جو ڪڏهن اتي ايران ۾ رهندو هو ۽ ڪڏهن پنهنجي وطن سجستان يا سيستان ڏي ويندو هو. هن نيمروز ۽ زابل ۽ ڪابل ۽ هند جا پاڳا فتح ڪري ايران سان شامل ڪرايا. ڪن ورهن کان پوءِ سام کي هڪڙو پٽ

چاٿو، جنهنجا سڀ وار اڇا هئا. اهڙي قسم جو ٻار اڳي ڪڏهن پيدا نه ٿيو هو، تنهنڪري ڏسي سام ڏاڍو پشيمان ۽ پريشان ٿيو. اهو هن ننڍي هڪڙي زاهد يا اولياءَ **سيمرغ** نالي جي حوالي ڪيو، جو جبل ۾ رهندو هو ۽ انهيکي انهيجي پرورش ۽ تعليم لاءِ چيائين. اهو ٻار ستن ورهن اتي رهيو. پوءِ سام انهيکي وڃي وٺي پنهنجي وطن ۽ قوم ۾ آيو. اڇن وارن جي ڪري هن انهيجو نالو **زال** رکيو يعني پڊي زال، اگرچه فردوسي شاهنامي ۾ سيمرغ ۽ زال جي نسبت ۾ خيالي قصو لکيو آهي. جڏهن منوچهر کي زال جي ڄمڻ جي خبر ملي، تڏهن انهيجي ڏسڻ جي خواهش ڪيائين ۽ سام کي چيائين ته انهيکي پاڻ سان وٺي اچي. آخر هو ٻئي محلات ۾ آيا ۽ منوچهر جي حڪم سان نجومين زال جو طالع ڏسي ظاهر ڪيو ته هي مشهور ۽ زبردست پهلوان ٿيندو ۽ شاهي خاندان کي گهڻي مدد ڪندو. جڏهن سام ۽ زال موٽي پنهنجي وطن ويا ۽ انهي وچ ۾ زال وڏو ٿيو ۽ تعليم وٺي قابل ٿيو، تڏهن هنکي نيمروز ۾ حاڪم ڪري رکيائين ۽ هو اتي رهي عدل ۽ انصاف سان حڪومت ڪرڻ لڳو.

حڪومت هلائيندي زال شڪار به ڪندو هو ۽ آس پاس ملڪ به گهمندو هو. هڪڙي ڀيري گشت

ڪندي سيستان مان نڪري ڪابلستان ۾ وڃي نڪتو. اهو ملڪ سام جي زيردستيءَ ۾ هو ۽ اتي جو بادشاهه مهراب سندس ڏل پرينداڙ هو. جڏهن زال ڪابلستان ۾ ويو، تڏهن مهراب ڏاڍو خوش ٿيو ۽ سندس مهماني ڪيائين ۽ هرطرح کيس خوش رکڻ جي ڪوشش ڪيائين، اگرچه هو بت پرست هو ۽ سام ۽ زال خدا پرست هئا. مهراب کي هڪڙي جوان خوبصورت ڌيءُ روداٻه نالي هوندي هئي. هڪڙي ڀيري باغ ۾ گهمندي هن زال کي ڏسي ورتو ۽ موهجي وئي. مائيءَ جي معرفت هن پنهنجو احوال وٽس موڪليو ۽ هڪٻئي سان ملاقات ڪرڻ جو ارادو ڪيائين. انهيءَ طرح ٻئي هڪٻئي کي ڏسي هڪٻئي جا گرفتار ٿي پيا ۽ هڪٻئي سان ڳجهيءَ طرح ملاقات ڪري شاديءَ جو انجام اقرار ڪيائون. پوءِ زال نيمروز ڏي موٽي آيو ۽ سگهو ئي پوءِ پنهنجي پيءُ سام سان گڏجي وري ڪابلستان ۾ آيو، جتي روداٻه جي زال سان شادي ٿي ۽ انهيلاءِ بادشاهه منوچهر جي به اڳواٽ منظوري ورتي هئائون. شاديءَ جو نتيجو اهو ٿيو ته هن کي پٽ ڄائو، جنهنجو نالو رُستم رکيائون. روداٻه جمشيد جي اولاد مان هئي. رستم کي انهيڪري ڪابلي سڏيندا آهن.

پنجاهه ورهين جي بادشاهيءَ کان پوءِ منوچهر جي

ملڪ تي ترڪستان جي بادشاهه **افراسياب** ڪاهه ڪئي.
هو تور جي اولاد مان هو، تنهنڪري اڳوڻي خانداني
دشمني سندن وچ ۾ هلي آئي. جڏهن ترڪن جو لشڪر
ايران جي حد ۾ لنگهي آيو، تڏهن منوچهر لشڪر وٺي
انهيءَ سامهون نيڪ آيو پر ترڪ زور وارا هئا، تنهنڪري
منوچهر آمل جي مضبوط ڪوٽ ۾ وڃي پناهه ورتي ۽
افراسياب پنهنجا ترڪ وٺي اٽي انهيءَ گهيرو ڪيو.
جڏهن گهيرو گهڻا ڏينهن هليو ۽ منوچهر تنگ ٿيو، تڏهن
تحفا موڪلي صلح ڪرڻ جي ڪوشش ڪيائين، پر
افراسياب صلح ڪرڻ نه گهريو، اگرچه سندس ترڪي
لشڪر ۽ عملدار ٿڪجي پيا هئا ۽ صلح لاءِ خواهشمند ٿيا،
پر جڏهن افراسياب نه مُڙڻ جي ڪئي، تڏهن ارادو
ڪيائون ته رات جو هنجي مرضيءَ کان سواءِ ڪوچ
ڪري هليا وڃن. افراسياب اهو حال معلوم ڪري
لاچار منوچهر سان صلح ڪرڻ تي راضي ٿيو. ٺهراءُ ٿيو
ته جبل جي چوٽيءَ تان آرش پهلوان تير اُڇلائي ۽ جتي
تير ڪِري اُها حد ايران ۽ ترڪستان جي مقرر ٿئي.
آخر ائين ڪيو ويو ۽ تير آرش اهڙي زور مان هنيو، جو
جيحون نديءَ جي ڪناري تي اچي پيو. نديءَ جي
ايندي وارو ملڪ جنهنکي ماوراءالنهر چوڻ لڳا، سو
افراسياب جو ٿيو. انهيءَ طرح جنگ پوري ڪري صلح

قائم ڪري منوچهر طبرستان مان نڪري رئي جي ولايت ۾ آيو ۽ اتي پنهنجو سڀ لشڪر ۽ سردار ۽ امير اُمرا گڏ ڪري انهن جي آڏو ٻيهي هڪڙي تقرير ڪيائين، جا ڪتابن ۾ مشهور آهي. انهي ۾ هن بادشاهن ۽ رعيت جي فرضن جو ذڪر ڪيو ۽ ملڪ کي آباد ڪرڻ لاءِ نصيحتون ڪيائين ۽ رعيت انجام ڪيو ته آئندي هو انهن تي عمل ڪندا. انهيڪان پوءِ منوچهر آرام سان بادشاهي ڪئي. جڏهن سوا سؤ ورهه بادشاهي ڪري رهيو، تڏهن پنهنجي پٽ **نوذر** کي ولي عهد مقرر ڪري ۽ امير امرائن کي پارت ڪري وفات ڪيائين. تاريخ نويسن جو چوڻ آهي ته حضرت شعيب ۽ حضرت موسيٰ هنجي زماني ۾ پيدا ٿيا ۽ حضرت يوشع به انهيءَ زماني ۾ هو. فرات ندي منوچهر کوٽائي عراق ۾ آندي ۽ ملڪ ۾ باغ ۽ وڻ رکايائين.

نوذر.

هو ملڪ جو انتظام برابر رکي نه سگهيو، تنهن ڪري ملڪ ۾ هرطرح ضعف پيدا ٿيو. اهو حال ڏسي ايران جا قديمي دشمن ترڪ انهي تي ڪاهڻ لڳا. انهي وقت ترڪستان جو بادشاهه پشنگ هو، جو افراسياب جو ڏوپٽ هو. انهيکي تور جو وير منوچهر جي اولاد کان وڻ وسري ڪين ويو هو، تنهن

پنهنجا پٽ ۽ عزيز خويش گڏ ڪري سپني کي چيو تہ ايران جي ملڪ جو انتظام بگڙيل آهي، تنهنڪري ويرو نڙ ۽ ملڪ فتح ڪرڻ جو چڱو وجهہ آهي. سو چار لک سوار ۽ پيادا وٺي ايران تي ڪاهي آيو. نوذر هڪدم قاصد سجستان ڏي موڪليو ۽ سام بن نريمان کان مدد گهريائين. سام لشڪر گڏ ڪرڻ لڳو، پر هن جي عمر اچي پوري ٿي ۽ هو مري ويو. هن جي مرڻ جي خبر پڌي افراسياب ڏاڍو خوش ٿيو ۽ تڪڙو تڪڙو مازندران جي رستي روانو ٿيو. هوڏي نوذر بہ لشڪر سميت مازندران ۾ آيو، جتي طرفين جي وچہ لڙائي ٿي. انهن ڏينهن جي رسم موجب جنگ شروع ٿيڻ کان اڳي هڪڙي طرف جو پهلوان نڪري اچي وچ تي بيهندو هو تہ ٻئي طرف جو ڪو ساٿس وڙهي. انهي طرح ٻہ ٻہ وڙهي پوءِ عام جنگ لڳندي هئي. انموجب ترڪن جي پاسي کان **بارمان** نالي پهلوان نڪري ويڙهہ لاءِ هاڪارڻ لڳو. ايرانين جي لشڪر مان قباد بن گاوہ ساٿس وڙهڻ لاءِ آيو، پر بارمان هنکي ترار هڻي ماري ڇڏيو. پوءِ تہ اچي عام جنگ لڳي ۽ قارن بن گاوہ ڏاڍي بهادري ڏيکاري ۽ ذري گهٽ افراسياب شڪست ٿي کاڌي، پر اوچتو لشڪر گڏ ٿيا ۽ اونداهي ٿي تنهنڪري

طرفين ڏاڍي ٿي ٻهي رهيا. نوذر پنهنجو ضعف ڏسي رات جي عرصي ۾ پنهنجن ٻن پٽن **طوس** ۽ **گستهم** کي قارن سان گڏ، فارس ڏي موڪليو ته اُتان واسطيدار ماڻهو ۽ نازڪ اسباب سڀ کڻي البرز جبل جي قلعي ۾ وڃن. جڏهن افراسياب کي اها خبر پئي، تڏهن هن **بارمان** ۽ **قراخان** کي هنن جي پٺيان موڪليو. اُڏي وڃي هنن کي رستي ۾ پهتا ۽ سندن وچ ۾ لڙائي ٿي، جنهن ۾ قارن بارمان کي ماريو. پٺ ٿي نوذر پنهنجن ماڻهن سميت قيد ٿي پيو. افراسياب انهنکي قتل ٿي ڪرايو، پر سندس ڀاءُ **اغريرث** سمجهايس ته ڀلي قيد رهن، تنهنڪري افراسياب اغريرث کي حڪم ڏنو ته هنن سڀني کي ساري جي قلعي ۾ وڃي بند ڪري. جڏهن افراسياب موٽيو ۽ جيحون ندي لنگهي پار پيو، تڏهن ٽيهه هزار ماڻهو ٻن سردارن سان سجستان ڏي موڪليائين انهيلاءِ ته متان نيمروز جا پهلوان نوذر جي مدد لاءِ اچن. انهي وقت سام مري ويو هو ۽ سندس پٽ زال بادشاهه هو ۽ اُنهيجي طرفان مهراب ڪابلي نيمروز جو حاڪم هو. مهراب ترڪن جو لشڪر ڏسي ڏٺو ۽ ڄاتائين ته هنن سان ٻاجهي نه سگهندو، تنهنڪري لاچار ساڻن صلح ڪيائين ۽ چيائين ته آءٌ اصل ضحاڪ جي نسل مان آهيان،

مگر لاچار فريدونجي اولاد سان شامل ٿيو آھيان؛ ھاڻي جڏھن اوھين زور وارا آھيو ۽ فتح ڪئي اٿو، تڏھن آءٌ اوھان سان شامل آھيان. گجھي طرح ھڪڙو قاصد زال ڏي اطلاع لاءِ موڪليائين. زال تمام وڏو لشڪر سيستان مان وٺي تڪڙو تڪڙو آيو ۽ ترڪن کي وڪوڙي ويو ۽ انھنکي ماري چٽ ڪري ڇڏيائين. جڏھن اھا خبر افراسياب کي پھتي، تڏھن ھن ھڪدم ڪاوڙ کان نوذرکي گھرائي قتل ڪرائي ڇڏيو. انھي طرح نوذر سٺن ورھنجي بادشاھيءَ کان پوءِ مارجي ويو ۽ ايران افراسياب جي قبضي ۾ آيو.

افراسياب.

جڏھن افراسياب ڏنو تہ ايران جو بادشاھ ڪونھي، تڏھن ھڪدم اھو پنھنجي قبضي ۾ آڻڻ لڳو ۽ انھي تي سختيءَ سان حڪومت ڪرڻ لڳو. ھو ظالم بادشاھ ھو، تنھنڪري ٿوري عرصي ۾ ملڪ ۾ ڦڙ ڦوٽ پئجي ويو ۽ ڏڪار منھن ڏيکاريو. قارن بن گاوه پنھن ايراني اميرن سان صلاح ڪئي تہ بھادريءَ سان ٻاڻ کيھن ظالم کان آزاد ڪرائبو تہ چڱو، نہ تہ ٻيو رستو ڪونھي. تنھنڪري ڪي ماڻھو افراسياب جي ڀاءُ اغريرث ڏي موڪليائون، جنھن وٽ ايراني قيد ھئا ۽ جنھنجي نسبت ۾ خبر ھين تہ ھو رحمدل آھي ۽ ايرانين تي

مھربان آھي. انھيءَ عرض ڪرڻ جو ارادو ڪيائون ته جڏھن ھاڻي حڪومت ترڪن جي ٿي آھي، تڏھن ايراني قيدين کي آزاد ڪري ۽ ارادو ڪيائون ته انھيءَ اچڻ کان پوءِ لشڪر گڏ ڪري زال جي مدد سان ايران وري ترڪن جي ھٿان ڇڏائين. انھي ڪم لاءِ پھرين زال سان مشورت ڪيائون. زال کي اھا صلاح پسند آئي ۽ **ڪشواد** پھلوان کي وفد، سان گڏ اغريرث ڏي موڪليائين. ھو پنھنجي ڪم ۾ فتحياب ٿيو ۽ ايراني قيدي ڇڏائي زال وٽ آيو، جو ڏاڍو خوش ٿيو. پوءِ سڀني گڏجي نوذر بادشاھ جي مرڻ جي لاءِ دستوري رسم ماتم جي ڪئي ۽ پوءِ ملڪ جي انتظام جو بندوبست ڪرڻ لڳا. سگھوئي معلوم ٿين ته ايرانين جي قيدين ڇٽڻ جي ڪري افراسياب ڏاڍو ڪاوڙيو آھي ۽ پنھنجي ڀاءُ اغريرث سان تڪرار ڪيو اٿس ۽ انھيءَ عتاب ڏنو اٿس ۽ وري سرنئوں ايران تي ڪاھي اچڻ ۽ ظلم شروع ڪرڻ جو ارادو ڪيو اٿس. تنھنڪري زال جلدئي لشڪر گڏ ڪرڻ لڳو ۽ پرپھرين ايران ۾ نوذر جي جاءِ تي پٽئي بادشاھ ٺاھڻ جي رٿ ڪيائين. انھي لاءِ **زاب بن طھماسپ بن منوچھر** کي چونڊيائين.

زاب يا زو بن طهماسپ بن منوچهر.

زاب کي ايران جو بادشاھ مقرر ڪري ۽ پنهنجي ملڪ نيمروز جو بہ پورو بندوبست رکي پاڻ زال زاب جي خدمت ۾ رهيو ۽ وڏو لشڪر گڏ ڪري افراسياب سان وڙهڻ لاءِ نڪتو. اها خبر پوندي ئي افراسياب بہ فارس مان روانو ٿيو. آخر ٻنهي طرف اچي گڏيا ۽ سخت جنگ لڳي، جنهن ۾ زاب ۽ زال فتحمند ٿيا ۽ افراسياب شڪست کاڌي؛ مگر پوءِ بہ ستن مهينن تائين ترڪن ۽ ايرانين جي جنگ پئي هلي. انهي وچ ۾ ملڪ جو خراب حال ٿي ويو ۽ ڏڪار اچي پيو. ٻنهي طرف وڙهي وڙهي بيزار ٿي پيا. نيٺ افراسياب ايران جي دعوا ڇڏي. ڪن جو لکڻ آهي تہ افراسياب ٻارهن ورهہ ايران جو بادشاھ ٿي رهيو هو ۽ افراسياب لفظ جي معنی جانداھ جو هڪڙو پڙ آهي. زاب عمر جو اٺ ورهہ مس هو. ڏڪار جي نظر ٿي زال جي صلاح سان زاب ستن ورهن تائين ماڻهن کي ڍل جي معافي ڏني ۽ جيڪي شهر ۽ واهہ افراسياب ڦٽائي خراب ڪري ڇڏيا هئا، سي وري آباد ڪيائين ۽ کوٽايائين ۽ دوآب يا بہ نديون عراق ۾ آنديائين، جنهنکي آئين درآئين ٿا چون. انهي طرح ملڪ جو گهڻو سڌارو ٿيو ۽ ماڻهو آرام سان گذارڻ لڳا. جڏهن زاب مرڻ کي ويجهو ٿيو، تڏهن بادشاهي جي واڳ پنهنجي پائٽئي **گرشاسپ** کي

ڏنائين. انهي جي ماءِ حضرت يعقوب جي پٽ ابن يامين، حضرت يوسف جي ڀاءُ جي ڌيءُ هئي. ڪنهجو چوڻ آهي تہ گرشاسپ ۽ زاب گڏ بادشاهي ڪئي ۽ ڪي چون ٿا تہ گرشاسپ ويهہ ورهہ ايران جي بادشاهي هلائي. اُهو پيشدادي شاهي خاندان جو پوئيون بادشاهہ هو، جو انهيڪان پوءِ ڪياني خاندان جا بادشاهہ شروع ٿيا.

---

(٢) ڪياني خاندان جا بادشاه.

ڪيقباد.

ڪياني خاندان جو پهريون بادشاهه جنهن ايران تي بادشاهي ڪئي، سو ڪيقباد هو. پهلوي ٻولي ۾ ڪئي جون زبردست بادشاهه کي. هو عدل ۽ انصاف ۽ سخاوت ۽ فضيلت وارو بادشاهه هو ۽ گهڻو خزانو هوس. هو نوذر بن منوچهر جي اولاد مان هو. گرشاسپ جي مرڻ کان پوءِ ايرانين هنکي بادشاهه چونڊيو ۽ سونو جيغو مٿي تي رکيائونس. هن زال جي پٽ رستم دستان کي پنهنجو سپه سالار ڪيو. شروع کان ئي افراسياب سان جنگ ڪرڻ جي ڪمر ٻڌائين. لشڪر جي ڀرئين پاڳي جا سردار رستم زابلي ۽ مهراب ڪابلي ۽ قارن بن گاوه ۽ ڪشواد (زرين ڪلاه) مقرر ڪيائين ۽ انهنجي پنيان پٺي لشڪر ۾ ايراني پهلوانن سان گڏ پاڻ ڪيقباد روانو ٿيو. هوڏي سندن مقابلي لاءِ ترڪن جو بادشاهه افراسياب تمام وڏي لشڪر سان سنبري آيو. نيٺ جنگ لڳي، جنهن ۾ رستم پهلوان ڏاڍي بهادري ڏيکاري.

ليڪن ٽاٽ ته وڙهندي صفون چيريندي افراسياب تائين پهتو ۽ ڪمند وجهي ڄڪي گهوڙي تان لاهي پيادو ڪيائينس ۽ پوءِ ڪمند سان گهليندو ويس. رستي ۾ افراسياب تجويز ڪري ڪمند ڀاڃ منجهان ڪڍي هڪڙي مُردي سپاهيءَ ۾ ڪَٽي وڌو، جو رستم گهليندو ڪيقباد تائين نيو ۽ انهيءَ وچ ۾ افراسياب نڪري ڀڄي ويو. رستم کي چُوڪ جي خبر بادشاهه وٽ پئي، جتي هو ڏاڍو شرمندو ٿيو. مطلب ته افراسياب شڪست کاڌي ۽ رستم جي پهلواني ڏسي حيران ٿي ويو ۽ هڪدم صلح جو پيغام موڪليائين ۽ چوايائين ته جيڪو ڀاڱو اڳي ايران مان ورتو هئائين يعني جيحون نديءَ جي ڪناري کان وٺي روم ۽ هند تائين، سو به موٽي ڏيڻ جو انجام ڪيائين. ڪيقباد گهڻو آزمودگار ڪين هو، تنهن خوشيءَ سان صلح ڪرڻ تي خوشي ڏيکاري، اگرچه رستم صلاح ڏني ته صلح نه ٿئي، جو ڀڪ هيس ته انهيءَ صلح تي گهڻو ڀروسو رکڻ نه گهرجي. پر انهيءَ هوندي به نيت صلح قائم ٿيو ۽ افراسياب پنهنجي ملڪ ڏي روانو ٿيو ۽ ڪيقباد رستم ۽ ٻين پهلوانن کي انعام اڪرام ڏئي فارس ڏي روانو ٿيو، جتي گاديءَ جو هنڌ اصطخر شهر هو. اتي رهي باقي حياتيءَ جا ڏينهن

صالح ۽ سانت سان گڏ اريائين. سندس بادشاهي سؤ ورهه ۽ ڪنهن جي چوڻ موجب سوا سؤ ورهه هئي. تاريخن موجب حضرت الياس ۽ اليسع ۽ اشموئيل ۽ خرقيل، اهي سڀئي نبي ڪيقباد جي زماني ۾ هئا ۽ هو به انهن جي دين تي هو ۽ خدا پرست هو. هن جي ڏينهن ۾ گاديءَ جو هنڌ اصفهان ٿيو.

ڪيڪاؤس.

ڪيقباد جي مرڻ تي سندس پٽ ۽ ولي عهد ڪيڪاؤس بادشاهه ٿيو. ڪي هن کي سندس ڏهٽو به ٿا لکن. هو تمام ٿلهو ۽ مضبوط ۽ خوفناڪ شڪل جو هو. سيڪو گهوڙو هن کي کڻي نه سگهندو هو. هن جي طبيعت ڦرندڙ هئي، ڪڏهن هڪڙيءَ ڳالهه تي ۽ ڪڏهن ٻيءَ ڳالهه تي بيهندو هو. اڪثر سندس خيال ۽ ڪَم عقل ۽ فهم ۽ آزمودي وارن جهڙا نه هوندا هئا. عرب ۽ عجم جا ماڻهو آڻي پنهنجي لشڪر ۾ گڏ ڪيائين، پوءِ مازندران تي ڪاهه ڪيائين. مازندران جابلو ملڪ هو ۽ منجهس مضبوط قلعا هئا. اتي جو بادشاهه هڪڙي قلعي ۾ وڃي ويٺو ۽ ڪيڪاؤس انهيءَ کي اچي گهيرو ڪيو. اهو گهيرو گهڻو وقت هليو، آخر هو قلعو وٺي نه سگهيو. ارادو ڪيائين ته نڪري ۽ مڪر سان قلعو وٺجي، سو هيٺن ڪيائين ته ڪوچ جو حڪم

ڏئي، تنهن پٺي ٻُٽ تي موٽيو ۽ هڪ ٻه منزل ڪري ٻه
ويو. ٻُٽ تي ڪي ماڻهو ڇڏيائين، جن گهڻو مال قلعي
وارن سان مٽائي اَن خريد ڪيو ۽ پوءِ انهيءَ کي باهه
ڏئي انبارن جا انبار ساڙي ڇڏيائون ۽ ظاهر ائين
ڪيائون ته اتفاق سان باهه لڳي. قلعي وارن
سمجهيو ته ايراني بادشاهه لشڪر وٺي ٽڪجي موٽي
هليو ويو، تن خوشيءَ سان انهن واپارين سان اَن وغيره
جا سودا ڪيا. پر جڏهن اَن سڙي ويو ۽ قلعي ۾ گهڻو
ڪاڙو نه رهيو، تڏهن ڪيڪاؤس اوچتو لشڪر وٺي
موٽي اچي قلعي کي وڪوڙيو ۽ فتح ڪيائين ۽
انهيءَ کي ڊاهي پَٽ ڪري ڇڏيائين ۽ ماڻهو مارائي رت
جا درياهه رهائي ڇڏيائين ۽ بي انداز مال خزانو گڏ
ڪري وطن تي آيو. گهڻين تاريخن ۾ آهي ته ڪيڪاؤس
مازندران ۾ گرفتار ٿي پيو ۽ هڪڙي قلعي ۾ قيد ڪيو
ويو، جتان رستم پهلوان اچي ڇڏايس ۽ دشمن کي قتل
ڪيائين. انهيءَ کان پوءِ ڪيڪاؤس هندستان ڏي
ويو ۽ انهيءَ جا ڪي ڀاڱا ورتائين ۽ پوءِ اتان سيستان ۾
آيو، جتي رستم رهندو هو. انهيءَ سندس مهمانيون ڪيون
۽ پيون گهڻيون خدمتون چاڪريون ڪيائينس. انهيءَ
طرح ڪي ڏينهن نيمروز ۾ گذاري خير ۽ خوشيءَ سان گاديءَ
جي هنڌ ڏي موٽيو. سگهوئي پوءِ يمن پاهاما وارن جي

بادشاھ تي ڪاھڻ جو ارادو ڪيائين، اگرچه وزيرن اميرن
انهيءَ سفر کان کيس منع ڪئي. يمن جو بادشاھ **ذُوالاذخار**
هن سان پُڄي نه سگهيو ۽ ڀڄي ويو. ڪيڪاؤس کي
معلوم ٿيو ته يمن جي بادشاھ جي ڌيءَ تمام خوبصورت
آهي، تنهنڪري انهيءَ پاڻهين وٺڻ جي ڪوشش ڪيائين
۽ اهو شرط صلح جي لاءِ مقرر ڪيائين. يمن جي بادشاھ
لاچار اها ڳالھ قبول ڪئي ۽ ڌيءَ جو سڱ هنکي ڏنائين.
انهيءَ شاهزاديءَ جو نالو سوداٻه هو. ڪيڪاؤس ۽
سندس سردار بيخبر خوشي ۽ عيش ۾ مشغول هئا ته
يمن جي بادشاھ اوچتو ڪيڪاؤس ۽ طوس ۽
گستهم ۽ ٻين پهلوانن ۽ اميرن کي ڪٺي قيد ڪيو
۽ هڪڙي قلعي ۾ بند ڪري وهاريو. رستم پهلوان
جي ڪَن تي جڏهن اها ڳالھ پئي، تڏهن هزار ماڻهو ساڻ
ڪري يمن ۾ آيو ۽ اتي جي بادشاھ سان صلح ڪري
ڪيڪاؤس ۽ سندس اميرن کي قيد مان ڪڍايائين
۽ سوداٻه کي به وڏي شان مان سان بادشاھ ڏي ڏياري
موڪليائين. انهيءَ وچ ۾ افراسياب چڱو وجهه ڏسي لشڪر
وٺي ايران جا ڪي ڀاڱا فتح ڪري ماڻهو ماري مال
لٽي ڦري هليو ويو ۽ ڪيڪاؤس جي آزاد ٿيڻ جو
ٻڌي موٽي ترڪستان ۾ آيو ۽ سرنئون تياري ڪرڻ لڳو.
ڪيڪاؤس آزاد ٿيڻ شرط رستم کي سيستان ۽

ڪابلستان جو حاڪم مقرر ڪيو ۽ تهمتن ۽ پهلوان جهان جو لقب ڏنائينس ۽ بادشاهاڻي خلعت بہ عطا ڪيائينس ۽ چانديءَ جي تخت تي ويهي حڪومت ڪرڻ جي اجازت ڏنائينس. انهوجب رستم پنهنجن ٽنهي ملڪن جي تخت شهرن نيمروز ۽ ڪابل ۾ رهي عدل ۽ انصاف ۽ همت ۽ بهادريءَ سان حڪومت ڪرڻ لڳو. ۽ ڪيڪاؤس بہ ٻئي ڀيري تخت تي وهڻ کان آرام سان بادشاهي ڪرڻ لڳو.

ڪيڪاؤس کي سوڊابہ کان سواءِ ٻي راڻيءَ مان هڪڙو نهايت خوبصورت ۽ عقلمند پٽ **سياوش** نالي هو، جنهن رستم پهلوان جي نظر هيٺ پرورش ۽ تعليم حاصل ڪئي هئي، جنهنڪري پهلوانيءَ ۽ بهادريءَ جا گهڻا هنر ايندا هئس. انهيڪري هو ملڪن ۾ مشهور ٿي ويو هو. اهو رهندوئي رستم وٽ هو. جڏهن ڪيڪاؤس قيد کان ڇٽي وري اچي تخت تي ويٺو، تڏهن رستم ڏي لکيائين تہ انهيکي ڏانهنس ڏياري موڪلي. انهوجب رستم شاهزادي کي وڏي شان شوڪت سان بادشاهہ ڏي ڏياري موڪليو. بادشاهہ هنکي ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو. هو خوبصورت ۽ خوش طبع هو، تنهنڪري سوڊابہ هن تي موهجي پئي. سندس چوڻ موجب بادشاهہ شاهزادي کي حرمسرا ۾ آڻايو.

سوداب کي جڳو وجهه مليو، ته هنکي پنهنجي محبت ڏيکاري. سياوش هنجو مطلب سمجهي نٽائي حرمسرا مان نڪري ويو ۽ وري اچڻ جو ارادو نه ڪيائين. سوداب، جا سندس لاءِ ديواني هئي، سا هنمان نااميد ٿي بدلاجي سندس دشمن ٿي ۽ هن تي ڪوڙي تهمت شرم ۾ خيانت ڪرڻ جي بادشاه وٽ ڪيائين. سياوش گهڻوئي پنهنجي بيگناهي ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، پر پٽس کي اعتبار نه آيو. آخر ٺهراءِ اهو ٿيو ته اڳوڻي زماني جي رسم موجب سياوش ۽ سوداب ٻئي باهه جي مچ مان لنگهن؛ جيڪو سچو هوندو سو نه سڙندو ۽ جيڪو ڪوڙو هوندو سو سڙندو. سياوش باهه جي مچ مان لنگهي ويو ۽ سندس وار کي به ڇوکو نه رسيو. سوداب باهه ۾ گهڙڻ کان اصل انڪار ڪيو، جو پڪ هيس ته پاڻ قصوروار آهي. بادشاه سياوش مان راضي ٿيو ۽ هنکي پيار ڪيائين ۽ سوداب کي سزا ڏيڻ جو ارادو ڪيائين، پر سياوش جي منٿ آزيءَ تي هنکي معافي ڏنائين.

انهي وقت بادشاه کي خبر پهتي ته افراسياب وڏي لشڪر سان جيحون ندي لنگهي بلخ ۾ اچي منزل ڪئي آهي ۽ جنگ ڪرڻ جو ارادو اٿس. ڪيڪائوس، اوڏي وڃڻ جو سعيو ڪيو، پر پٽس سياوش چيو ته آءٌ

ھنئجي جنگ لاءِ وڃان ٿو. ھنجو شوق ڏسي بادشاھ اجازت ڏنيس ۽ ھو ٻارھن ھزار سوار ۽ ٻارھن ھزار پيادا وٺي روانو ٿيو ۽ رستم کي به مدد لاءِ چوڻ واسطي نيمروز ڏي ويو. رستم ھنئجي چڱي استقبال ۽ مھمان نوازي ڪئي ۽ چاليھه ڏينھن اتي رھي خوشيءَ ۾ وقت گذاري ايرندي ڏي روانا ٿيا، جيڏي افراسياب اڳتي ھو. جڏھن طرفين جي وچ باقي ٻن منزلن جو پنڌ وڃي بچيو، تڏھن افراسياب تي راتيون براير بڇڙا خواب لڌا، جنھن ڪري سندس دل ۾ وسوسو پيدا ٿيو ۽ جنگ ۾ فتح جي اميد ڪانه ڏٺائين، تنھنڪري پنھنجي ڀاءُ **ڪرسيوز** جي ھٿان ڪي مناسب تحفا سياوش ۽ رستم ڏي موڪليائين ۽ صلح جي رٿ پيش ڪيائين. ھنن پاڻ ۾ صلاح ڪري اھو جواب موڪليو تہ اسين صلح ڪنداسين بشرطيڪ جيڪي ايران جي حدّ تي قرلت ڪري ويا آھيو سو موٽائي ڏيو ۽ جيڪي شھر ويران ڪيا اٿو سي آباد ڪريو يا انھي جي چٽي ڀري ڏيو ۽ انجام جي پورائيءَ لاءِ سؤ جو نديل ماڻھو اسان وٽ اول ۾ رھڻ لاءِ موڪليو. افراسياب اھا ڳالھه قبول ڪئي ۽ سؤ ماڻھو ڏياري موڪليائين. تنھن تي سياوش پنھنجي پيءُ ڪيڪاوس کي انھي صلاح ڪرڻ جو اطلاع ڏنو. پر ھو اھا خبر ٻڌي ڪاوڙيو

۽ **طوس نوذر** جي هٿان حڪم ڏياري، موڪليائين ته اوهان افراسياب جي مڪرن ۽ ٺڳين تي لڳا آهيو. جو ڪرن جي حوالي ڪم هڻڻ مان اهو فائدو ٿيو، جو سؤ ماڻهن تي خوش ٿي ويا آهيو. هاڻي اهي سؤ ماڻهو هڪدم موڪلي ڏيو ۽ افراسياب جا تحفا رد ڪري هنڌي موٽائي موڪليو ۽ اوهين وڃي توران تي ڪاهي وڃو ۽ انهيءَ کي ناس ڪري ڇڏيو. جي اوهين ائين نه ڪري سگهو ته هيڏي هليا اچو ۽ لشڪر وغيره طوس نوذر کي ڏيو ته اهو منهنجي حڪم جي تعميل ڪري. هي پيغام پڙهي رستم ۽ سياوش رنج ٿيا. رستم ته ڪاوڙجي زابلستان ڏي هليو، ۽ سياوش دل ۾ چيو ته مون جيڪو بادشاهي انجام ڪيو آهي، سو هرگز نه ڇڏيندس. لاچار اهي سؤ ماڻهو پيءُ ڏي ڏياري موڪليائين ۽ پاڻ طوس نوذر کي سپهه سالار ڪري پاڻ ٻه ان سان گڏجي توران ڏي ويو ۽ افراسياب جي وڏي امير **پيران ويسه** وٽ وڃي لٿو. افراسياب هن جي اچڻ جي خبر پڙهي هنجي ڏاڍي آدرڀاءُ ڪئي ۽ پنهنجي تخت جي پرم پيو تخت رکائي انهي تي سياوش کي وهاريائين ۽ هر طرح هن جي عزت افزائي ڪيائين، بلڪ انهن جي وچ ۾ ايتري محبت ٿي وئي، جو افراسياب پنهنجي ڌيءَ **فرنگيس** سان

هن جي شادي ڪئي ۽ هن کي محل ماڙيون رهڻ لاءِ ڏنائين. انهي محبت جو اهو نتيجو ٿيو جو افراسياب جا عزيز خويش سياوش تي حسد ڪرڻ لڳا ۽ منصوبو ڪيائون، جنهن ۾ افراسياب جي ڀاءُ ڪرسيوز هنکي بيرحميءَ سان قتل ڪري ڇڏيو. انهي ڪم ۾ افراسياب جو به هٿ هو، جو انهي کي سياوش جي برخلاف ڪوڙيون سچيون ڳالهيون ٻڌايون هئائون ۽ مٿس کي تهمتون آنديون هئائون. بلڪ سياوش کي به اهڙو گمان اچي پيو هو ته مونکي ماري ڇڏيندا، بلڪ اهڙو خواب به ڏٺو هئائين، جو پنهنجي زال فرنگيس کي ٻڌايائين ۽ چيائينس ته مونکي نيٺ ماريندا ۽ تون پيٽ سان آهين، سو نيٺ ٻار ڄڻيندينءَ. اهو جڏهن توکان ايران وارا گهرڻ اچن، تڏهن انهنکي ڏجئين ۽ مونکي اميد آهي ته جي اهو پٽ هوندو ته منهنجو وير ضرور منهنجي دشمنن کان وٺندو.

جڏهن سياوش جي مارجڻ جي خبر رستم کي پهتي، تڏهن نهايت گهڻو ڏک ٿيس، جو سياوش کي ننڍي هوندي کان پٽ وانگي سنڀاليو هئائين. هڪدم ڪيڪائوس بادشاهه ڏي روانو ٿيو ۽ بادشاهه کي ملڻ کان اڳي پهرين سوداٻه راڻيءَ کي محلات مان ڪڍائي قتل ڪيائين ۽ پوءِ سياوش جي قتل

ٽيڻ جي خبر پادشاهه کي ڏنائين. اها خبر پڌي ملڪ
۾ ماتم مچي ويو. ماڻهن ڪارا ڪپڙا ڪيا ۽ ٻيون
سڀ رسمون ماتمداريءَ جون بجا آنديون ويون.
پوءِ پادشاهه وڏو لشڪر رستم کي ڏنو ته وڃي سياوش
جو ويرو ني. رستم جيحون ندي لنگهي توران ويو.
افراسياب نٺائي پٺي پاسي هليو ويو ۽ رستم ڪرسيوز
کي ۽ ٻيا جيڪي انهي منصوبي ۾ شامل ٿيا هئا، تنکي
ماري ڇڏيو. پوءِ اُڀرندي ڏي وڃڻ لڳو. افراسياب
پنهنجي **شيده** کي لکن ماڻهنجي لشڪر سان مقابلي
لاءِ موڪليو. خوارزم وٽ لڙائي ٿي، جنهن ۾ ترڪن
شڪست کاڌي ۽ شيده رستم جي هٿان مارجي ويو.
رستم افراسياب جا خزانا پڇائي لٽ جو مال گڏ ڪري
پٺ تي موٽيو. سياوش جي زال فرنگيس جي پڇا
ڪيائين، پر ڪوبه پتو ڪو نه پيو، جو افراسياب انهيکي
ڪن ڀراڙيءَ جي ڳوٺ ۾ لڪائي ڇڏيو هو. حقيقت
هيءَ هئي ته جڏهن سياوش ماريو ۽ افراسياب کي معلوم
ٿيو ته فرنگيس پيٽ سان آهي، تڏهن ڪوشش ڪيائين
ته هوءَ ٻار ڪيرائي ڇڏي؛ پر هن اعتراض آندو. امير پيران
ويسه، جو سياوش جو خيرخواهه هو، تنهن انهيءَ جي سنڀال
جو بار ذمو کنيو ۽ شاهزاديءَ کي پاڻ وٽ رکيائين. ڪي
چون ٿا ته ڪنهن ڀراڙيءَ جي ڳوٺ ۾ ڪن ڳنوارن وٽ

هنکي لکايائين، جتي فرنگيس ٻٽ ڄڻيو، جنهن جو نالو **کيخسرو** رکيائين. ٻيران ويس ٻنهي جي جڳي طرح سنڀال پئي ڪئي، جيسين ڪ هو وڏو ٿيو.

رستم خزانا کٽائي فتح ڪري موٽي ايران ۾ آيو. بادشاهہ ڪيڪاؤس کيس نهايت گهڻو مان ڏنو. سوني ڪرسيءَ تي وهاريائينس. ڪن ڏينهن کان پوءِ موٽي هنکي نيمروز ڏي وڃڻ جي موڪل ڏنائين. سياوش کي توران ۾ **کيخسرو** نالي ٻٽ ڄائو هو، تنهنجي خبر افواهہ وانگي اُٿي ۽ ڪيڪاؤس تائين پهتي، ٻاڪ جون ٿا تہ هن خواب ۾ بہ اهڙو واقعو ڏٺو، تنهنڪري انهنکي هٿ ڪرڻ لاءِ هڪڙي پهلوان امير **گيو بن گودرز** کي موڪليائين، جو ست ورهہ برابر رلي مٿا هڻي موٽي آيو، پر ڪو بہ پتو پئاجي نہ سگهيس ۽ مطلب حاصل نہ ٿيس. اتفاق سان هڪڙي ٻيري جهنگ ۾ هڪڙي خوبصورت جوان کي تير ڪمان سان شڪار ڪندي ڏٺائين. شڪ پيس تہ هي ڪو جهنگ جو گنوار هوندو. جانچ ڪرڻ سان معلوم ٿيس تہ اهو ڪيخسرو آهي. نيٺ ٻنهي هڪ ٻئي کي سڃاتايو. ڪيخسرو هنکي ماءُ وٽ وٺي ويو، جا هڪڙي ٻنگيءَ ۾ رهندي هئي. سياوش جو گهوڙو، جو مرڻ وقت ڇڏيو هئائين، تنهنجو وڇيرو اجا هنن سان هو. آخر صلاح ڪري ڪيخسرو

۽ فرنگيس انهيءَ گهوڙي سميت گيو سان گڏجي لڪ چوريءَ ايران ڏي ڀڳا. هوڏي پيران ويسه کي جڏهن هنن جي ڀڄي وڃڻ جي خبر پئي، تڏهن تي سؤ سوار هنن جي پٺيان موڪليائين. پهرين ئي منزل تي هو انهن کي وڃي پهتا. هڪڙي هنڌ فرنگيس ۽ ڪيخسرو سُتا پيا هئا ۽ گيو هنن تي پهرو پئي ڏنو. سوارن کي ڏسي گيو ۽ ڪيخسرو تير ڪمان ۽ ترار سان وڃي هنن سان وڙهيا ۽ گهڻن کي ماريائون. باقي جي بچيا، تن وڃي پيران ويسه کي احوال ڏنو. هن انهنڪي منع ڪئي ته اها ڳالهه ظاهر متان ڪريو ۽ پاڻ ڪي ماڻهو ساڻ ڪري هنن جي پٺيان روانو ٿيو. رات ڏينهن پنڌ ڪري نيٺ هنن کي هڪڙي جبل تي وڃي اچي لڌائين. گيو اڳيرو وڃي هنن سان وڙهيو ۽ پيران ويسه کي ڪمند وجهي گهوڙي تان لاهي گهليو. ڪيخسرو ۽ فرنگيس وٽ آندو ۽ ماري ٿي ڇڏيائينس، پر هنن جي منٿ آزيءَ تي ڇڏي ڏنائينس. هو پيران ويسه کي ڏسي ڏاڍا خوش ٿيا ۽ گهڻو رناٿون. پوءِ هنڪي عزت آبروءَ سان روانو ڪيائون ۽ تاڪيد ڪيائونس ته ڪنهن کي نه ٻڌائي ۽ نه ڪا ٻي خرابي ڪري ۽ پاڻ اڳتي هليا ۽ نيٺ اچي حد واري نديءَ جيحون جي ڪناري تي پهتا. پر هتڻ تي ڪاٿ پيڙي ڪانه ڏٺائون. ڏاڍا حيران ٿيا ۽ ڊپ ۾ ٿين.

لاچار ٿي گهوڙن سميت ڪاهي پاڻيءَ ۾ پيا، خدا جي مهربانيءَ
سان تري پار اچي نڪتا. اُتي ساهه پٽيائون ۽ افراسياب
جي ظلم کان پاڻ کي سلامت سمجهيائون. نيٺ اچي
ڪيڪائوس وٽ نڪتا. بادشاهه توڙي امير توڙي
رعيتي ماڻهو ڪيخسرو کي ڏسي خوش ٿيا، ڀانيائون
ته چڻ سياوش وري وٺي آيو آهي. بادشاهه گيو کي
ڏاڍا انعام ڏنا ۽ وڏي درجي وارو ڪيائينس ۽ ڪيخسرو
کي ڏاڍو پيار ۽ محبت ڏنائين ۽ پنهنجو ولي عهد مقرر
ڪيائين ۽ فرنگيس کي به محلات ۾ جاءِ ڏنائين.

ڪيڪائوس کي هڪڙو پٽ **فريبرز** نالي اڳئي هو،
جنهنجو طوس نوذر مددگار ۽ طرفدار هو. انهي ڪيخسرو
جي ولي عهديءَ تي اعتراض آندو. گيو ڪيخسرو
جو مددگار ۽ طرفدار هو. انهي ڳالهه تي امڪان هو ته انهن
پهلوان سردارن ۽ شاهزادن جي وچ ۾ جهيڙو جنگ ٿئي.
آخر فيصلو اهو ٿيو ته اردبيل ۾ هڪڙو وڏو قلعو بهمن دڙ نالي
هو، جو اڃا ڪنهين فتح نه ڪيو هو ۽ ڏاڍي مشڪل
جاءِ تي هو. انهن ٻنهي شاهزادن مان جيڪو اهو وٺندو،
سو تخت جو وارث ۽ ملڪ جو مالڪ ٿيندو. پهرين
فريبرز طوس نوذر سان گڏجي روانو ٿيو ۽ انهي قلعي کي
وڃي گهيرو ڪيائين. گهڻا ئي مٿا هڻيائون، پر اهو وٺي
نه سگهيا ۽ نا اُميد ٿي موٽي آيا. تڏهن وري شاهزادو

ڪيخسرو گيو سان گڏ جي قلعي تي ڪاهي ويو ۽ نيٺ وڃي اھو ورتائين ۽ فتحياب ٿي موٽي بادشاھ وٽ آيو، جنھن ھن کي تخت تي ويھاريو ۽ گيو کي وٽس وزير مقرر ڪيائين ۽ پاڻ اڳوڻن بادشاھن وانگي گوشہ نشين ٿي ويٺو ۽ خدا جي عبادت ۾ مشغول رھيو، جيستين ڪ وفات ڪيائين. ھنجي بادشاھي ڏيڍ سؤ ورھيہ ھلي. ڪن تاريخن ۾ ھن کي نمرود جو لقب مليل آھي، جنھن جي معنيٰ آھي نہ مڃو. ھن جي زماني ۾ حضرت داؤد ۽ حضرت سليمان پيغمبر ٿي گذريا. ڪيڪاؤس، جنھن کي ڪي تاريخ نويس نمرود سمجھن ٿا ۽ جنھنجي نسبت ۾ ڪتابن ۾ لکيل آھي تہ آسمان ڏي چڙھي وڃڻ ۽ خدا سان وڙھڻ جو ارادو ڪيائين، سا ڳالھہ غلط آھي، ڇالاءِ جو ھي بادشاھہ پڇاڙيءَ تائين خدا پرست رھيو. ھنجا بہ گھڻائي قول نصيحت آميز ڪتابن ۾ موجود آھن، جنجي ڏيڻ جو ھتي ضرور ڪونھي.

ڪيخسرو بن سياوش.

ھي بادشاھہ شروع کان ئي پنھنجن وڏن جي پيرويءَ تي ھليو ۽ عدل ۽ انصاف سان حڪومت ڪرڻ لڳو، جنھنڪري امير اُمرا توڙي رعيت منجھانس خوش ٿيڻ لڳي. جڏھن ملڪ جو پورو بندوبست ڪري

رهيو، تڏهن پنهنجي ڀاءُ سياوش جي ويرَ وٺڻ جو خيال دل ۾ پيدا ٿيس، جنهن ۾ ڪيڪاؤس ۽ رستم به همٿايس ۽ مدد ڪيس. سڀني اميرن ۽ سردارن سندس مرضيءَ موجب ترڪن سان جنگ ڪرڻ جي ڪمر ٻڌي. ڪيخسرو حڪم جاري ڪيو ته فريبرز شاهزادو ۽ طوس نوذر ٽيهه هزار لشڪر ساڻ ڪري توران تي ڪاهي وڃي اُتي ڦُرلٽ ڪن ۽ شهر ويران ڪن.

جن ڏينهن ۾ سياوش توران ۾ هو ۽ پيران ويسه وٽ رهندو هو، تن ڏينهن ۾ هن پيران ويسه جي هڪڙي ڌيءُ سان شادي ڪئي هئي، جنهن مان هڪڙو پٽ به ڄائو هوس، جنهنجو نالو **فرود** رکيو هئائين. پوءِ جڏهن افراسياب جي ڌيءُ فرنگيس شاهزاديءَ سان شادي ٿيس، تڏهن پيران جي صلاح سان سندس ڌيءُ پنهنجي پٽ سميت وٽس رهندي هئي. ڪيخسرو کي خبر هئي ته سندس ماٽيجو ڀاءُ فرود توران ۾ آهي ۽ هڪڙي قلعي واري شهر جو حاڪم آهي. تنهنڪري جڏهن ايراني لشڪر هاڻي توران تي ڪاهيو ٿي ويو، تڏهن هن هلڻ مهل طوس کي تاڪيد ڪيو ته انهي رستي کان وڃجو جتي منهنجي ڀاءُ فرود جو قلعو آهي ۽ انهي کي احوال ڏجو. امڪان آهي ته ڀائپيءَ جي نظر تي هو مدد ڪري ۽ ٻابي جي وير وٺڻ ۾ اوهانکي ڪا صلاح ڏئي.

انموجب ھو انھي قلعي تي ويا. جڏھن شھزادي فرود ايراني لشڪر جي ڪاھي اچڻ جو ٻڌو، تڏھن اڳوات ڪاوڙجي لشڪر وٺي انھي جي سامھون ٽيڻ آيو. طوس جھيڙي ٽارڻ لاءِ ھن ڏي مروت ۽ مھرباني جو پيغام موڪليو ۽ روبرو ڳالھ ٻول ڪرڻ جي رٿ پيش ڪيائين، پر فرود جوانيءَ جي مستيءَ ۾ ھن ٻڍي آزمودگار پھلوان جي ڳالھ تي ڌيان ڪو نہ ڏنو ۽ وڙھڻ لاءِ سنبري آيو. ويڙھ ۾ فرود مارجي ويو. جڏھن انھي پنھنجي ڀاءُ جي مرڻ جي خبر ڪيخسرو کي پھتي، تڏھن ڏاڍو ڏک ٿيس ۽ ڪاوڙيو بہ ۽ پنھنجي چاچي فريبرز ڏي لکيائين تہ طوس کي قيد ڪري مونڏي موڪل ۽ تون لشڪر سان اڳتي توران تي ڪاھي وڃ ۽ افراسياب جو ڪم پورو ڪر ۽ آءٌ پاڻ بہ اميد آھي تہ جلد پيو لشڪر سان وٺي ايندس. حڪم موجب فريبرز طوس نوذر کي قيد ڪري ڪيخسرو ڏي ڏياري موڪليو. جڏھن ھو اتي پھتو، تڏھن ڪيخسرو چيس تہ تون منوچھر جي نسل مان ۽ سفيد ريش ٿي پيو آھين، نہ تہ جيڪر توکي مارائي ڇڏيان ھا. پر في الحال توکي معافي ٿو ڏيان.

جڏھن شاھزادو فريبرز گودرز پھلوان سميت توران جي حد ۾ پھتو، تڏھن افراسياب پيران ويسہ کي سندن مقابلي

لاءِ مو ڪليو. طرفين جي وچ ۾ سخت جنگ لڳي. آخر ترڪن جي فتح ٿي ۽ فريبرز پاڻ جي جند ڇڏائي ۽ گودرز جي پٽن ۽ ٻين عزيزن مان ستر ڄڻا مارجي ويا. گودرز پاڻ باقي ڪن پٽن سان هزارن حيلن سان جند ڇڏائي ڀڳو ۽ اچي فريبرز کي گڏيو. باقي جيڪو لشڪر بچيو هو، سو بڇڙي حال ۾ موٽي ايران ۾ آيو. ڪيخسرو انهن جو حال ڏسي ڏاڍو حيران ۽ پريشان ٿيو ۽ پنهنجي چاچي فريبرز کي عتاب ڏنائين ۽ چيائينس ته تو منهنجو حڪم نه مڃي طوس سان شامليت ڪئي، جنهن جو آخر هيڙو خراب نتيجو ٿيو. گودرز ۽ گيو ته جڏهن شاهزادو اڳئي پاڻ ڇڏي ويو، تڏهن آءٌ ڇا ڪري سگهان ها. انهي ڪري پاڻ فريبرز تي وڏيڪ عتاب آيو. بادشاهه گيو کي شاباس ڏئي چيو ته تون وري ٻيو لشڪر گڏ ڪري توران تي ڪاهي وڃ ۽ افراسياب کان ويروٺ. انهي وچ ۾ طوس ۽ منت آزي ڪري معافي ورتي ۽ حڪم موجب گيو سان گڏ توران ڏي وڃڻ ۽ ترڪن سان وڙهڻ جو انجام ڪيائين.

جڏهن هي تازو وڏو لشڪر ايران مان نڪري توران جي حد ۾ آيو، تڏهن اڳي وانگي افراسياب وري ۽ پيران ويسه کي انهي سان سامهون ٿيڻ لاءِ موڪليو. ڇڳي جنگ لڳي، پر وري ۽ ايرانين شڪست

کاڏي ۽ ترڪ فتحياب ٿيا. ايرانين پاڇي وڃي هماون جبل تي پناهه ورتي ۽ توراني جبل کي هيٺان وڪوڙي ويهي رهيا. انهي وچ ترڪن جي سڏ تي چين جو خاقان ۽ هند جو شنڪل پنهنجو لشڪر وٺي پيران ويسه جي مدد لاءِ اچي نڪتا. هوڏي ڪيخسرو رستم ڏي ايرانين کي مدد ڪرڻ لاءِ لکيو. انهوجب رستم اچي ايرانين سان گڏيو. سخت جنگ لڳي. آخر رستم فتحياب ٿيو. چين جو خاقان گرفتار ٿيو ۽ پيا پاڇي ۽ ڀڄي ويا. انهي طرح فتح حاصل ڪري رستم پهلوان ۽ گودرز موٽي وطن تي اچي نڪتا ۽ ايران جي بادشاه وٽ وڏو مان پاتائون.

ڪن ڏينهن گذرڻ کان پوءِ وري به ڪيخسرو کي ترڪن سان جنگ ڪرڻ جو خيال ٿيو. هن ارادو ڪيو ته چار لشڪر توران کي چئن پاسن کان ڪاهي وڃن ۽ وڃي افراسياب کي تنگ ڪن. انهوجب گودرز کي بادشاهه گاوياني جهنڊو ڏئي پاڻ جي پاسي موڪليو. اهو جهنڊو سواءِ خود بادشاهه جي ڪنهين سان ڪين ويندو هو. اهو انهي لاءِ ڪيائين، جو بادشاهه ارادو ڪيو هو ته پاڻ به انهي جي پٺيان وڃي. جڏهن گودرز توران جي حد کي پهتو، تڏهن اڳي وانگي پيران ويسه لشڪر وٺي اچي اڳ ڀيڙ جهليس. جنگ لڳي،

جا تي ڏينهن برابر هلي. هر روز سخت ڪوس ٿيندو
هو ۽ رت جون نديون وهنديون هيون. مردن
جا ڍڳهہ لڳي ويا. پيران ويسہ گودرز جي هٿان مارجي
ويو ۽ ٻارنهن ٻيا توراني بهادر سردار بہ زخم کائي
مري ويا. ڪرسيوز، افراسياب جو ڀاءُ، گرفتار ٿي
پيو ۽ توراني لشڪر مان لکہ ڪن ماڻهو ڪُسي ويا. باقي
جيڪي بچيا، سي ڀڄي ويا. گوياني جهنڊي جي
برڪت سان هي فتح حاصل ڪري گودرز بادشاهہ
ڏي خط لکيو ۽ فتح جو اطلاع ڏنائين. انهي وچہ خود
بادشاهہ بہ اچي اتي پهتو ۽ سڀني سردار جي
جهنڊي هيٺ جيڪي ماڻهو ماريا هئا، سي پنهنجن
اکين سان اچي ڏٺائين. گودرز جي جهنڊي هيٺ
پيران ويسہ کي ڪنل اچي ڏٺائين. هنکي ڏسي گهوڙي
تان هيٺ لهي پيو ۽ هنجي لاش تي ويهي رنائين ۽
هنجي منهن تي پٽيمنهن رکيائين، سندس حڪم موجب
هنکي غسل ڏياري ڪفن ڍڪائي عزت آبروءَ سان
دفن ڪرايائين. گيو جي جهنڊي هيٺ ڪرسيوز
کي ٻڌل ڏسي گهوڙي تان لهي انهيکي پنهنجي هٿ
سان ترار هڻي سسي لاهي ڇڏيائينس. پٺي ڏينهن
عام دربار ڪري حقدارن کي انعام اڪرام ڏنائين
۽ خوشيون ڪرايائين. ڪرمان ۽ ڪيچ مڪران

فريبرز کي انعام ڏنائين. اصفهان ۽ جرجان ۽ قهستان
جي ڏل گودرز کي انعام ڏياريائين. انهي طرح سڀني
بهادرن ۽ لشڪروارن کي راضي ڪيائين.

جڏهن افراسياب پنهنجي پاڻ ڪرسيوز ۽ پنهنجي
پهلوان امير پيران ويسه جي مارجڻ جي خبر پئي،
تڏهن پنهنجي پٽ شيده کي تمام وڏي لشڪر سان
ايرانين سان وڙهڻ لاءِ موڪليائين. خوارزم جي
دشت تي ٻئي لشڪر اچي گڏيا ۽ جيڪا جنگ لڳي
تنهن ۾ ڪيخسرو پنهنجي هٿ سان شيده کي ماري
وڌو. ڪيخسرو چيو ته ”خوارزمي بود“ يعني هيءَ
خراب جنگ هئي. تنهنڪري انهي هنڌ تي خوارزم
جو نالو پيو. اتان وڏي ڪيخسرو افراسياب تي
ڪاهي ويو ۽ ڪنگ دژواري قلعي تي وڃي هنکي
گهيرو ڪيائين. افراسياب اتان نڪري ڀڄي ويو
۽ قلعو فتح ٿيو. سندس حرمسراءِ سارو قيد ٿيو،
جنهنجي تمام گهڻي حفاظت رکائي وئي. افراسياب
جي پٺيان ماڻهو پيا. آخر گهڻي مدت کان پوءِ آذربائيجان
۾ هٿ آيو ۽ قيد ٿي ڪيخسرو وٽ آندو ويو. تن
ڏينهن کان پوءِ بادشاهه هنکي مارائي ڇڏيو. ڪي
لکن ٿا ته بادشاهه کي هن تي گهڻو رحم آيو ۽ معافي

ڏيڻ جو ارادو ڪيوس، پر گودرز بادشاهه جي اجازت کان سواءِ ٻاري ڇڏيس. اتان ڪيخسرو وري ٻاهر ڏي ويو. اتي رهندي هڪڙي ڏينهن دل ۾ آيس ته دنيا کان هٿ ڪڍجي، تنهنڪري امير ۽ سردار گڏ ڪري پنهنجي پٽ **لهراسپ** کي ولي عهد مقرر ڪيائين ۽ پوءِ سگهوئي پاڻ به وفات ڪيائين. ڪي ٿا چون ته اتان نڪري ڪنهن پاسي هليو ويو ۽ وري انجو پتو ڪونه پيو. ڪن تاريخن ۾ آهي ته حضرت سليمان ڪيخسرو کي وٺڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ هو اصطخر مان ڀڄي ٻاهر ڏي ويو ۽ اتي مري ويو. هنجي گم ٿيڻ بابت فردوسيءَ شعر ۾ اهڙو بيان ڏنو آهي، جو ماڻهوءَ کي انهيءَ جي پڙهڻ سان روئڻ اچيو وڃي. ڪيخسرو سٺ سال بادشاهي ڪئي. ڪي سؤ ورهه ٿا لکن.

چون ٿا ته ڪيخسرو هڪڙي مسجد ۽ محراب سون ۽ جواهرن سان جڙيل ٺهرايو، جو ساڻ کنيو وتندو هو ۽ انهيءَ ۾ ويهي عبادت ڪندو هو. ڪي ته هنکي پيغمبر ٿا ڄاڻن ۽ هنجي سڀني تاريخ نويسن گهڻي تعريف ڪئي آهي. يوناني حڪيم فيثاغورث ۽ لقمان حڪيم هنجي زماني ۾ هئا، اگرچه ڪن فيثاغورث کي جمشيد جي زماني جو چيو آهي.

لهراسپ بن ڪيخسرو.

تاريخ معجم ۾ لهراسپ ڪيڪاؤس جي پاءُ جو پوٽو سڏيل آهي. هو نهايت همت ۽ ڏاهپ وارو هو، مگر شوخ طبع ۽ ڪينو رکندڙ هو ۽ سخت سزا ڏيندڙ هو ۽ ظالم شمار ڪيل هو. تنهنڪري جڏهن ڪيخسرو هن کي ولي عهد مقرر ڪيو، تڏهن گهڻن اميرن اعتراض آندو، بلڪ زال کي به اعتراض هو؛ پر ڪيخسرو هنن کي زور ڪري راضي ڪرايو. ڪنهن جو چوڻ آهي تہ زال اصل راضي نہ هو. انهي ڪري انهن جي اولاد ۾ به اها ناسازي هلي آئي. لهراسپ جي پادشاهه ٿيڻ تي تخت شهر بلخ مقرر ٿيو. هند ۽ چين جا بادشاهہ به هن جا تابع ٿي رهيا. هن رهام بن گودرز کي عراق عجم جو حاڪم ڪري موڪليو، ۽ انهي کي ڪي بخت نصر ڪري ٿا چاڻن. انهي کي اهو انجام مليو هو تہ جيڪو ملڪ هو انهي پاسي فتح ڪندو، سو سندس ملڪيت ٿيندو. انهو جب بخت نصر شام ۾ دمشق تائين آيو ۽ اهو ملڪ هٿ ڪيائين ۽ پنهنجي هڪڙي امير کي بيت المقدس ڏي موڪليائين، جتي حضرت داؤد جي پٽن مان هڪڙو حاڪم هو. انهي هنسان صلح ڪيو ۽ ڪي بني اسرائيل اول ۾ ولي موٽيو. پٺ تي بني اسرائيل فساد ڪيو. بخت نصر پاڻ وڃي بني اسرائيل کي ماريو ۽ بيت المقدس کي وڃي ناس ڪري ڇڏيائين.

لهراسپ کي ٻہ پٽ هئا : هڪڙو **گشتاسپ** ۽ ٻيو **زرير**. گشتاسپ تمام چڱو ۽ بهادر ۽ عقل وارو شاهزادو هو، مگر لهراسپ ڪيڪاؤس جي اولاد کي پنهنجن پٽن کان وڌيڪ پسند ڪندو هو ۽ اڪثر بادشاهي ڪم انهنجي حوالي ڪندو هو. انهي ڪري گشتاسپ رنج ٿي ڪن اميرن کي پاڻ سان شامل ڪري پيءُ جي مخالفت ڪرڻ لڳو ۽ بادشاهيءَ جي ڪمن ۾ دست اندازي ڪرڻ لڳو، جنهنڪري لهراسپ مٿس ڪاوڙيو. هنجي شوخيءَ ۽ ظلم کان بچڻ لاءِ گشتاسپ ڪي ماڻهو پاڻ سان وٺي ملڪ ڇڏي نڪري ويو ۽ گهمندي رُوم جي ملڪ ۾ وڃي نڪتو، جتي پنهنجي همت ۽ بهادريءَ جي ڪري نالو ڪڍيائين ۽ وڏو درجو ۽ عهدو پاتائين. انهن ڏينهن جي رسم موجب روم جي قيصر جي ڌيءُ کي شادي ڪرڻي هئي ۽ انهي جي پسند ڏيڻ لاءِ لائق شاهزادا آڻي گڏ ڪيا هئائون. گشتاسپ بہ انهن جوانن ۾ هو. شهزاديءَ، جنهنجو نالو **ڪتابون** هو، تنهن انهي مجلس ۾ گهمندي تُرنج گشتاسپ وٽ نئي رکيو ۽ انهي کي پسند ڪيائين. پر گشتاسپ جي شاهي نسل جي ڪنهن کي خبر ڪا نہ هئي ۽ نہ مال ملڪيت يا دولت وارو هو، تنهنڪري شهنشاهہ قيصر پنهنجي ڌيءُ جي چونڊ تي ڪاوڙيو. پر

لاچار رسم موجب ڏني هنکي ڏئي، پوءِ هنکي پاڻ ۾ گڏ جڙ کان روکي ڇڏيائين. انهي کان پوءِ اُهو رسمي قاعدو بند کري ڇڏيائين. هنکي ٻه ڌيون ٻيون به هيون. انهن لاءِ اشتهار ڪيڏيائين ته فلاڻي ٻيلي ۾ جيڪو شينهن ۽ اژدها آهي، تنکي جيڪو وڃي ماريندو ۽ اهڙي بهادري ڏيکاريندو، تنهنکي انهن مان هڪڙيءَ جي پانهن ملندي. ٻه شهزادا ڪن ٻين هنڌن جا انهن پانهن جي طمع رکندڙ هئا، تن ڪوشش ڪئي ته پر اُهي اژدها ۽ شينهن کي ماري نه سگهيا. گشتاسپ تمام زور وارو ۽ بهادر هو، تنهن وڃي اُنهن سان مقابلو ڪيو ۽ انهن کي ماريائين. تنهن کان پوءِ قيصر هن تي مهربان ٿيڻ لڳو. گشتاسپ ايستائين پنهنجو نسب ۽ نالو لڪايو ويٺو ۽ پنهنجو نالو **فرخ زاد** ظاهر ڪيو هئائين. هنجي مدد سان قيصر گهڻيون فتحون ڪيون. نيٺ هن جي صلاح سان قيصر هڪڙو قاصد لهراسپ ڏي موڪليو ته ڪيس ڍل ڀري ڏئي، نه ته جنگ لاءِ تيار رهي. لهراسپ کي نيٺ معلوم ٿيو ته اها حرڪت پٽس گشتاسپ جي آهي؛ تنهنکري هن جي ڀاءُ زرير کي حڪم ڏنائين ته لشڪر وٺي وڃي روم جي لشڪر سان وڙهه. زرير حڪم جي تعميل ڪئي. جڏهن اتي ويو، تڏهن قيصر گشتاسپ کي

لشڪر سان روانو ڪيو ته ايرانين سان وڃي وڙهي. پئي پاڻ شاهزادا گڏيا. هڪ پئي کي سڃاتائون. لهراسپ جي حڪم موجب شاهي ڇٽ گشتاسپ جي مٿي تي رکيو ويو ۽ وليعهديءَ جو درجو کيس عطا ٿيو. اها خبر پئي روم جو قيصر به اتي اچي نڪتو. اتي معلوم ٿيس ته فرخزاد حقيقت ڪري ايران جي بادشاه جو وڏو پٽ گشتاسپ آهي ۽ انهي جو ولي عهد مقرر ٿيو آهي. ڏاڍو خوش ٿيو. پنهنجي ڌيءُ ڪتابون کي وڏي تجمل ۽ تحفن سان گشتاسپ سان گڏ ايران ڏي روانو ڪيائين. اتي وڃي پيءُ جي قدمبوسي حاصل ڪيائين ۽ انهي سان پرتو ۽ انهي کان پوءِ بادشاهيءَ جي ڪمن ۾ سندس مددگار ٿي بيٺو. ۽ بادشاهه اميرامرا گڏ ڪري عام درٻار ۾ گشتاسپ کي وليعهد ڪيو، ٻاڪ حڪومت هن جي هٿ ۾ ڏنائين ۽ پاڻ قديم بادشاهن وانگي گوشه نشين ٿي وينو جيسين ڪ وفات ڪيائين. لهراسپ هڪسو ويهه ورهه بادشاهي ڪئي. ڪن لکيو آهي ته حضرت سليمان جي ڏپ کان هن ايران جو قديم گاديءَ جو هنڌ اصطخر ڇڏي وڃي بلخ کي گاديءَ جو هنڌ ٺهرايو ۽ تنهنڪري بلخي سڏبو هو.

گشتاسپ بن لهراسپ.

هن بادشاهہ جي ڏينهن ۾ **زردشت** ظاهر ٿيو، جنهن جو مذهب پکڙڻ لڳو، ۽ هي پهريون بادشاهہ هو، جو انهي جي دين تي آيو. تاريخ معجم ۾ لکيل آهي تہ زردشت هڪڙو حڪيم هو، جو پهرين ارميا پيغمبر جي شاگردن مان هو. هو علم نجوم ۽ پيا باطني ۽ مخفي علم سکيو ۽ انهي جي وسيلي معلوم ڪيائين تہ حضرت موسيٰ جهڙو ڪو شخص جلد پيدا ٿيڻو آهي، جنهنکي باهہ جي روشنائي ۽ خدا جي تجلي جي گولا ۾ نور ۽ ۽ اوندا هي حاصل ٿيندي. پوءِ خيال ڪري ڪري سندس دل ۾ آيو تہ اهو آءٌ آهيان. تنهنڪري وڃي گوشہ نشين ٿيو ۽ مجاهدا ۽ رياضتون ڪرڻ لڳو، جنهن مان سندس دل روشن ٿي ۽ انهي جي نشاني هن باهہ کي سمجهيو. هن پاڻ کي پيغمبر چوايو ۽ ڪتاب ژند ۽ پاژند لکيائين ۽ ماڻهن کي مجوسين جي دين تي دعوت ڪرڻ لڳو ۽ آتش پرستيءَ جو رواج وڌائين. آذربائيجان ۾ گهڻا ماڻهو هن جي دين تي آيا. چوڻ لڳو تہ روح القدس کان مونکي پيغام ٿا رسن ۽ مدد ٿي ملي. هن جي تعريف گشتاسپ بادشاهہ جي مجلسن ۾ ٿيڻ لڳي، تنهن تي هن زردشت جي ملاقات جي خواهش ڏيکاري ۽ گهڻن ماڻهن سان گڏ جي بلخ مان

هن وٽ آذربائيجان ۾ آيو ۽ هن سان صحبت
ڪري خوش ٿيو ۽ پنهنجي پٽ **اسفند يار** کي هن
جي دين ۾ آندائين يعني مجوسي ڪيائينس ۽ ملڪ
جي گهڻن ڀاڱن ۾ آتشڪده جوڙايائين. ٻارهن هزارن
ڏاندن جون کلون رڱائي هرڻ جي کلن جهڙيون ڪري
انهن تي سون ۽ چانديءَ جي پاڻيءَ يا مُس سان ژند ۽
پاژند لکارائين ۽ اصطخر ۾ هڪڙو دخمو يا حُجرو ٺهرايائين،
جنهن ۾ انهن ڪتابن کي ڏاڍي تعظيم سان رکايائين،
۽ انهن جي حفاظت ڪرايائين. خاص ماڻهن کي
انهن جي پڙهڻ ۽ تعليم ڏيڻ جو حڪم ڏنائين، پر عام
ماڻهن کي انهن جي هٿ لائڻ کان منع ڪيائين.
جيڪي ماڻهو مجوسين جي دين تي نه آيا، تن کي
قتل ڪرائي ٿي ڇڏيائين. انهيءَ طرح سڄي آتش
پرستي ملڪ ۾ پکڙجي وئي. چون ٿا ته انهيءَ وقت
کان وٺي اها باهه اڃا تائين ٻري اچي ۽ اُجهاڻي ڪين
آهي. مجوسين جو اعتقاد هو ته هن جو هٿ باهه ۾ نه
ٿي سڙيو، ۽ جنهن کي هو باهه هٿ ۾ ڏيندو هو، تنهنجو به
هٿ نه سڙندو هو. ڪن جو چوڻ آهي ته گشتاسپ
پهرين زردشت کي ست ورهيه قيد ۾ رکيو ۽ پوءِ هن جي
ڪرامت ڏسي هن جو معتقد ٿيو. هيئن به لکيل آهي
ته پهرين گشتاسپ هر سال ترڪستان کي ڏل ڀريندو

هو، پر زردشت منع ڪيس ته سچي دين وارو بادشاهه
ڪنهن بت پرست بادشاهه جي ڍل نه ڀريندو. انهي
طرح هن کي ترڪستان سان جنگ ڪرڻ لاءِ سنبرايائين.
انهي وقت ترڪستان جو بادشاهه **ارجاسپ** هو.
انهيءَ کي گشتاسپ مجوسي مذهب جي دعوت ڏياري موڪلي.
تنهن تي هو ڪاوڙيو ۽ هن پنهنجي وچ جيڪو
عهدنامو هو، اهو ڦٽو ۽ وڏو لشڪر وٺي ايران تي
ڪاهيائين. گشتاسپ به لشڪر گڏ ڪري **اسفند يار**
کي انهي جو سپهه سالار ڪري موڪليو. طرفين جي
وچ ڏاڍي جنگ لڳي، جنهن ۾ ارجاسپ جو پٽ ۽
پاڻ قتل ٿي ويا ۽ ترڪ شڪست کائي ڀڳا ۽ گشتاسپ
فتحياب ٿي موٽيو. انهي کان پوءِ اسفنديار کي موڪليائين
ته آذربائيجان ۽ ارمينيه ۾ وڃي اهي ملڪ هٿ ڪري
۽ اتي زردشتي مذهب پکيڙي ۽ آتشڪده بنائي.
اسفنديار جي اوڏي وڌڻ تي سندس دشمن بادشاهه
وٽ هن جي شڪايت ڪئي ته بادشاهيءَ وٺڻ جو خيال
ٿو رکي. اهڙي چورت تي لڳي گشتاسپ پٽ کي ڪٺي
قيد ڪرايو ۽ گردڪوهه جي قلعي ۾ بند رکيائينس.
انهي وچ ارجاسپ وجهه وٺي لشڪر سان بلخ تي
ڪاهي آيو ۽ اتي جي پيري درويش **لهراسپ** کي قتل
ڪيائين ۽ گشتاسپ جون ڌيون قيد ڪري ترڪستان

ڏي موڪليائين ۽ خُود گشتاسپ سان وڙهڻ لاءِ ويو ۽ هنکي شڪست ڏئي پاڇا ئي ڪيڏ يائين، جو هو وچي هڪڙي مضبوط قلعي ۾ لڪو. اهڙي تنگ وقت ۽ حال ۾ هن پنهنجي پاءُ **جاماسپ** کي اسفنديار ڏي گردڪوهه ۾ موڪليو ته انهيکي بند مان آزاد ڪري وٺي اچي ته اچي جاماسپ سان وڙهي. اسفنديار پهرين نهڪر ڪئي، پر نيٺ جاماسپ جي منت آريءَ تي لڳي پيءُ جي خدمت ۾ آيو ۽ ارجاسپ سان جنگ ڪيائين ۽ اهڙي بهادري ڏيکاريائين، جو ترڪن کي پاڇائي ڪيڏيائين ۽ فتح حاصل ڪيائين. گشتاسپ اسفنديار تي ڏاڍو راضي ٿيو ۽ هنکي ولي عهد ڪرڻ ۽ ملڪ ڏيڻ جو اراد و ڪيائين ۽ تاڪيد ڪيائينس ته پهرين وڃي پنهنجون ڀينرون قيد مان ڇڏائي پوءِ اچي سندس جاءِ تي بادشاهي ڪري. انمو جب اسفنديار پارهن هزار ايراني سوار ۽ ايترا پيادا چونڊي پنهنجي پاءُ **پشوتن** کي انهن جو مهندار ڪري، پاڻ به انهي سان گڏ روانو ٿيو. ارجاسپ جو تخت شهر روئين دز هو. انهي شهر ۽ قلعي جو بيان شاهنامي ۾ پين تاريخن ۾ اهڙو عجب جهڙو ڏنل آهي، جو اعتبار ئي ۾ نٿو اچي. انهي جو مختصر مطلب هي ته روئين دز تائين پهچڻ لاءِ اسفنديار کي ٽن پاسن کان رستا هئا. هڪڙي رستي

سان پاڻي ۽ گاھ گهٽ هو، مگر او سٺائين پهچڻ ۾ ڇه مهينا لڳيو ٿي ويا. ٻئي رستي سان پاڻي ۽ گاھ گهٽ هو، مگر پنڌ هڪڙي مهيني جو هو. ٽيون رستو، جنهنجو نالو هفت خوان هو، تنهن سان هڪ هفتي جي اندر اُتي پهچي ٿي سگهيو، مگر رستي ۾ خوف گهڻا هئا: شينهن ۽ ٻيا جهنگلي جانور ۽ برف ۽ مينهن وغيره روڪ ڪرڻ وارا هئا. اسفنديار پنهنجو لشڪر پشوتن جي هٿ هيٺ ٻئي رستي سان روانو ڪيو ۽ پاڻ ڪن خاص ماڻهن سان ڪي قيمتي جواهر ۽ ٻيو مال سان کڻي سوداگرن جي هفتخوان واري رستي سان نڪرڻ جو ارادو ڪيائين ۽ پشوتن کي سمجهايائين ته جڏهن تون روئين دژ کي ويجهو اچين، تڏهن فلاڻي هنڌ رهي آرام وٺجئين. جڏهن ڪنهن رات انهي قلعي مان باهه جا شعلا مٿي آسمان ڏي نڪرندا ڏسين، تڏهن لشڪر وٺي جو ڏاري ڦري اچجئين ۽ اچي جنگ ڪجئين. اسفنديار انهي رستي جون سڀ مشڪلاتون ڪاٽي نڪتو ۽ روئين دژ وٽ پهتو، تڏهن شهر ۾ هل پئجي ويو ته ڪو سوداگر ٻري ڪان مال وڪڻڻ لاءِ آيو آهي ۽ رستي ۾ اسفنديار ڦريس ٿي، تنهنڪان پڇي جند ڇڏائي ترڪن جي بادشاهه وٽ پناهه لاءِ آيو آهي. هي خبر پڌي ارجاسپ بادشاهه هنکي گهرايو. هن عجيب جواهر ۽ ٻيون قيمتي شيون

پئي ڏيکاريس، جي ھن پسند پئي ڪيا ۽ پئي ورتا ۽ رستي
جي تڪليفن جو پڇي ھنگي تسلاي پئي ڏنائين. انھي
طرح روزبروز اسفنديار بادشاھ ۽ وزيرن ۽ اميرن وٽ
آمدرفت ڪرڻ لڳو ۽ ڏاڍي عزت آبرو حاصل ڪيائين.
جڏھن مھينا گذرڻ کان پوءِ اسفنديار حساب ڪري ڏٺو
تہ پشوتن لشڪر وٺي مقرر ڪيل جاءِ تي آيو ھوندو، تڏھن
بادشاھ کان اجازت وٺي قلعي جي اندر اميرن وزيرن کي
دعوت ڏنائين ۽ جو ڏاڍي باھيون ٻارائي ديڳيون چاڙھائي
ماني رڌائڻ جو بندوبست ڪيائين. انھي بھاني سان
باھين جو سو جھرو ايترو قدر ڪيائين، باک کي
ھوايون ھمٿي اُڏايائين، جو پشوتن انھنکي ٺھرايل نشاني
سمجھي لشڪر وٺي ڪُھاو رات جي وقت دھان ۽
شرناين سان ڪاھي ڪوٽ تي آيو. شھر ۾ ۽ ڪوٽ ۾
اچي گڙٻڙ پئي ۽ سوار قلعي مان نڪري وڙھڻ لاءِ ٻاھر
ٿيا. اسفنديار پنھنجن خاص ماڻھن سميت وجھہ وٺي
قرار ڪري نڪري ڪوٽ جي ٻاھران بيھي رھيو.
ھُل تي جيڪي توراني قلعي ڏي تي آيا، تنکي قتل ڪيو
ٿي چڏيائين. ٻئي پاسي کان پشوتن لشڪر سميت آٺي
ماڻھن ۾ ڪوس وڌو. ارجاسپ ۽ انجا ٻائر اھڙي اونداھيءَ
رات جو پنھنجي جان بچائڻ ۾ لڳا ۽ مارجي ويا. تيتري
۾ اسفنديار پيرڪي محلات مان دست ڪري ۽ افراسياب

جو سو نو تخت ۾ ڪئي اچي هاٿيءَ تي رکي مال اسباب سميت گشتاسپ ڏي موڪلي ڏنو ۽ آس پاس جو ملڪ ڦري ۽ قبضي ۾ آڻي افراسياب جي ڀاءُ اغريرث جي اولاد مان ڪنهنکي اتي جو بادشاه ڪيائين، جو اغريرث کي اتي جا ماڻهو نبي ڪري ڄاڻندا هئا. انهيءَ کان پوءِ انهيءَ جو اولاد پشت بہ پشت بادشاهي ڪندو آيو، جيسين ڪ سڪندر رومي اتي آيو.

ارجاسپ جي ڪم فيصل ڪرڻ کانپوءِ اسفنديار چين جي ولايت تائين مجوسي مذهب پکيڙيو ۽ آتشڪده ٺهرايائين. پوءِ اتان سمنڊ جي رستي هندستان ۾ آيو ۽ اتي بہ آتش پرستيءَ جو رواج وڌائين. اتان موٽي اچڻ کان پوءِ گشتاسپ هنکي مغرب ڏي موڪليو، جتان پڻ فتح سان ات جو مال هٿ ڪري موٽيو. اهڙن وڏن ڪمن ڪرڻ کان پوءِ اسفنديار پيءُ کي پنهنجي وليعهد ڪرڻ ۽ ملڪ ملڻ لاءِ عرض ڪيو، پر هن وري بہ بهانو ڪري چيو تہ پيا ڪم تو سڀ ڪيا ۽ پري پري جا ملڪ فتح ڪيئي ۽ افراسياب جهڙن بادشاهن کي جيتيئي؛ مگر اڃا رستم آهي، جو اسانجي ملڪ جي وچ ويٺو آهي ۽ اسانجو حڪم نٿو مڃي ۽ اسانجي دين تي نٿو اچي. تنهنڪري تون زابلستان تي ڪاهي وڃ ۽ هن سان وڙهي هنکي قيد ڪري موٽ وٺي

اڄ، نہ تہ تيسين اسانجي ملڪ کي آرام نہ ايندو. پوءِ آءٌ توکي سڀني پاڻجي معافي ڏيندس ۽ تنهنجي پهلوانيءَ جي ہر ملڪ ۾ مشهورائي ٿيندي. اسفنديار رستم سان وڙهڻ ۾ خوش ڪين هو ۽ ايترو بہ ڄاڻائين تہ پٽس بادشاهہ عذر ٿو ڪري، تہ بہ لاچار هنجو حڪم مڃيڻو پيس. تنهنڪري وڏو لشڪر گڏ ڪري سيستان ڏي روانو ٿيو. جڏهن انهي ملڪ جي حد تي پهتو، تڏهن پنهنجي پٽ **بهمن** کي موڪليائين تہ رستم وٽ وڃي هنکي وٺي اچي. بهمن ويو. هڪڙي جبل جي چوٽيءَ تان هيٺ ماٿريءَ ۾ رستم کي شڪار ڪندو ڏٺائين. هڪڙي گورخر کي ماريو هئائين ۽ انهيءَجو ڪباب ٿي پچايائين. هنجو قد ۽ بدن ڏسي حيرت ۾ پئجي ويو. مٿان هڪڙي وڏي ڇپ ليڙائي هيٺ انهي تي وڌائين. ڇپ رستم کي ويجهو وڃي پئي. رستم پنهنجي پير سان انهيکي ڏڪي جڏيو، جو اها پري وڃي پئي. هنجو اهڙو زور ڏسي ڊڄي ويو. پڪ هيس تہ اسفنديار هن سان پڄي نہ سگهندو، ناحق مٿو ٿو هڻي. پوءِ هيٺ لهي رستم وٽ ويو ۽ پيءُ جو پيغام ڏنائينس. رستم سٽنئي اسفنديار وٽ آيو ۽ کيس گهڻي تعظيم ڏنائين. اسفنديار چيس تہ منهنجو پيءُ بادشاهہ گشتاسپ ٿو چوي تہ جن ڏينهن کان وٺي آءٌ تخت تي ويٺو آهيان،

تن ڏينھن کان وٺي تون، مون وٽ ڪڏھن ڪين آيو
آھين؛ معلوم ٿو ٿئي تہ توکي بادشاھيءَ جو حرص پيدا
ٿيو آھي. رستم چيو تہ آءٌ ايران جي بادشاھن جو غلام
آھيان ۽ فرمانبرداريءَ جو قبولدار آھيان، مگر اوھان
جن وڏن مونکي ھيءُ ملڪ ڏئي آزاد ڪيو آھي ۽ ھين وانگي
ضرورت کان سواءِ اچڻ وڃڻ کان معافي ڏني آھي.
تنھنکان سواءِ ھاڻي آءٌ پيرسن ٿيو آھيان ۽ تڪليف وٺڻ ۽
سفر ڪرڻ ۽ جاکوڙا ڪڍڻ البت مشڪل ٿو لڳي. پوءِ
بھمن کي چيائين تہ نيمروز ۾ ھلو تہ اوھان جي مناسب
خدمت چاڪري ۽ مھمانداري ڪريان. بھمن چيو تہ آءٌ
ائين ڪري نٿو سگھان؛ مونکي حڪم آھي تہ توکي قيد
ڪري بادشاھ وٽ نيان. رستم چيو تہ آءٌ حاضر آھيان.
مگر پھرين وڃي پنھنجي پيءُ زال کان اجازت وٺان تہ پوءِ
ھلان. في الحال ڳوٺ آيو ۽ پيءُ کي احوال ڏنائين ۽
پنھنجي مرضي بہ ڏيکاريائين. پرپٽس چيو تہ ائين نہ ڪر.
وڃي جواب ڏئي نٿائي ھليو اچ. ٻئي ڏينھن رستم
اسفنديار وٽ آيو. شاھزادي ھنکي سوني ڪرسيءَ تي
وھاريو ۽ وري بہ چيائينس تہ منھنجو پيءُ بادشاھ تنھنجي
فرمانبرداري قبول ڪرڻ ڪري توکي وڏي عزت ڏيندو ۽
وڏا انعام اڪرام ۽ جاگيرون ڏيندو. رستم شاھزادي کي
وري بہ چيو تہ في الحال ھلي اسانوٽ بہ ٽي ڏينھن رھو ۽

آسودا ٿيو ته پوءِ تحفا ۽ سوکڙيون نذرانو ڪري ڏجن ۽
جيئن بادشاهه جو حڪم آهي تيئن ڪجي. اسفنديار وري
به چيو ته آءٌ ائين ڪري نٿو سگهان؛ مونکي تنهنجي پيءُ ڪابه
ڳالهه پڌري ڪانهي. بادشاهه جي حڪم موجب توکي
قيد ڪري وٺي نيٺو آهي. هي پڌي رستم کي ڪاوڙ
جو جوش آيو ۽ چوڻ لڳس ته مون پهلوانيءَ جا اهڙا ڪم
اوهان لاءِ وڏن لاءِ ڪيا آهن، جو بادشاهه مونکي تخت تي
وهاريندا آهن ۽ تو فقط شاهزادو ٿي مونکي پنهنجي اڳيان
سوني ڪرسيءَ تي وهاريو آهي ۽ مونسان هڙي بيعزتي
جهڙي گفتگوءِ ۽ هلت ٿو ڪرين. اسفنديار چيو ته تون
اهڙي پڌاڪ ڇو ٿو هڻين؟ جهان ٿو چوي ته تنهنجو پيءُ
زال جنن جي نسل مان آهي، جنهنکي سيمرغ جهنگ مان
کڻي پالوت پالي وڏو ڪيو ۽ پوءِ اسان وڏن انهيکي ۽
توکي وڏي درجي تي رسايو. اهي سڀ ڳالهيون وساري
هاڻي تون بي ادبيءَ جهڙيون ڳالهيون ٿو ڪرين. رستم
چيو ته منهنجو پيءُ زال مشهور سام جو پٽ آهي ۽ سام نريمان
جو پٽ هو ۽ نريمان ڪورنگ جو پٽ هو ۽ انجي ماءُ
ملائڪن جو درجو رکندي هئي. سام جيڪي وڏا ڪم
ڪيا، سي ملڪن ۾ مشهور آهن. ڪيترا شهر ديون جي
ظلم کان بچايائين. منهنجي پيءُ جي ماءُ اسرائيل جي پٽ
جي ڌيءُ آهي ۽ مون پنهنجي ساري جواني ايران جي

بادشاهن جي طرفان سندن دشمنن سان وڙهندي گذاري،
جنهنڪري انهن منهنجي قدرشناسي ڪري مونکي
ملڪ ڏنو. ڪيڪائوس منهنجي پيءُ کي جيت ۽ تخت ڏنو ۽
سيستان جو خودمختيار بادشاهه مقرر ڪيائين. بلڪ
انهيءَ کي پنهنجو ولي عهد ڪيائين. جڏهن ڪائوس کي
يمن جي بادشاهه قيد ڪيو، تڏهن ست ورهه برابر ايران
۾ بادشاهه ڪو نه هو ۽ تخت خالي پيو هو. سندس ماءُ
راڻي مونوت آئي ۽ مونکي منٿون آزيون ڪيائين تہ
منهنجو پٽ مونکي ڇڏائي آڻي ڏي. ڏاڍا ڪوڙا ڪيڏي
مون هنکي ڳولي وڃي لڌو ۽ قيد مان ڪيڏي آڻي وري
سندس تخت تي وهاريم. ساڳيءَ طرح ٻوءِ فريبرز کي
بند مان ڪڍيم. افراسياب کي ڪُٺم ۽ سياوش جو وير
ورتم. ڪيخسرو بادشاهه جي راڄ ۾ **بيژن** کي افراسياب
جي بند ۽ کوهه مان ڪڍيم، جو بيژن جي پيءُ گيو مونکي
منت آزي ڪئي. مطلب تہ انهيءَ طرح رستم پنهنجا
۽ پنهنجي پيءُ جا وڏا ۽ بهادريءَ جا ڪم اسفنديار کي ياد
ڏياري چيو تہ انهن تنهنجن وڏن اسانکي خودمختيار
بادشاهه ڪيو ۽ اڇڻ وڃڻ جي تڪليف کان آزاد ڪيو،
سو هاڻ تون مونکي شيطان يا جن جي نسل مان ٿو سڏين
۽ ارادو ٿو ڪرين تہ مونکي نامردن وانگي قيد ڪري
زنجير وجهي بادشاهه وٽ نين. تنهنڪان سواءِ اسين خدا

پرست آهيون ۽ اوهين آتش پرست. اوهانجي مرضي آهي تہ اسانکي بہ زور سان آتش پرست بڻايو. اسانجي حسب نسب ۽ قدر جي اوهانجن وڏن کي خبر هئي؛ تون ننڍو ۽ نا آزمودگار آهين. اجايو مغرور ٿيو آهين. اهامغروري گهڻو جٽاءِ نہ ڪندي. انهي جي جواب ۾ اسفنديار بہ پنهنجي حسب نسب جي تعريف ڪئي ۽ جيڪي پهلوانيءَ جا ڪم ڪيا هئائين، سي بيان ڪري پڌائين ۽ ٻڌائيءَ جو هنکي زردشتي دين تي اچڻ لاءِ چيائين. هي پڌي رستم چڙ ۾ اُٿي وڃڻ تي هو تہ اسفنديار زور ڪري هنکي وٺي پنهنجي پاسي ۾ تخت تي وهاريو ۽ نرميءَ سان ڳالهائي چيائينس تہ هتي تون منهنجو مهمان آهين ۽ اسان جي رسم آهي تہ مهمان کي عزت ڏيون. پوءِ مانيءَ جو حڪم ڏنائين ۽ گڏ جي ويهي ماني کاڌائون ۽ خوش ٿي صحبتون ڪيائون. انهي طرح نو ڏينهن گڏ گذاريائون ۽ اسفنديار ڪوشش ڪئي تہ مَن رستم راضي ٿي قبول ڪري تہ قيد ڪري بادشاهہ تائين نئيس ۽ هن جي حڪم جي تعميل ٿئي تہ کيس بادشاهي ملي؛ پرهن اها ڳالهہ قبول نہ ڪئي، ليڪن نيث انهي ڳالهہ تي آيو تہ آزاديءَ جي حالت ۾ ساڻس گڏ جي بادشاهہ گشتاسپ تائين هلي. اها ڳالهہ اسفنديار بہ قبول نہ ڪئي. آخر ناراض ٿي

هڪ ٻئي کان ڌار ٿيا ۽ رت اها ڪيائون تہ انهي
وقت جي دستور موجب ٻئي ڏينهن ٻئي پاڻ ۾ وڙهڻ
تہ سندن پهلوانيءَ جو امتحان ٿئي ۽ معلوم ٿئي تہ
منجهائن ڪير زياده زوردار آهي. ٻئي ڏينهن
ٻئي پهلوان هٿيار ٻڌي تيار ٿي وڙهڻ لاءِ ميدان تي
آيا. سارو ڏينهن پاڻ ۾ وڙهيا، پر فيصلو ڪو نہ ٿيو ۽
هرڪو ڦٽجي شام جو پنهنجي جاءِ تي آيو ۽ رات
گذاري وري ٻئي ڏينهن وڙهڻ لاءِ آيا. ٻئي ڏينهن
رستم اسفنديار کي ماري وڌو. شاهنامي ۾ آهي تہ
اسفنديار کي روئين تن چوندا هئا، جو سندس بُت
جڻ تہ ڪُٽِ يا لوهہ جو هو ۽ ترار يا تير جو ڏڪ اثر نہ
ڪندو هوس، پر رستم سيمرغ جو کنڀ ڪمان ۾ وجهي
هنيس، جو اکين ۾ لڳس ۽ هو ڪري پيو. پر اهو سڀ
شاعرانو مبالغو آهي. مرڻ مهل اسفنديار رستم کي
وصيت ڪئي تہ منهنجي پٽ بهمن کي پاڻ وٽ
سيستان ۾ سنڀالج ۽ منهنجي لاش ايران موڪلج.
انهيءَ موجب بهمن سيستان ۾ رهيو ۽ اسفنديار جو ڀاءُ پشوتن
هنجو تابوت کڻائي ماتم ڪندو ايران ڏي موٽيو.
جڏهن بادشاهہ گشتاسپ کي پٽ جي مرڻ جي خبر
پهتي، تڏهن ڏاڍو افسوس ٿيس ۽ پنهنجي ڪئي تي

ڏاڍو پشيمان ٿيو. ماتم جي رسم پوري ڪرڻ کان پوءِ لشڪر وٺي وري ترڪستان ڏي ويو ته ترڪن سان جنگ ڪري. اتي وڃي جنگ ڪري هزارين ترڪ ماري فتح ڪري موٽي آيو ۽ پوءِ ماڻهو موڪلي بهمن کي سيستان مان گهرائي ورتائين، انهي لاءِ ته انهي کي پنهنجو ولي عهد ڪري. بهمن لفظ جي معنيٰ يوناني ٻوليءَ ۾ چڱو آهي ۽ هن جي ماءُ طالوت جي اولاد مان هئي، جنهن جو ذڪر توريت ۽ قرآن ۾ حضرت داؤد جي قصي ۾ آهي. بهمن کي پنهنجي جاءِ تي وهاري پاڻ گشتاسپ وڃي گوشه نشين ٿيو ۽ سگهوئي پوءِ مري ويو. هن بادشاهه پنهنجي سڪي تي آتشڪده جي شڪل ڪڍي ۽ ٻئي پاسي پنهنجي تصوير جت سان. هڪ سؤ ويهه ورهه بادشاهي ڪيائين. هن جو ڪلام به گڏ ڪيل آهي، جو نصيحتن سان ڀريل آهي.

بهمن بن اسفنديار (دراز دست).

هن بادشاهه جو لقب **دراز دست** آهي يعني ڊگهين ٻانهن يا هٿن وارو، ڇا لاءِ جو هفت اقليم سندس قبضي ۾ هو. هن جهڙو عقل وارو بادشاهه ايران ۾ ڪونه ٿيو. هو نياز وارو ۽ رحمدل به هو. هن کي **اردشير** به چوندا آهن. هو پهريون بادشاهه هو، جنهن خطن جي مٿان ۾ خدا جي نالي وجهڻ جي رسم ڪڍي. اردشير

ناٺي پوڻ جو سبب هي هو ته جڏهن بهمن ڄائو ۽ بادشاهه
گشتاسپ وٽ اسفنديار ويٺو هو ته انهيءَ کي پٽ جي
ڄمڻ جي مبارڪ آڻي ڏنائون. انهيءَ مهل هڪڙو
نوڪر ٿانءَ کڻي اچي اتان لنگهيو. اسفنديار انهيءَ
کان پڇيو ته تنهنجو نالو ڇا هي؟ هن چيو اردشير.
ساڳئي وقت مبارڪ به مليس ۽ اردشير جو نالو پڌايو
ويس، تنهن ڪري انهيءَ کي به اردشير سڏيائين. هو
عدل ۽ انصاف جي ڪري به مشهور ٿيو. هن جي عادت
هوندي هئي ته سال ۾ هڪڙو ڀيرو پنهنجي سڀ رعيت
گڏ ڪندو هو ۽ پاڻ انهن جي اڳيان تخت تان لهي
هيٺ ويهندو هو ۽ پهرين خدا جو شڪرانو ڪندو هو ۽
پوءِ هنن کان پڇندو هو ته اوهان کي مون مان يا
منهنجن عملدارن ۽ ڪامورن مان ڪو ظلم رسيو هجي
ته اهو ظاهر ڪريو ته انهيءَ جو تدارڪ ڪريان. پوءِ
وڏي موبد کي چوندو هو ته اهو ماڻهن کي وعظ ڪندو
هو ۽ چڱيون نصيحتون ڪندو هو. تخت تي ويهڻ کان
پوءِ جڏهن بادشاهي انتظام پورو ويهاري رهيو، تڏهن
رستم پهلوان کان پنهنجي پيءُ جي وير وٺڻ ۽ زابلستان
کي ناس ڪرڻ جو ارادو ڪيائين ۽ تمام وڏو لشڪر
گڏ ڪري اڳوات اوڏي روانو ڪيائين ۽ پاڻ انهيءَ جي پٺيان
ويو. اتي خبر پيس ته انهيءَ وچ ۾ رستم پاڻ مري ويو آهي ۽

سندس پٽ **فرامرز** سندس جاءِ تي ويٺو آهي ۽ اهو بہ پهلوان آهي. آخر انهي سان جنگ ڪيائين، جنهن ۾ رستم جو پٽ ۽ پيا عزيز خويش مارجي ويا ۽ رستم جو پيءُ زال زر ۽ انهن جون زالون ۽ ڌيون قيد ٿي پيون.

بهمن جي راڄ ۾ بابل ۾ جيڪو بادشاه بخت نصر هو، تنهنکي هن موقوف ڪيو ۽ انهيءَ جي جاءِ تي **ڪورش** مقرر ڪيائين، جو لهراسپ جي اولاد مان هو ۽ جنهن جي ماءُ بني اسرائيل مان هئي. انهيڪي حڪم ڏنائين تہ بني اسرائيل جا جيڪي قيدي آهن، تنکي بيت المقدس ڏي ڏياري موڪلي. ڪورش سڀ بني اسرائيل گڏ ڪري اوڏي موڪليا ۽ دانيال کي انهنجو حاڪم ڪيائين. ڪن ڪن ڪتابن ۾ آهي تہ لهراسپ پنهنجي حڪومت جي وقت ۾ بخت نصر کي موقوف ڪري بني اسرائيل کي موڪل ڏني تہ وڃي شام ۾ رهن. بهمن جي ڏينهن ۾ شام جو ملڪ آباد هو ۽ هڪڙو رسول هن ڏي موڪليو ويو هو، پر هن انهيکي ماري ڇڏيو، تنهن تي ڪاوڙ جي بخت نصر کي وري موڪليائين تہ انهنکي خراب خوار ڪري، جو نہ خدا جي عبادت ٿي ڪيائون ۽ نہ بادشاه جي فرمانبرداري ٿي ڪيائون. تنهنڪري بخت نصر ڏولشڪر وٺي وڃي بيت المقدس کي ناس ڪيو ۽ سڀني ماڻهو قيد ڪري عراق عرب ڏي موٽي آيو.

جڏهن بهمن جي بادشاهيءَ جا ڪي سؤ ورهيه گذريا، تڏهن پنهنجي ڌيءَ **هُماني ياهُما** کي ولي عهد ڪيائين ۽ پنهنجي پٽ **ساسان** کي نااميد ڪري ڇڏيائين. انهيءَ ڪري ساسان بي ڪل رنج تي شهر ڇڏي هليو ويو ۽ وڃي گوشه نشين ٿيو ۽ عبادت ۾ مشغول رهيو ۽ ڏکي ڏينهن ڪيائين، جنهنجو ڪير ڌڻي ڌڻيو هو ۽ انهيءَ تي گذران ڪندو هو. ڪن تاريخن ۾ آهي ته جڏهن بهمن بيمار ٿيو ته هُما خود بهمن مان پيٽ سان هئي، جو دارا پيٽ ۾ هوس، تنهنڪري پنهنجو چت هما جي پيٽ تي رکايائين، تنهنڪري ساسان نا اُميد ٿي نڪري ويو. جڏهن هما دارا ڄڻيو، تڏهن هن کي اهو نه وڻيو، تنهن ڪري لڪ ڇپ ۾ گهڻن جواهرن سان انهيءَ ڪاٺ جي صندوق ۾ وجهي اصطخر يا بلخ جي ڪاٺ ندي ۾ لوڙهي ڇڏيائين. اتفاق سان اها صندوق ڪاٺ جانبدار واري ڪيڏي ۽ کولي ته انهيءَ ۾ خوبصورت ٻار ۽ جواهر ڏسي خوش ٿيو ۽ انهيءَ جي پالنا ڪيائين. پوءِ هن پنهنجي ماءُ هما کي لڌي. انهيءَ کيس سندس اصل نسل جي خبر ڏني ۽ انهيءَ جي اشاري سان وڃي تخت ۽ تاج جو وارث ٿيو. پر تاريخ معلم وارو چوي ٿو ته بهمن پنهنجي ڏينهن ۾ چت دارا جي مٿي تي رکيو.

رستم پهلوان ٻهمن جي ڏينهن ۾ وفات ڪئي

۽ شاهنامي ۽ ٻين تاريخن ۾ رستم پهلوان جي مرڻ جو گهڻو احوال لکيل آهي، جو شعر جي صورت ۾ آهي. انهيءَ جو مختصر مضمون هتي ڏيڻ ضرور آهي. رستم جمشيد جي نسل مان هو. هن کي **شغاد** نالي هڪڙو پيٽيو ڀاءُ هو، جو ڏاڍو شرير ۽ فسادي ماڻهو هو. ڪابل جي حاڪم جي ڌيءُ سان شادي ڪري وڃي ڪابل ۾ رهيو. ڪابل تڏهن زابل يا سيستان جي زيردستيءَ ۾ هو ۽ انهي کي ڏل ڀريندو هو. شغاد جو رستم سان ويرهو، جو سندن پيءُ زال جي رستم سان گهڻي محبت هوندي هئي. ڪابل جي حاڪم کي زال ۽ رستم کي ڏل ڀري ڏيڻ کان عار ايندو هو ۽ شغاد ۽ هن پاڻ ۾ صلاح ڪئي ته انهي ڏل کان آزاد ٿجي ۽ رستم کي ماري ڇڏجي. اهو منصوبو ڪري ظاهري طرح ڪابل جي حاڪم شغاد کي ڪابل مان ڪڍي ڇڏيو ۽ هو سيستان ۾ آيو ۽ پيءُ ۽ ڀاءُ سان گڏيو ۽ انهن وٽ ڪوڙ ڪري چيائين ته ڪابل جو حاڪم ڏل ڀرڻ کان اعتراض ٿو وٺي ۽ مون اوهان جي طرفان هن سان تڪرار ڪيو، تنهن تي مون کي ملڪ مان ڪڍي ڇڏيو اٿس، سو هتي آيو آهيان. هي ٻڌي رستم ڪاوڙيو ۽ لشڪر وٺي ڪابل تي وڃڻ جو ارادو ڪيائين. شغاد چيس ته ڪابل جو بادشاهه ڪو اهڙو زوردار آهي جا جنهن

سان اسين هلي وڙهون. فقط تون اڪيلو مونسان چڙهي هل. هلڻ سان هو ٻچي ويندو ۽ هڪدم اچي پيش پوندو ۽ وري پيو، ڳالهيون نہ ڪندو. رستم کي ٻاڏ جي دغا جي خبر نہ پئي، سو هنجي چئي موجب سنبري اُتي هليو. پرسيستان ۾ اچڻ کان اڳئي ڪابل جي بادشاھ جي صلاح سان رستي ۾ هڪ ٻن هنڌن تي وڏن کوهن جا منهن ڪکن ڪانن سان ڍڪي سنئين زمين ڪري ڇڏي هئائون ۽ انهن ۾ ڀالا ۽ نيزا ۽ اهڙا هٿيار اُبا رکي ڇڏيا هئائون. شغاد رستم کي انهي رستي کان نيو. جڏهن ڪابل کي ويجهو آيا، تڏهن ڪابل جو بادشاھ اچي گڏيس، ۽ پيش پيس، ۽ چوڻ لڳس تہ آءٌ ڪير آهيان، جو تو سان وڙهندس يا تنهنجي ڏل پرڻ کان ٽار ڪندس، منهن جو ملڪ تنهنجو آهي. پوءِ هنسان همرڪاب ٿي هليو. هڪڙي هنڌ رستي ۾ رستم گهوڙي سوڌو وڃي کوھ ۾ ڪريو ۽ ڀالا منجهانئس تو ڙي گهوڙي منجهان لنگهي پار پيا. ڏاڍي همت سان ٻاڻ کي کوھ جي منهن تائين پهچايائين، ليڪن ڀالن جي زخمن کان بيحال ٿي پيو. ڪابل جو بادشاھ ڀڄي ويو. شغاد هڪڙي وڻ جي پنيان لڪي بيٺو. رستم انهي کي سهي ڪري ڪمان مان اهڙو تير هنيو، جو وڻ مان لنگهي شغال منجهان لنگهي ويو، جو هو اتي جو اتي مري ويو ۽ هيڏي وري

رستم کوهه جي مٿان وٺ مري ويو. جڏهن اها خبر رستم جي پيءُ زال ۽ ماءُ روداب کي پهتي، تڏهن هو ڏاڍا غمگين ٿيا. ست ڏينهن برابر ماتم ڪيائون ۽ ڪي به ڪين کاڌائون. سگهوئي رستم جو پٽ فرامرز لشڪر گڏ ڪري ڪابل ڏي ويو ۽ جنگ ڪري ڪابل جي بادشاهه کي قيد ڪري مارائي ڇڏيائين ۽ رستم جي لاش سيستان ۾ آندائين ۽ سام جي دخمي يا قبي ۾ رکيائين ۽ پوءِ پيءُ جي جاءِ تي زابل ۽ ڪابل تي حڪومت ڪندو رهيو جيستين ڪ مئو.

همائي يا هما

همائي يا هما جڏهن ايران جي تخت تي ويٺي، تڏهن تمام چڱي همت ۽ جرات سان بادشاهي ڪرڻ لڳي. پنهنجن مهينن کان پوءِ پٽ ڄائس، جنهن جو نالو دارا رکيو ويو جيئن اڳئي بهمن مقرر ڪيو هو ۽ انهيءَ جي وصيت موجب ڇٽ انهيءَ جي مٿي تي رکيو ويو. لکيل آهي ته دارا جي ڄمڻ جي ڳالهه هما ماڻهن کان لڪائي ڇڏي ۽ جيئن مٿي چيو ويو لڪ چوري ۾ هڪڙي صندوق ۾ زر زيور ۽ جهڙي پاٽيءَ ۾ لوڙهي ڇڏيائين، جا تاريخ گذرندڙ جي لکندڙ جي جوڙ موجب هڪڙي ڌوٻيءَ کي هٿ آئي ۽ انهي خوبصورت ڇوڪر ڏسي هڪ کي ڪيو ۽ پاليو ۽ دارا نالو رکيائينس، جڏهن وڏو ٿيو، تڏهن ڪڏهن جو ڪم ڇڏي

بادشاهي خيال رکي جهنگ ۾ شڪار ڪندو وتندو هو. نيٺ مٿس ان وچ گذيو ۽ حقيقت معلوم ٿيس ۽ ماڻ جي طرفان لشڪر وٺي وڃي رومين سان جنگيون ڪيائين ۽ بهادري ڏيکاريائين. پڇاڙيءَ ورهين جي بادشاهيءَ کان پوءِ هن پٽ کي تخت تي وهاريو. اصطخر شهر ۾ هزار ستون واري عمارت انهي راڻيءَ جي جوڙايل هئي.

دارا يا داراب بن بهمن.

دارا يا داراب وڏي همت ۽ جرات ۽ تجويز وارو بادشاه هو ۽ ٿوريئي عرصي ۾ گهڻنئي سرڪشن کي پنهنجو تابعدار بڻايائين، سواءِ **فيلقوس** جي، جو روم جو حاڪم هو. انهي البت سرڪشي ڪئي ۽ سامس سامهون ٿيڻ لڳو؛ تنهنڪري وڏو لشڪر سنبرائي انهي تي ڪاهي ويو. روم جو قيصر پنهنجو لشڪر وٺي هن کي اڳيان اچي مليو. وڏي جنگ لڳي، جنهن ۾ ايراني فتحياب ٿيا ۽ رومي ڀڄي ويا. فيلقوس وڃي هڪڙي قلعي ۾ پناهه ورتي. دارا انهي کي وڃي گهيرو ڪيو. آخر لاچار ٿي هن صلح ڪيو. فيلقوس جي ڌيءَ سان شادي ڪيائين ۽ ملڪ کيس موٽي ڏنائين، هن شرط سان ته هر سال هزار سون جا آنا، هر هڪ وزن ۾ چاليهه مثقال ايران مڙي حوالي ۾ ڏيل راسگي موڪليندو رهي. دارا

پنهنجي ڀيڻ راڻيءَ سميت موٽي ايران ۾ آيو. پر انهيءَ شاهزاديءَ يا راڻيءَ جي وات ۾ خراب باس هئي، تنهنڪري هن کي موٽائي روم ڏي ڏياري موڪليائين. انهيءَ وقت ڏاري فيلقوس کي پٽ ڄائو، جنهن جو نالو **سڪندر** رکيائين ۽ دارا کي به پٽ ڄائو، جنهنکي محبت جي گهٽائيءَ ڪان پنهنجو نالو ڏنائين يعني **دارا.** انهي ڪري ٻئي کي **دارا اڪبر** ۽ پٽ کي **دارا اصغر** سڏيندا آهن. جڏهن دارا جي بادشاهي چوڏهن ورهه هلي رهي، تڏهن پاڻ مري ويو ۽ پٽ کي تخت تي وهاري ويو. افلاطون حڪيم هن دارا جي راڄ ۾ هو.

دارا بن دارا (داراب).

هي نئين دارا تمام بد طبيعت ۽ بد افعال ۽ نفس پرست ۽ بي مروت ۽ ظالم ۽ ڍڄڙو هو. سگهوئي سندس وزير امير ۽ ٻيا ماڻهو ڪانئس بيزار ٿي پيا. هوڏي هاڻي روم ۾ فيلقوس جي جاءِ تي سندس پٽ سڪندر بادشاهه هو، جو همت ۽ بهادريءَ وارو هو. ماڻهو ناراض ٿي ڳجها خط سڪندر ڏي لکڻ لڳا ۽ کيس سڏڻ لڳا. سڪندر انهي ڪري سالياني ڏهه هزار سونا آنا واري بند ڪري ڇڏي. جڏهن دارا جا وڪيل ڍل طلب ڪرڻ وارا ويا، تڏهن سڪندر انهن کي اهو جواب ڏنو ته اها ڪڪڙ مري وئي، جا سونا آنا

ڏيندي هئي. آخر ٻنهي طرفن جنگ جي تياري ڪئي ۽ ٻئي اچي جنگ جي ميدان ۾ گڏ ٿيا. دارا شڪست کاڌي ۽ رات جو سندس ٻن همداني پردهدارن ماري وڌس ۽ پوءِ اُهي ڀڄي سڪندر وٽ ويا. سڪندر ترت دارا وٽ آيو. هو مرڻ تي هو ته سندس ڪنڌ کڻي جهوليءَ ۾ رکيائين ۽ هن جو حال ڏسي زار زار روئڻ لڳو. مرڻ مهل سڪندر کي دارا وصيت ڪئي ته منهنجي ڌيءُ روشنڪ سان شادي ڪج ۽ منهنجي قتل ڪندڙن کي قتل ڪج ۽ ايران جي بادشاهيءَ تي ڪنهن ڌارئي ماڻهوءَ کي نه رکج. سڪندر انهن تنهين ڳالهين جي پوري تعميل ڪئي. دارا چوڏهن ورهه بادشاهي ڪئي.

سڪندر بن فيلقوس رُومي.

سڪندر کي ذُوالقرنين نڪي و ٻه سڏيندا آهن ۽ رُومي ٻه سڏيندا اٿس ۽ يوناني ٻه سڏيندس. ڪن تاريخ وارن جو چوڻ آهي ته سڪندر وڏي دارا جو پٽ هو، جو سندس ماءُ فيلقوس جي ڌيءُ کي جڏهن دارا موٽائي موڪليو هو، تڏهن پيٽ سان هئي ۽ پيءُ وٽ وڃي پٽ ڄڻيائين، جنهنکي فيلقوس پنهنجو پٽ ظاهر ڪيو. ڪن جو چوڻ آهي ته سڪندر کي ماڻس جهنگ ۾ هڪڙيءَ زال وٽ ڇڏيو، جنهن هن کي رڍن جو کير پياري وڏو ڪيو. پوءِ وڏي هوندي ماءُ وٽ ويو، جنهن

سڃاتس ۽ پنھنجي پيءُ فيلقوس وٽ پيش ڪيائينس. انهي کي هو نهايت گهڻو وڻيو ۽ هن کي پنھنجو پٽ ڪري ولي عهد مقرر ڪيائين، جو پيو پٽ ڪونہ هوس. ڪتاب نزهتہ الارواح ۾ آهي تہ سڪندر پٽ فيلقوس جو آهي. انهي جي بادشاهيءَ جي سٺن ورهن گذرڻ کان پوءِ هڪڙي اميرشخص فلوس نالي ماري وڌو، جو هو سندس راڻيءَ تي عاشق هو، پر هن نفرت جي نگاهہ سان تي ڏٺس. تنھنڪري ارادو ڪيائين تہ فيلقوس کي ماري سندس ملڪ ۽ زال بہ هٿ ڪري. انهي ارادي سان هڪڙي لڙائيءَ ۾ وجھہ وٺي هنکي ماري ڇڏيائين. فيلقوس کي زخم گهڻا رسيا ۽ مرڻ کي نزديڪ هو. سڪندر فلوس کي پڪڙي پيءُ وٽ وٺي آيو، جنھن هٿ سان هن کي ماريو ۽ سڪندر کي پنھنجي جاءِ تي مقرر ڪيائين ۽ هن جي پالڻ ارسطاطاليس حڪيم کي ڏنائين ۽ وصيتون ڪنديءَ وفات ڪيائين. ارسطاطاليس هميشہ سڪندر کي صلاح مصلحت ڏيندو رهيو.

سڪندر اگرچہ عمر جو ننڍو هو، پر تڏهن بہ ڏاڍو همت وارو هو. تخت تي وهڻ کان پوءِ سگهوئي پنھنجي ملڪ کي ايران جي ڏل ڀرڻ کان ڇڏايائين ۽ دارا جي مارجڻ تي ايران هٿ ڪيائين، جيئن

مٿي ذڪر ڪيو ويو. پوءِ مصر تي ڪاهيائين ۽ اهو ملڪ فتح ڪيائين. اُتان شام ڏي ويو ۽ اهو ملڪ ورتائين. ايران جي فتح کان پوءِ سڪندر هند ڏي منهن رکيو، جتي جو راجا فور نالي هو. انهيءَ کي شڪست ڏئي انهيءَجو ملڪ ورتائين ۽ هند جي ٻئي راجا ڪند نالي کي به شڪست ڏنائين. هند جي فيلسوفن ۽ حڪيمن ۽ طبيبن سان به ملاقاتون ۽ صحبتون ڪيائين. پوءِ چين ڏي رخ رکيائين ۽ اتي جي بادشاهه فغفور کي پنهنجو تابع ڪري عجيب غريب مال گڏ ڪري موٽيو ۽ ترڪستان ۾ آيو، جتي کي نوان شهر آباد ڪيائين. پوءِ مغرب ڏي هليو. وطن ڏي موٽندي رستي ۾ بيمار ٿي پيو ۽ مري ويو. سندس وصيت موجب مئي کان پوءِ سندس هٿ ٻاهر ڪڍي ڇڏيائون، انهيءَ لاءِ ته سڀني کي خبر پوي ته هٿين خالي آيو هو ۽ هٿين خالي موٽي ويو. سندس تابوت يا جنازو وطن ڏي آندائون ۽ مصر ۾ اسڪندريه شهر، جو هن پاڻ ٻڌايو هو، تنهن منجهان لنگهائي رُوم ۾ آندائون. سندس ماءُ جيئري هئي، تنهن ڏاڍو رنو ۽ افسوس ڪيو.

هن سترهن ورهه بادشاهي ڪئي، جن مان نو ورهه برابر جنگين ۾ گذاريائين ۽ اٺ سال آرام

سان حڪومت ڪيائين ۽ دنيا ۾ پاويهہ وڏا ملڪ فتح ڪري هٿ آندائين. سڪندر جي نسبت ۾ وڏا وڏا ڪتاب عربي ۽ فارسي ۽ يوناني ۽ يورپي ٻولين ۾ لکيل آهن. مفصّل احوال انهن تاريخن جي ڪتابن مان پڙهڻ گهرجي.

سڪندر چار ورهہ ايران جي قبضي ۾ رهيو ۽ ارسطاطاليس حڪيم جي صلاح سان جيڪي بادشاهہ ۽ شاهزادا قيد ڪيا هئائين، تن کي جدا جدا ملڪن تي حاڪم مقرر ڪيائين، جن کي مُلوڪ طوائف چوندا آهن.

سڪندر جي فتح کان پوءِ ايران جو ڪياني شاهي خاندان پورو ٿيو ۽ انهي کان پوءِ اشڪاني خاندان شروع ٿيو.

(۳) اشڪاني خاندان جا بادشاه.

اشڪاني بادشاه انهي ملوڪ طوائف کي ٿا چون. اهي خود مختار هئا ۽ هڪبئي کي ڏل نه پريندا هئا. هو پشت بہ پشت اردشير بابڪان تائين حڪومت ڪندا رهيا.

ڪنهجو چوڻ آهي تہ سڪندر جي راڄ کان وٺي اردشير بابڪان جي راڄ تائين جيڪو اٽڪل پنج سون ورهن جو عرصو آهي، سو اشڪاني خاندان جي بادشاهن جو راڄ سمجهيل آهي. انهن مان پهريون **اشڪ بن اشڪان** هو. ڪي انهيکي اشڪ بن دارا بہ ٿا سڏين ۽ انهيکي سڪندر بادشاه ڪيو. ڪي پيا وري لکن ٿا تہ جڏهن سڪندر ايران فتح ڪري موٽي ويو، تڏهن هڪڙي نائب کي ڏجاي نديءَ کان رٺي تائين حاڪم ڪري رکيو هئائين، تنهن تي اشڪ ڪاهہ ڪئي ۽ ٻين پاسي وارن حاڪمن پڻ بادشاهن انهيکي مدد ڏني ۽ هن اهو ملڪ وٺي هٿ ڪيو. پر جڏهن اشڪ ملوڪ طوائف

مان مکيہ ۽ وڏو هو، تنهنڪري انهيءَ وقت جي سڀني ملوڪ
طوائف کي اشڪاني سڏڻ لڳا، مگر ٻيا به اهڙا خود مختيار
حاڪم هئا جهڙو اشڪ هو ۽ انهيءَ کي ڏل نه ڀريندا هئا. انهن
بادشاهن جو احوال سواءِ تاريخ گزيده ۽ تاريخ جعفريءَ
جي ٻئي ڪنهين هنڌ لکيل ڏسڻ ۾ نه آيو. تنهنڪري
هتي به انهن مان انتخاب ڪري ڏنو ويو آهي، جيئن
روضة الصفا واري به ڪيو آهي.

اشڪ بن اشڪان.

هن بابت مٿي جدا جدا رايون ڏنيون ويون آهن.
سڀني ملوڪ طوائف مان هن ٺهراءُ ڪيو ته هو ڪيس
سڀني کان وڏو شمار ڪن انهيءَ شرط سان ته هو خود مختيار
رهندا ۽ کيس ڏل ڀري نه ڏيندا.

شاپور بن اشڪ.

اشڪ جي مرڻ تي سندس وصيت موجب سندس پٽ
شاپور تخت تي ويٺو. هو اڪثر عرب جي پاسي گذاريندو
هو ۽ سندس زال حضرت يوسف عليہ السلام جي اولاد مان
هئي. مدائن شهر انهيءَ ٻڌو ۽ دجلي تي ڪڙي لوهہ جي
پل ٺهرايائين، جا ڪسريٰ جي وقت تائين رهي. ويسہ ۽
رامين، جي عرب ۾ مشهور عاشق معشوق هئا، جيئن ليلي
مجنون هئا، ۽ جنهنجو قصو شعر ۾ لکيل هو، سي هن
بادشاهہ جي رعايا ۾ هئا. هي بادشاهہ نهايت عقل ۽ علم ۽

فضيلت ۽ همت وارو هو. پائيتخت پيهر ورهه حڪومت ڪيائين. تاريخ جعفريءَ وارو چئي ورهه ٿو چوي، جنهن ڪري وڏو تفاوت ٿي پوي ٿو. هن بادشاهه کي زرين جو لقب مليل هو. ڪي چون ٿا ته حضرت عيسيٰ هن جي زماني ۾ پيدا ٿيو.

بهرام بن شاپور.

شاپور جي مرڻ تي سندس پٽ بهرام تخت تي ويٺو. هن جو لقب گودرز هو. جتي هاڻي روميه شهر آهي، اتي هن هڪڙو وڏو شهر ٻڌو، جنهن جو بنياد سارو چاليهن پٿن تي رکيو ويو هو ۽ هڪڙو وڏو آتشخانو به جوڙايائين. هن جي بادشاهي ٻارهن ورهه هلي.

بلاش بن بهرام.

هي پيءُ جي وصيت موجب سندس قائم مقام ٿيو. اهو به چڱو عادل بادشاهه هو. قرآن ۾ لکيل آهي ته بني اسرائيل مان ڪي ماڻهو گناهن ڪري آدمين جي صورت مان بدلجي ڀولڙا ٿي پيا هئا، سي هن بادشاهه جي ڏينهن ۾ ٿيا هئا، جي ستن ڏينهن کان پوءِ مري ويا. هن بادشاهه پنهنجي جيئري پنهنجي پٽ هرمز کي پنهنجي جاءِ تي وهاريو.

هرمز بن بلاش.

هي بادشاهه خوبصورت ۽ نيڪ سيرت ۽ بهادر هو. لکيل

آهي تہ هڪڙي ڏينهن هرمز شڪار ڪندي هڪڙي هرڻ جي پٺيان ڪاهي پيو. هرڻ هڪڙي جبل ۾ وڃي ڪنهن غار منجهہ گهڙي ويو. هرمز بہ انهي جي پٺيان اندر گهڙيو. ڳچہ پنڌ ڪرڻ کان پوءِ جڏهن صُفن تي وڃي پهتو، هرهڪ ۾ هڪڙي وڏي مَٽَ جيڏي ديڳ هئي، جنهن جي مٿان هڪڙي سوني ٿالهي رکيل هئي ۽ ٿالهيءَ جي وچ تي هڪڙو شيشو رکيل هو، جنهن جي مٿان هڪڙو جواهر هو. پاسي ۾ هڪڙي ٽامي جي پٽي لڳل هئي، جنهن تي عبراني اکرن ۾ لکيل هو تہ هي خزانو فريدون بادشاهہ جو آهي. هرمز اهو خزانو ڪڍائي پنهنجي لشڪر کي ورهائي ڏنو. هن اوڻيهہ ورهہ بادشاهي ڪئي. قادسيہ ۽ نهروان جا شهر انهي پَڏا. حضرت يونس نبي هنجي زماني ۾ پيدا ٿيو. هن کي چاليهہ زالون هيون ۽ هنجي بادشاهي چاليهہ ورهہ هلي. هنجي زماني ۾ صادق ۽ صدوق انطاڪيہ ۾ وڃي حضرت عيسيٰ جي دين جي پيرويءَ جي دعوت ڪئي.

نوش بن بلاش.

تاريخ گزيده وارو لکي ٿو تہ هرمز کان پوءِ سندس پٽ نرسي تخت تي ويهو ۽ چوڏهن ورهہ بادشاهي ڪيائين ۽ نظام التواريخ وارو چاليهہ سال بادشاهي ٿو چوي، پر تاريخ جعفريءَ وارو تہ نرسيءَ جو اصل ذڪر ڪونہ ٿو

ڪري ۽ انهي جي جاءِ تي انوش يا نوش بن بلاش آندو
اٿس، جيئن اسان هتي ڏنو آهي.

فيروز بن هرمز.

فيروز پنهنجي ڀاءُ جي ڪان پوءِ بادشاهه ٿيو ۽ سترهن
ورهن ڪان پوءِ هنجو ظلم حد ڪان لنگهي ويو. ماڻهو تمام
تنگ آيا ۽ سڀني گڏجي زور ساان هنکي تخت تان لاهي
هنجون اکيون ڪڍي انڌو ڪري ڇڏيائونس ۽
سندس ڀاءُ بلاش کي تخت تي وهاريائون.

بلاش بن هرمز.

هن ڀرين آس پاس جا ڪي ملڪ ورتا ۽ لار شهر جو
بنياد وڌائين. نيٺ پارهن ورهه بادشاهي ڪري مري
ويو ۽ مرڻ ڪان اڳي پنهنجن سؤٽن مان هڪڙي کي
پنهنجي جاءِ تي بادشاهه ڪيائين.

خسرو بن بلاش بن نرسي بن هرمز.

هي بادشاهه ملڪ هلائڻ جي ڪم ۾ چالاڪ هو، مگر
ڏاڍو شهوت پرست هو، انهي حد جو پنهنجي پيٽ مان
ٻه نر ڄڻيو. هن هڪڙي وڏي ماڙي يا محلات ٺهرائي
هئي، جنهنهم ست طبقا هئا. پاڻ سڀڪان مٿين ماڙيءَ ۾
وهندو ۽ شراب پيندو هو ۽ عدالت ڪندو هو. جنهنکي
ڏوهي ٺهرائيندو هو، تنهنکي اُتان هيٺ اُڇلائيندو هو.
شراب ڪان سواءِ آفيم ٻه کائيندو هو. هڪڙي ڏينهن

ايترو گهٽو آفيم کاڏائين، جو مري ويو. هنجي بادشاهي چاليهہ ورهہ هلي. سيرجان جو شهر هن ٻڌو. اصحاب کهف هنجي زماني ۾ هئا.

بلاش بن بلاش.

هو خسرو جو پاءُ هو. هڪڙيءَ رات خواب ۾ ڏٺائين تہ هڪڙو ملائڪ کيس ٿو چوي تہ تنهنجو موت تنهنجي هٿ ۾ آهي. انهي خواب کان پوءِ هميشہ ملول رهندو هو. هڪڙي ڏينهن پنهنجي تنبوءَ ۾ هڪڙي سُرخ کي تيڪ ڏيو وينو هو تہ اهو ڪِري پيو ۽ تنبو ۽ قناتون مٿانس اچي پيون ۽ هو اندر دٻجي گهٽجي مري ويو. هن جي بادشاهي چوويهہ ورهہ هلي. طارم جو شهر هن ٻڌايو.

اردوان بن بلاش.

تاريخ جعفريءَ وارو لکي ٿو تہ هن بادشاهہ جي ڏينهن ۾ ٽي ورهہ برابر مينهن ڪو نہ پيو. ماڻهو سخت لاچار ٿيا. آخر بادشاهہ رعيت سميت توبهون ڪري خدا تعاليٰ کان معافي گهري. پوءِ مينهن پيو. تاريخ گزيده وارو لکي ٿو تہ تيرهن ورهن جي بادشاهيءَ کان پوءِ هو پين اشڪانين جي جنگ ۾ مارجي ويو. اهي اشڪاني ملوڪ طوائف کان علحدا هئا ۽ فريبرز بن ڪاؤس جي اولاد مان هئا ۽ انهي جا هينئيان ات بادشاهہ ٿي گذريا.

اولاد بن اشڪان.

هي بادشاهه مٿي ذڪر ڪيل اشڪ بن اشڪان جو شايد پاڻ ٿو ڏسجي، جنهن جي نسل پڻ بادشاهي ڪئي. اردوان سان جنگ ڪري هنکي ماريائين ۽ پاڻ بادشاهه ٿيو. هن به پين ملوڪ طوائف سان اهو شرط ڪيو جو اشڪ بن اشڪان ڪيو هو. هن ٽيويهه ورهه بادشاهي ڪئي. انهي زماني ۾ بت پرستي عام ٿي وئي هئي، تنهنڪري جر جيس پيغمبر ظاهر ٿيو.

بلاش بن اشڪان.

هو پنهنجي پيءُ اولاد کان پوءِ تخت تي ويٺو ۽ ٻارهن ورهن بادشاهي ڪيائين. حضرت عيسيٰ هنجي زماني ۾ پيدا ٿيو.

گودرز بن بلاش.

ڪن تاريخ نويسن هن بادشاهه جي نالي لکيو آهي ته حضرت يحيٰي جو ويرهن بني اسرائيل کان ورتو. هو ٽيهه ورهه بادشاهي ڪري مئو. هنکي اعظم يا وڏي جو لقب هو.

بيژن بن گودرز.

هي پنهنجي پيءُ جي جاءِ تي بادشاهه ٿيو ۽ ويهه ورهه بادشاهي ڪيائين.

گودرز بن بيژن.

هو بہ پنهنجي پيءُ جي جاءِ تي بادشاهہ ٿيو ۽ ڏهہ ورهہ بادشاهہ رهيو.

نرسي بن بيژن.

هو پنهنجي پيءُ جي جاءِ تي ويٺو. هنجي راڄ ۾ رُومين ايران تي ڪاهيو. هن پين ملوڪ طوائف کان مدد گهري ۽ رومين کي پڇائي ڪڍيائين. هن جي بادشاهي پارهن ورهہ هلي.

اردوان بن نرسي.

هو وڏو بادشاهہ ٿي گذريو ۽ اشڪانين يا ملوڪ طوائف مان پوئيون بادشاهہ هو. تيهہ ورهہ بادشاهي ڪيائين. اردشير بابڪان ساساني هن سان جنگ ڪئي ۽ انهي ۾ هو مارجي ويو. پوءِ ساسانين جو خاندان شروع ٿيو.

(۴) ساساني خاندان جا بادشاھ.

اردشير بن بابڪ (بابڪان).

اردشير بابڪ بن ساسان جو پٽ ھو. اھو ساسان ننڍو ساسان بن بھمن بن اسفنديار جي نسل مان ھو. اشڪاني خاندان جو پوئيون بادشاھ **اردوان** اونھاري ۾ اصفھان منجھ رھندو ھو ۽ سياري ۾ اھواز منجھ. ڪي لکن ٿا تہ ھنجو تختگاھ رَئَ ۾ ھو ۽ فارس جو سارو ملڪ ھن پنھنجي ھڪڙي معتبر امير کي ڏئي ڇڏيو ۽ داراب گرد جي حڪومت ھن پنھنجي خواجہ سراءِ کي ڏئي ڇڏي، جنھنجو نالو **پيرى** ھو ۽ آتشخاني جي نظرداريءَ جو عھدو اردشير جي پيءُ بابڪ کي ڏنائين. جڏھن فارس جي حاڪم کي معلوم ٿيو تہ بابڪ جو ننڍو پٽ ڏاڍو ڏاھو ۽ مردانو آھي، تڏھن انھيءَجي پاڻھن سندس پيءُ کان گھري ورتائين ۽ بابڪ اردشير کي ھن ڏي ڏيارڻ موڪليو. ھنجي ڏاھپ ۽ چالاڪي ڏسي فارس جي واليءَ ھنکي داراب گرد جو حاڪم ڪٿي مقرر ڪيو، ۽ پيرىءَ کي

حڪومت جي ڪم ۾ هنکي مدد ڏيڻ لاءِ تاڪيد
ڪيائين. سگهوئي پوءِ پيري بہ مري ويو ۽ اردشير
خالصو حاڪم ٿيو. اردشير يا سندس پيءُ بابڪ هڪڙو
خواب لڌو هو، جنهنجو تعبير نجومين ۽ حڪيمن اهو
ڪيو، تہ بابڪ جو پٽ هفت اقليم جو بادشاهہ ٿيندو.
ڪجهہ وقت کان پوءِ اردشير پنهنجي پيءُ ڏي خط لکيو
تہ اردوان، جو فارس جو نائب هو، تنهنکي وجهہ ڏسي
مارائي ڇڏي. بابڪ پٽ جي اشاري موجب اهو ڪم
پورو ڪيو ۽ پوءِ پنهنجي وڏي پٽ **شاپُور** کي انهيءَ جي
جاءِ تي فارس جو حاڪم ڪيائين. هنن جا سڀ
عزيز خويش ۽ پيا ماڻهو شاپور کي بادشاهہ مڃڻ
لڳا. سگهوئي بابڪ مري ويو ۽ شاپور پنهنجي ڀاءُ اردشير
کي بہ گهرايو تہ سندس بيعت يعني تابعداري ڪري. پر
هو نہ آيو. تنهن‌تي شاپور ڪاوڙيو ۽ لشڪر گڏ ڪري ڀاءُ
تي ڪاهي ويو. اردشير بہ لشڪر گڏ ڪري اچي
سامهون ٿيس. ويڙهہ ۾ هنن جا عزيز خويش ۽ وڏا امير
ڦري اردشير جي طرف ٿيا ۽ شاپور کي پڪڙي اردشير
جي حوالي ڪيائون. اردشير ڪاهي هنجو گادي‌ءَ
جو هنڌ اصطخر رکيو. ڪن ڏينهن کان پوءِ هن شاپور
کان ڦوڙ وارن اميرن کي سندن وطن ڏي ڏياري
موڪليو ۽ پاڻ ڪرمان تي ڪاهي ويو، جمي جو

حاڪم **بلاش** هو. انهيءَ ان جنگ ڪري هنکي ماريائين ۽ پوءِ ٻم جي حاڪم تي ڪاهي انهيکي بہ ماريائين. انهي طرح آس پاس وارا ملڪ وٺندو ويو ۽ اتي نوان نوان شهر ٻڌندو ويو. جڏهن هي خبرون ايران جي بادشاهہ اردوان کي پهتيون، تڏهن هن هڪڙو سخت خط ڏانهنس لکيو. اردشير جواب ۾ لکيس تہ ملڪ خدا جو آهي، سو انهيکي ٿو ڏئي جو ملڪ ٿو آباد ڪري ۽ رعيت کي سُکيو ٿو رکي. اُميد آهي تہ جلد ئي توکي ماري تنهنجي سسي آتشڪده ڏي موڪليندس. نيٺ ٻنهي جنگ ڪرڻ جو ٺهراءُ ڪيو ۽ انهي ڪم لاءِ هرمزان جو ميدان مقرر ڪيائون. اردشير وقت کان اڳي اچي اهو ميدان والاريو ۽ پاڻي پنهنجي قبضي ۾ رکيائين، ۽ پنهنجي لشڪرگاهہ جي چوڌاري کاهي کٽايائين. سگهوئي پوءِ اردوان بہ تمام وڏي لشڪر سان اُتي آيو. ڏاڍي جنگ لڳي، جنهن ۾ اردوان مارجي ويو. انهي کان پوءِ اردشير کي سيئي ملوڪ طوائف محجوڻ لڳا ۽ هنکي شاهنشاهہ سڏڻ لڳا. انهيکان پوءِ همدان ورتائين ۽ پوءِ ڪوهستان ۽ ارمنيہ ۽ موصل ورتائين ۽ پوءِ دجلي نديءَ جي اُيرندي ڪناري تي هڪڙو شهر ٻڌائين. پوءِ موٽي اصطخر ۾ اچي سجستان مان جرجان ۽ نيسابور ۽ مرو ۽ بلخ ۽ خوارزم وٺي موٽي فارس ۾

آيو. سڀئي بادشاه هنکي بالادست مڃڻ لڳا ۽ ڏانهنس
تحفا موڪلڻ لڳا، سواءِ بحرين جي بادشاه جي.
تنهنڪري اردشير اوڏي ڪاهيو. جڏهن هو انهيکي ويجهو
ويو، تڏهن بحرين جي بادشاه ڏپ کان پاڻ کي قلعي جي
چوٽيءَ تان هيٺ ڪيرائي وڌو ۽ مري ويو. بحرين
جي فتح ڪري اردشير مدائن ۾ آيو ۽ اتي وڏي دربار
ڪري هن پنهنجي پٽ **شاپور** کي ولي عهد ڪري
حڪومت جي واڳون سنديس حوالي ڪيائين. سگهوئي
پوءِ پاڻ مري ويو. هنجي بادشاهي چوڏهن ورهه هلي ۽ انهي
کان اڳي ٻارهن ورهه داراب گرد جو بادشاه رهيو. اردشير
دنيا جي وڏن بادشاهن مان ليکيل آهي. هن بادشاه
گهڻيون تصنيفون ڪيون ۽ سندس نصيحت آميز ڪلام
مشهور آهي. پنهنجو احوال هن ڪتاب ڪارنامه ۾ لکيو،
۽ ٻيو آداب العيش لکيائين، جنهن ۾ کائڻ پيئڻ ۽ هلت
چلت ڪرڻ جا قاعدا قانون ۽ ادب لکيائين. جيئن ته
اردشير ملڪ جو اهڙو چڱو انتظام ۽ بندوبست رکيو هو،
جو دنيا ۾ جيڪي ٿيو ٿيندو هو، تنهنجي خبر کيس پئي
رسندي هئي. ڪا به رعيت بادشاه کان اهڙو نه
ڊڄندي هئي جهڙو اردشير جي ڪانئس ڊڄندي
هئي. هنجي عادت هوندي هئي ته جڏهن ڪنهن
پاسي کو ايلچي يا وڪيل موڪليندو هو، تڏهن

انهي کان پوءِ پيو ايلچي پٺي رستي کان بہ اوڏي موڪليندو هو. جڏهن پٺي جواب آڻيندا هئا، تڏهن اُهي مقابلي ڪري ڏسندو هو. جي هڪجهڙا هوندا هئا تہ اُنهن تي عمل ڪندو هو، نہ تہ نہ.

شاپور بن اردشير.

جڏهن شاپور ايران جو بادشاهہ ٿيو، تڏهن پنهنجي ڏاڏي ساسان جي وصيت موجب ملوڪ طوائف يا اشڪانين جي اولاد مان ڪنهن کي بہ جيئري نہ ڇڏڻ جو پڪو اراد ڪيائين. جيڪو سُجهيس ياهٿ آيس، تنهن کي مارايائين. ڪي انهيءَ جو هي سبب ٿا ڏين تہ نجومين چيو هوس تہ توکان پوءِ بادشاهي اشڪ جي اولاد مان ڪنهن کي ملندي، تنهنڪري اشڪ جي اولاد جي مارڻ جي پٺيان پيو. جون ٿا تہ هڪڙي ڏينهن پنهنجي سمهڻ واري جاءِ ۾ ڪا ڇوڪري ڏٺائين، جا تمام خوبصورت هئي ۽ گهٽي وٺيس. پڇيائينس تہ تون ڪير آهين؟ هن چيو تہ آءٌ حضور جي حرمسرا جي هڪڙي ٻانهي آهيان. پڇيائينس تہ پرڻيل آهين يا ڪنواري؟ هن چيو تہ ڪنواري آهيان. تڏهن هڪدم هنکي پنهنجي زال ڪيائين ۽ ساڻس ڏاڍي محبت سان گذارڻ لڳو. هڪڙي ڏينهن هن کان معلوم ٿيس تہ هوءَ اشڪاني آهي يعني اشڪ جي اولاد مان آهي. هڪدم سڀ محبت گم ٿي ويس ۽ پنهنجي وزير کي سڏي حڪم ڏنائين تہ

هن زال کي وچي دفع ڪري ۽ زمين جي پيٽ ۾ جاءِ ڏينس، وزير حڪم موجب هنکي مارائي پورائي ڇڏڻ لاءِ وٺي ويو. هن ڇوڪريءَ پڌايس ته آءٌ بادشاهہ مان پيٽ سان آهيان. وزير دائي گهرائي جانچ ڪرائي، جنهن پڻ اهڙي خاطري ڏنيس. تڏهن وزير زمين جي تهہ خاني ۾ اُنهي ڇوڪريءَ کي اڪيلي ڪٽي رکيو. ۽ ساڳئي وقت پنهنجو مخصوص عضوو به وڍي هڪڙي دٻليءَ ۾ وجهي بند ڪري رکي ڇڏيائين. پوءِ بادشاهہ کي اچي پڌايائين ته حڪم موجب هنکي زمين ۾ پوري آيو آهيان، ۽ هن دٻليءَ ۾ هڪڙي امانت آهي، جا حضور پنهنجي هٿ سان مُهر ڪري خزاني ۾ رکائي ڇڏي. بادشاهہ وزير جي چوڻ موجب ائين ڪيو ۽ وزير خاطر جمع ڪري ويهي رهيو. ڪن ڏينهن کان پوءِ انهي ڇوڪريءَ پٽ ڄڻيو. وزير هن تي ٻئي جي اجازت کان سواءِ نالو رکڻ نه گهريو، تنهنڪري **شاپور** سڏيائينس يعني شاهہ جو پٽ يا شاهزادو، ۽ پوءِ پيو وجهہ ڳوليندو هو ته بادشاه کي انهي جو اطلاع ڏئي. هڪڙي ڏينهن هن بادشاهہ کي تمام غمگين ۽ فڪرمند ڏٺو. سبب پڇيائينس. بادشاهہ چيو ته آءٌ ويو آهيان ملڪ وٺندو ۽ بادشاهي پکيڙيندو ۽ پر افسوس ته مونکي ڪو به اولاد ڪونهي، جو انهي جو وارث ٿئي. تڏهن وزير وجهہ ڏسي پانهيءَ واري ڳالهہ

پئدايس. سا ڳئي وقت ۾ خزاني وارن ڏيڍي گهرائي ڏسڻ لاءِ
۾ عرض ڪيائينس. بادشاهه اها گهرائي مُهر لڳل ڏٺي ۽
مُهر کولي انهي ۾ انساني مخصوص عضوو ڏسي حيران ٿيو.
وزير عرض ڪيو ته اهو انهيءَ لاءِ ڪيو هوم ته متان شاهزادي
جي نسبت ۾ ڪو شڪ شبهو پيدا ٿئي. بادشاهه ڏاڍو
خوش ٿيو ۽ نجومين ۾ هنجي طالع جي خبر ڏنيس
ته هي پيشداديءَ ۽ ڪياني بادشاهت جو وارث
ٿيڻو آهي. بادشاهه کي شاهزادو گهڻو وڻيو،
جو هاڻي وڏيرڙو ٿيو هو. اجا ۾ آزمائش جي
لاءِ بادشاهه حڪم ڏنو ته هن جيڏا گهڻا ڇوڪرا گڏ
ڪري وٺي اچو ته هتي بيهي منهنجي اڳيان گوءِ ۽
چوڳان جي راند ڪن، جيئن هاڻي گلي ڏڪريا
کينهوڙي يا ڪرڪيٽ راند ڪندا آهن. هڪدم
بند و بست ڪيو ويو. راند ڪندي گوءِ وڃي محلات
جي اندر پئي. ڇوڪرن مان ڪو به ڊپ يا ادب
کان انهيءَ ڪڻڻ لاءِ ڪو نه ويو. شاپور ڊپ کان سواءِ
ڪاهي اندر ويو ۽ وڃي گوءِ ڪڻي آيو. بادشاه کي پڪ
ٿي ته هي منهنجو پٽ آهي. پوءِ زياده پيار ڏيڻ لڳس
۽ مناسب تعليم ڏنائينس. آخر تمام هشيار ٿيو ۽ ولي عهد
مقرر ٿيو ۽ ڏاڍي تعريف ڪيائين. جڏهن پيءُ
کان پوءِ تخت تي ويٺو، تڏهن عدل ۽ انصاف سان بادشاهي

ڪرڻ لڳو ۽ تمام گهڻو لشڪر گڏ ڪري آس پاس
جنگيون ڪرڻ لڳو. انجي فتحن مان مشهور خضر جو
شهر ۽ قلعو آهي، جو تڪريت جي ويجهو دجلي ۽ فرات
ندين جي وچ تي هو. انهيءَ جو حاڪم هڪڙو عرب
ضيرن نالي هو، جنهن عربستان سارو هٿ ڪيو هو. شاپور
خراسان مان تي هن ڏي منهن رکيو ۽ وڃي خضر جي
ڪوٽ کي گهيرو ڪيائين، جو ٻه ورهه هليو، ته به بادشاه
اُهو وٺي نه سگهيو. هڪڙي ڏينهن اهڙو اتفاق ٿيو، جو انهي
عرب بادشاهه ضيرن جي ڌيءُ، جا نهايت خوبصورت هئي
۽ جنهن جو نالو نظيره هو، تنهن ڪوٽ جي چوٽيءَ تان
هيٺ بادشاهه شاپور کي ڏسي ورتو. شاپور به خوبصورت
جوان هو. انهي تي هوءَ موهجي وئي ۽ انهي ڏي پيغام
ڏياري موڪليائين ته جي مونسان شادي ڪرڻ جو انجام
ڪرين ته آءٌ توکي قلعي فتح ڪرڻ جو رستو ٻڌايان.
شاپور خوش ٿي اها ڳالهه مڃي ۽ اهڙو انجام ڪيائين.
تنهن تي نظيره جوائي موڪليس ته هڪڙو ڪبوتر وٺي
انهي جي پيرن ۾ هڪڙو ڪاغذ ڪنهن ڪنواري
ڇوڪريءَ جي رت سان لکي ٻڌي انهيءَ کي اُڏائي ڇڏيو
ته اهو پاڻهئي اچي ڪوٽ جي ناهه تي ويهندو. ائين
ڪيائين ۽ ڪبوتر اچي ناهه تي ويٺو ته هڪدم ناهه
ڪِري پيو ۽ قلعو فتح ٿيو. شاپور ضيرن کي

گرفتار ڪري ماري ڇڏيو ۽ نظيره کي پنهنجي
حرمسرا ۾ داخل ڪيائين. نقل ٿا ڪن ته نظيره
اهڙي نازڪبدن ۽ نازسان پاليل شاهزادي هئي، جو
هڪڙي رات بي آرام گذاريائين ۽ ننڊ نه آيس. صبح
جو سندس هنڌ مان هڪڙو گل جو پن لڌائون، جنهن
ڪري هوءَ بي آرام ٿي پئي هئي. هيءَ ڳالهه ٻڌي شاپور
حيران ٿي ويو. هن کان پڇيائين ته پيءُ جي گهر ۾
تون ڇا کائيندي هئينءَ، جو ههڙي نازڪ طبع ٿي آهين؟
هن چيو ته ڇيلي جو مينجالو مصريءَ سان کائيندي هيس.
شاپور چيس ته جنهن پيءُ توکي ههڙي لاڏ سان ۽ ناز نعمت
سان پاليو، تنهن کي جي تو پنهنجي هٿان قتل ڪرائي
مارايو، ته تڏهن تون مونسان ڪهڙي وفا ڪندينءَ ۽
مونکي تو مان ڪهڙو خير پهچندو؟ حڪم ڪيائين
ته هن جا ڊگها وار ڇوڙي گهوڙي جي پونين ٽنگن ۾
ٻڌن ۽ گهوڙي کي هڪلي ڇڏين. انهي طرح هوءَ
گهلجي گهلجي مري وئي. خضر جي ڪوٽ جي فتح
کان پوءِ شاپور نصيبين کي اچي گهيرو ڪيو ۽ ڏاڍي
مشڪلات سان اهو ورتائين ۽ پوءِ روم ولايت جا ڪي شهر
وڃي ورتائين. گهڻن هنڌن تي وڏا وڏا شهر ٻڌائين.
پڇاڙيءَ جي ڏينهن ۾ مشهور **ماني نقاش** پيدا ٿيو، جو
پنهنجو زنديقي مذهب پکيڙڻ لڳو ۽ پاڻ کي نبي چوايائين.

شاپور پاڻ بہ انهيءَ جي ملاقات ڪري انهيءَ جي مذهب تي آيو، پر پوءِ سگهوئي انهيءَ جي برخلاف ٿيو ۽ ماني پاڇي هليو ويو. شاپور جي بادشاهي ايڪتيہہ ورهہ هلي. هو ايتري حد ساخي هو، جو وزير ۽ امير انهيڪي اِسراف سمجهندا هئا ۽ ڪيس انهي بابت چيائون بہ؛ پر هن چيو تہ ساخيءَ جي اڳيان سون ربو ۽ پهڻ هڪجهڙا آهن.

هرمز بن شاپور.

هرمز بہ تمام ڏاهو ۽ بهادر ۽ نيڪ صورت ۽ سيرت وارو بادشاهہ هو. لکيل آهي تہ جڏهن اردشير بابڪان فارس جي بادشاهہ مهرڪ کي ماريو ۽ پوءِ انهي جي نسل کي قطع ڪرڻ جي پنيان پيو، تڏهن نجوميں پڌايس تہ مهرڪ جي نسل مان هڪڙو اهڙو ماڻهو پيدا ٿيڻو آهي، جو ساري ايران جو بادشاهہ ٿيندو. مهرڪ جي عزيزن خويشن جي مارجڻ جو پڌي مهرڪ جي ڌيءُ ڀپ کان محلات جڏي جهنگ ڏي ڀڳي ۽ وڃي هڪڙي ڌڻار جي گهر ۾ لڪي ۽ اتي گذارڻ لڳي. هڪڙي ڏينهن شاهزادو شاپور شڪار ڪندي انهي جهنگ ۾ آيو ۽ تڪجي انهي ڌڻار جي پڪيءَ ۾ پاڻي پيڻ لاءِ آيو. مهرڪ جي ڌيءُ هڪي پاڻي پيري ڏنو. شاپور ڇوڪريءَ جي شڪل ڏسي حيران ٿي ويو. ڌڻار کان پڇيائين تہ هيءَ ڇوڪري ڪنهنجي ڌيءُ آهي؟ هن چيو تہ

منهنجي آهي. شاپور هن تي اهڙو موهجي ويو، جو
ڏاڙر کان اها پاڻهن گهرائين. آخر هنکي راضي ڪري
اها ورتائين، ۽ کيس پنهنجي راڻي ڪري آڻي محلات
۾ رکيائين. رات جو جڙ ڪريءَ شاپور کي پنهنجي
ويجهو اچڻ نه ٿي ڏنو. سوءِ زور واري هئي، شاهزادي
کي روڪي ڇڏيائين. شاپور سبب پڇيس. هن چيو
ته آءٌ مهرڪ جي ڌيءَ آهيان، متان تنهنجي پيءُ بادشاهه
اردشير کي خبر پوي ۽ هو مونکي مارائي ڇڏي. شاپور
انجام ڪيو ته آءٌ اها ڳالهه ظاهر نه ڪندس. تنهنکان پوءِ
هو خوش گذارڻ لڳا. نيٺ انهيکي هرمز ڄائو، جنهنجي
ڄمڻ جي ڳالهه به ڪيترا ڏينهن اردشير کان لڪي لڪايائون.
هڪڙي ڏينهن بادشاهه اتفاق سان شاپور جي گهر ۾
گهڙي آيو ۽ هرمز کي ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو. شاپور کان
پڇيائين ته هي ڪير آهي؟ هن ٻڌايس ته هي منهنجو
پٽ آهي، شڪار ڪندي جهنگ مان هڪڙي جو ڪري
هٿ ڪيم، تنهنمان آهي. بادشاهه هن کي ڏاڍو پيار ڪيو
۽ چوڻ لڳو ته شڪر خدا، جو ته نجوميءَ جون ڳالهيون
ڪوڙيون ٿيون ۽ مونکي پٽ ۽ پوٽو تنهنجي نسل جو موجود آهي.
جڏهن شاپور ان کان پوءِ بادشاهه ٿيو، تڏهن پنهنجي
پٽ هرمز کي خراسان ڏياري موڪليائين، جتي هن
اتي جي ماڻهن کي گهڻو راضي ڪيو. انهي دوندي ۾

سندس کي حاسدن بادشاهه وٽ سندس شڪايت
ڪئي ته هو فساد ۽ منصوبي ڪرڻ جي ڪوشش ۾ آهي.
جڏهن هرمز کي اها خبر پئي، تڏهن پنهنجو هٿڙو وڍائي پيءُ
ڏي ڏياري موڪليائين ته هن مان اوهان کي خاطري
ٿيندي ته منهنجي نيّت صاف آهي ۽ مونکي بادشاهيءَ
جي ڪا به طمع ڪانهي؛ ڇالاءِ جو انهي زماني جي رواج
موجب اهڙي عيب واري کي بادشاهه نه ڪندا هئا. هرمز
جو پيغام پڙهي شاپور کي ڏاڍو ارمان ٿيو ۽ شاهزادي ڏي
لکيائين ته جيڪڏهن تون پاڻ کي پرزا پرزا ڪندين ته
به منهنجو ولي عهد ۽ وارث تون آهين. پوءِ پاڻ وٽ
آڻائي گهڻيون نوازشون ڪيائينس ۽ مرڻ تي هن کي
پنهنجو جانشين ڪيائين؛ پر هرمز جي بادشاهي هڪڙو ورهه ۽
ڏهه ڏينهن هلي ۽ پوءِ هو مري ويو. هرمز جو شهر سندس
بنا ٿيل هو.

بهرام بن هرمز.

هو تمام حليم طبع ۽ مهربان بادشاهه هو. رعيت جي
سک ۽ آسائش لاءِ هر ڪا ڪوشش ڪيائين. ماني نقاش،
جو شاپور جي ڏينهن ۾ ٻاڄي عقيدن سبب ترڪستان
ڏي ويو هو، سو هرمز جي راج ۾ موٽي ايران ۾ آيو ۽ هرمز
انهيڪي مارائي ڇڏيو. مانيءَ جي نسبت ۾ لکيل آهي ته
هن پاڻ کي فارقليطا سڏايو، جنهن بابت حضرت عيسىٰ

جيو هو ته مونکان پوءِ ايندو. هن بابت کي نبي سڏايو ۽ هڪڙو ڪتاب انجيل ظاهر ڪيائين ۽ چيائين ته هون تي آسمان مان لٿو آهي. هو نقاش به هو ۽ صورتگر به هو. اهڙو قابل هو، جو پنهنجن گرن جو دائرو هٿ سان ڪڍندو هو ۽ پرڪار ۽ پيماني سان ماپ ڪندا هئا ته بالڪل پورو هوندو هو. هن جو ڪتاب ارژنگ مشهور آهي، جنهن ۾ عجيب غريب نقش نڪتل هئا. اهو ڏسي ماڻهو حيران ٿي ويندا هئا. ماني پنهنجن مريدن کي چوندو هو ته آءٌ آسمان ڏي ٿو وڃان ۽ هڪ سال کان پوءِ فلاڻي هنڌ مونکي اچي ڏسجو. پوءِ جبل جي ڪنهن غار ۾ وڃي لڪي ويهي نقش ڪيڏي ڪتاب کڻي ايندو هو ۽ چوندو هو ته آسمان مان هي آندو اٿم. اهو سندس معجزو شمار ڪيل هو. بهرام بادشاهه جي حڪم سان ايران جي علمائن مانيءَ سان مذهبي بحث ڪيو. آخر هو ڪوڙو ثابت ٿيو، تنهنڪري بهرام حڪم ڏنو ته هن جي جيئري ئي کل لاهين، جا شهر جي در تي لٽڪائي ڇڏيائين ته ماڻهو انهي مان عبرت وٺن. بهرام جي بادشاهي ٽي ورهه هلي. هو ماڻهن ۽ حيوانن جي طب ڄاڻندو هو ۽ انهنجا چڱا علاج ڪندو هو.

بهرام بن بهرام.

هن جي پنهنجي پٽ سان ايتري محبت هئي، جو

انهيڪي هن پنهنجو نالو ڏنو ۽ پنهنجو ولي عهد مقرر ڪيائينس. شروعات ۾ هو البت ظالم هوندو هو، تنهنڪري امير وزير توڙي عام ماڻهو منجهانس ناراض ٿيا ۽ انهيڪي برطرف ڪرڻ جو ارادو ڪيائون. موبدن جي صلاح سان سڀني اهو ٺهراءُ ڪيو ته گڏجي سندس خدمت ڇڏي ڏين. پوءِ ائين ئي ڪيائون. دربان، فراش، خانساماں ۽ ٻيا سڀ ڪيس ڇڏي وڃي ڪٿي لڪا. صبح جو اُٿي جنهن کي سڏي، سو نہ لڀي. ڏاڍو تنگ ٿيو. آخر هڪڙو موبد وٽس آيو ۽ سلام ڪيائينس ۽ ساري حقيقت ٻڌايائينس ۽ نصيحت ڪيائينس تہ ظلم ڇڏي عدل انصاف جو رستو وٺي، نہ تہ ماڻهو ڪانئس بيزار ٿي خبر ناهي تہ ڇا ڪندا. تنهن تي هن اکر ٻڌي ۽ اڳتي پنهنجن وڏن جي رستي تي هلڻ جو انجام ڪيائين. انهي ڪان پوءِ مرڻ تائين چڱي بادشاهي ڪيائين. هن سترهن يا ارڙهن ورهہ بادشاهي ڪئي. هن کي ٻہ پٽ هئا: هڪڙو **نرسي** ۽ ٻيو **بهرام**.

بهرام بن بهرام بن بهرام.

هن بهرام کي مثلث سڏيندا آهن يعني ٽيون يا ٽي دفعا بهرام. هو پيءُ جي حياتيءَ ۾ سيستان جو والي هو. هن تمام چڱي بادشاهي ڪئي، جا نوورهہ هلي. ڪي لکن ٿا تہ چار ورهہ بادشاهي ڪيائين.

نرسي بن بهرام.

بهرام جي مرڻ تي سندس ڀاءُ نرسي تخت تي ويٺو. شروع کان وٺي هن ارادو ڪيو ته خدا کان ڊڄي خلق جي سک ۽ آسائش لاءِ عدل ۽ انصاف سان حڪومت ڪري؛ ۽ ائين ئي ڪيائين، اگرچه راند ۽ تماشي جو به شوق هوندو هوس. هو لائق ڪامورن جي سنڀال ڪندو هو ۽ جيڪي پٽس جي ڏينهن ۾ ظلم جي ڪمن ۾ شامل هئا، تن کي موقوف ڪري ڇڏيائين. هن پنهنجي جيئري بادشاهي ڇت پنهنجي پٽ هرمز جي مٿي تي رکيو ۽ پاڻ گوشه نشين ٿي خدا جي عبادت ۾ مشغول رهيو. هنجي بادشاهي نو ورهه هلي. هو گهڻو شڪار ڪندڙ ۽ شڪار ڦاسائيندڙ هو.

هرمز بن نرسي.

هو پهرين بد طبيعت ۽ شوخ مزاج هوندو هو. جڏهن بادشاهه ٿيو، تڏهن اهي عادتون ڇڏي ڏنائين ۽ ائين ڏڪرڻ جي ماڻهن کي خاطري ڏنائين ۽ انجام ڪيائين، جنهن ڪري رعيت منجهانس نهايت راضي ٿي. هو ڏاڍو ساکهي به هو. هن ڪابل جي بادشاهه جي ڌيءُ سان شادي ڪئي ۽ هن اها شاهزادي هرمز ڏي ڏياري موڪلي. بادشاهه هنکي حرم سراءِ ۾ نئين هنسان خلوت ڪرڻ گهري، پر هن اصل هٿ لائڻ نه ڏنس. تنهنڪري بادشاهه مٿس

ڪاوڙيو. بادشاهہ پنهنجي وزيرن کان پڇائي موڪليو تہ جيڪو ماڻهو بادشاهہ جو حڪم نہ مڃي تنهنکي ڇا ڪجي. وزير ڪيڏي پاهہ ويل هو. سندس پٽ داعر هو. تنهن جواب ڏنو تہ اهڙو ماڻهو قتل ٿيڻ جو لائق آهي. قاصد اهو جواب آڻي بادشاهہ کي ڏنو. جڏهن وري بہ انهي شاهزاديءَ بادشاهہ جو حڪم نہ مڃيو، تڏهن بادشاهہ هنکي مارائي ڇڏيو. پر سگهوئي پوءِ پشيمان ٿيو. وري ڪنهن ڏينهن وزير کان روبرو ساڳيو سوال پڇيائين. وزير چيو تہ جيڪو ماڻهو بادشاهہ جو حڪم نہ مڃي، سو قتل ٿيڻ جو لائق آهي سواءِ زال ۽ ننڍي ٻار ۽ ديواني جي. وري بادشاهہ پڇيس تہ جيڪو ماڻهو ڪنهن بيگناهہ جو خون ڪرائي ۽ مباح ڄاڻي، تنهنکي ڇا ڪجي؟ وزير چيو تہ انهيکي ڦاسيءَ چاڙهجي. تنهن تي بادشاهہ حڪم ڏنو تہ وزير جي پٽ کي ڦاسي ڏين. هن جي بادشاهي ست ورهہ ۽ پنج مهينا هلي.

شاپور ذُوالاَڪتاف.

جڏهن هرمز مري ويو، تڏهن هن پٽ ڪونہ ڇڏيو، جو ملڪ ۽ تخت جو وارث ٿئي. تنهنڪري ايراني ماڻهو غمگين ٿيا تہ ملڪ ڌارين جي حوالي ٿيندو. پوءِ بہ نا اُميد نہ ٿي فوتي بادشاهہ جي حرمخاني مان پڇا ڪرايائون تہ ڪنهن راڻيءَ کي پيٽ بہ آهي يا نہ.

شاپور جي ماءُ ظاهر ڪيو ته ٻار پيٽ سان آهي. تنهنڪري
اميرن صلاح ڪري بادشاهي چٽ انهي راڻيءَ جي پيٽ
تي ڪٽي رکيو. ڪنهن جوڻ آهي ته هرمز کي خبر هئي
ته سندس اها راڻي پيٽ سان آهي ۽ نجومين خبر به
ڏني هيس ته پٽ ڄمندو، جو وڏو بادشاهه ٿيندو ۽ نالو
ڪڍندو، تنهنڪري مرڻ مهل هن سڀني اميرن کي وصيت
ڪئي ته انهيءَ بادشاهه ڪن ۽ سندس تابعدار ٿين.
جڏهن شاپور ڄائو، تڏهن اهو بادشاهه ڪيو ويو. سڀئي
امير وزير پنهنجي پنهنجي ڪم ۾ مشغول رهيا ڇڻ ته
بادشاهه تخت تي ويٺو آهي. جڏهن آس پاس جي ملڪن
۾ اها افواهه عام ٿي ته ايران جو بادشاهه معصوم ٻار آهي
۽ بادشاهي وزير ۽ امير پيا هلائين، تڏهن عرب ۽ روم ۽
ترڪ جي بادشاهن کي ايران جي طمع ٿي ۽ لشڪر وٺي
سرحد تي اچي گڏ ٿيا. سڀني کان وڌيڪ عربن جو
عبد القيس قبيلو فساد مچائي ڦرمار ڪرڻ لڳو. شاهزادو
شاپور جڏهن پنجن ورهن جو هو، تڏهن هڪڙي ڏينهن
ماڻهن جو گوڙ ۽ هُل ٻڌي جاڳيو ۽ پڇيائين ته ڇا آهي؟
ڄڻايائونس ته پل تان ماڻهو اچن وڃن ٿا ۽ جاءِ سوڙهي آهي،
تنهنڪري هُل ۽ هنگامو ٿو ٿئي. شاهزادي چيو ته جيڪر
ٻي پل ٺاهائين ته هڪڙيءَ سان ماڻهو اچن ۽ ٻيءَ سان
وڃن. انهي رٿ مان اميرن کي معلوم ٿيڻ لڳو ته شاهزادو

ڏاڍو عقل ۽ هوش وارو ٿيندو. ستن ورهين جي عمر ۾ سواري
۽ چوگان بازي ۽ شڪار ڪرڻ لڳو. اٺن ورهين جي
عمر ۾ بادشاهيءَ جو ڪم هلائڻ لڳو ۽ سورهن ورهين جي
عمر ۾ چار هزار بهادر ماڻهو گڏ ڪري دشمن سان وڙهڻ
جهڙو ٿيو. جيڪي عرب ايران جي حد ۾ ڪاهي آيا
هئا، تن سان وڃي وڙهيو ۽ انهن کي شڪست ڏئي ماري
پڇاڙي ڪڍي ڇڏيائين. پوءِ ٻيڙين جو لشڪر تيار ڪري
بحرين تي ڪاهي ويو ۽ عبدالقيس ۽ بني تميم ۽ بڪر
بن وائل ۽ ٻين قبيلن کي تنگ ڪري گهڻن کي قيد
ڪيائين ۽ انهن جي ڪلهن ۾ سوراخ ڪيارائي ۽ رسا
وجهارائي گهلايائين. انهيءَ ڪري هن کي ذُوالاڪتاف
جو لقب مليو يعني ڪلهن وارو شاپور. لکيل آهي ته
جڏهن بني تميم ڀڄڻ لڳا، تڏهن هڪڙو پيرمرد
عمرو بن تميم نالي سردار ٽن سون ورهين جي عمر جو هو،
تنهنکي پاڻ سان نيڻ جي ڪوشش ڪيائون. هن چيو ته
مونکي ڇڏي ڏيو ته آءٌ سارئي قبيلي کي بچايان. هو
ڇڏي ويس. ايراني جڏهن اچي آيا، تڏهن عمروءَ کان
سواءِ ٻيو ڪو به ماڻهو نه ڏٺائون. انهيءَ وٺي شاپور
وٽ ويا. هن شاپور کي چڱي نصيحت ڪئي ۽ صلاح
ڏنائين ته دشمن سان به چڱي هلت ڪري ته اهي
دشمني وساري ڇڏين. بادشاه کي هن جي نصيحت

گهٽي وڃي ۽ هن جي ڪُهن سالي ڏسي ساري قبيلي کي اڳتي لاءِ معافي ڏنائين. جون تا ته عمرو انهي کان پوءِ به اسي ورهه جيئرو هو.

عرب جو پاسو فتح ڪري، شاپور روم ڏي منهن رکيو. جاسوسن جي پوشاڪ ڪري پاڻ قيصر جي تختگاهه ۾ آيو يعني قسطنطنيه ۾ ۽ لشڪر کي حڪم ڏنائين ته فلاڻي هنڌ اچي ترسجو. شهر ۾ گهمندي ڪن ماڻهن هن کي سڃاڻي ورتو، جو هن جي تصوير محلات ۾ رکيل هئي. هن کي وٺي روم جي قيصر وٽ آيا. قيصر هن کان پڇيو ته هن جيو ته آءٌ شاپور جي مقربن مان آهيان. مونکان ڪو قصور ٿي پيو، تنهنڪري ڀڄي هيڏي آيو آهيان. قيصر کي شڪ پيو ته ڪوڙ آهي، تنهنڪري قتل ڪرائڻ جو ڏڙڪو ڏنائينس. هن سچي ڪري وڌي ۽ قيصر هن کي ڍڳي جي کل ۾ بند ڪري هڪ ورهه تائين هڪڙي قلعي ۾ ڪٽي بند ڪيو. جڏهن قيصر جو لشڪر فارس ۽ عراق جي پاسي ويو، تڏهن هن کي بوجا مٿي تي رکائي پياده ۽ وڙائيندو وهليو. قيصر ايران ۾ گهڻي خرابي ڪئي. خورستان ۾، جتي شاپور ۽ پيا ڪي ايران جا سردار قيد هئا، اتي قيصر ۽ پيا سردار عيد جي ڏينهن تماشي ۾ مشغول هئا. ته شاپور وڃي وٺي ڪن ايراني قيدين سان ڳالهه ڪري پيو. پهريائين قيدين تيل سان شاپور تي جڙيل کل

کي نرم ڪري ڦاڙيو. شاپور هشيار ڪٽي پنهنجن بهادرن سميت قلعو ورتو ۽ قيصر تي ڪاهي انهي کي قيد ڪيائين. ۽ جيڪا خرابي ايران ۾ ڪئي هئائون، سا درست ڪيائون. پوءِ قيصر کي رخصت ڏئي روانو ڪيائين. ڪي لکن ٿا ته شاپور جي حڪم موجب قيصر جا پير وڍي انهي جي نڪ ۾ سوراخ ڪري مهار وجهي گڏهه تي چاڙهي روم ڏي موڪليائينس. تاريخ معجم وارو لکي ٿو ته قيصر جي روم ۾ موٽڻ کان پوءِ قسطنطنيه جي هڪڙي پادريءَ فساد ڪيو ۽ قيصر جو ملڪ هٿ ڪري فارس تي ڪاهي آيو. هڪ لک ويهه هزار لشڪر ساڻس هو. شاپور ڏٺو ته هن جو لشڪر تمام وڏو آهي ۽ پاڻ هن سان پڄي نه سگهندو، تنهنڪري نٽائي ملڪ جي ڪنهن ٻئي پاسي نڪري ويو. انهيءَ وچ ۾ ملڪ جي آس پاس وارن بادشاهن کان مدد وٺي لشڪر گڏ ڪري دشمن تي ڪاهي ويو ۽ اهڙي جنگ ڪيائين، جو تاريخن ۾ اڄ تائين ياد آهي. مگر هن جو بخت برگشتو هو ۽ شڪست کائي پڄي ويو ۽ ڪو وقت پيادو گهمندو وتيو. آخر وري ماڻهو سندس جوڙاري گڏ ٿيا ۽ جيڪو خزانو ٻوريل هوس، سو ڪڍي انهن تي خرچ ڪيائين ۽ نئين سر وڏو ڪٽڪ تيار ڪيائين. پوءِ قيصر ڏي خط لکيائين ۽ وڪيل ٻه

موڪليائين ۽ اهو پيغام ڏياري موڪليائينس تہ مون وٽ تمام گهڻو لشڪر آهي؛ هيستائين جيڪو نقصان تو مونکي ۽ منهنجي ملڪ کي رسايو آهي، تنهنجو عيوضو پري ڏين ۽ نصيبين جو پرڳڻو، جو اڳي عراق جو هو ۽ هاڻي تو هٿ ڪيو آهي، سو موٽائي ڏين تہ واهہ، نہ تہ جنگ جي لاءِ تيار ٿي. قيصر ڇرڪي ويو. جيڪي شرط هن آڇيا، سي قبول ڪيائين ۽ صلح جو عهد نامو سندن وچہ قائم ٿيو ۽ نصيبين جي ولايت موٽي ملي، جا شاپور پنهنجن ماڻهن سان آباد ڪرائي ۽ روميان تمام گهڻا عمدا گهوڙا ۽ غلام ۽ هٿيار ۽ پوشاڪون ۽ پيا تحفا هنکي مليا، جي سڀ سارا کڻي شاپور عراق ڏي موٽيو. مدائن جو شهر هڪڙي سال اندر پڌائين ۽ انهيکي گاديءَ جو هنڌ ٺهرايائين. انهي طرح شاپور پاهتر ورهہ بادشاهي ڪئي ۽ پوءِ پنهنجي جاءِ تي پنهنجي پٽ کي وهاريائين، جنهنجو نالو پڻ شاپور هو.

شاپور بن شاپور.

هي شاپور صغير هو، تنهنڪري وڏي شاپور جو ڀاءُ اردشير بن هرمز هنجي بجاءِ چار ورهہ حڪومت ڪئي. پوءِ شاپور بادشاهہ ٿيو. پر تاريخ طبريءَ ۾ ٻي طرح آهي. انهي موجب شاپور ذوالاڪتاف کي ٻہ پٽ هئا: هڪڙو

بهرام ۽ پيو شاپور. ۽ پاڻ ٻه هوس، جنهن جو ناءُ اردشير هو ۽
جو ڪانس وڏو هو. هرمز انهن جو پيءُ اردشير کي پاڻ
ڪان پوءِ رکندو هو. مرڻ مهل وصيت ڪيائين ته جيڪو
پٽ منهنجي هنڌان پوءِ ڄمي، تنهنکي منهنجي جاءِ تي وهارجو.
هرمز جي مرڻ تي اردشير کي اميد هئي ته اميرءِ وزير
کيس تخت تي وهاريندا، پر هنن بادشاهہ جي وصيت
تي هلڻ جو اراد ڪيو ۽ جڏهن شاپور ڄائو، تڏهن انهيءَ کي
بادشاهہ ڪيائون. جڏهن هاڻ شاپور مري ويو، تڏهن
اردشير زور زبردستيءَ سان ملڪ ورتو ۽ اڳوڻو وير
رکي فارس جي ڪن اميرن کي مارائي ڇڏيائين. تنهن
ڪري باقي پنهن پڌي ڪري هن کي لاهي شاپور بن
شاپور کي تخت تي وهاريو. هي شاپور چڱو عادل
بادشاهہ هو ۽ رعيت تي احسان ڪندڙ هو. سندس چاچو
ٻہ پوءِ پشيمان ٿي اچي ساڻس پرتو. هن پنج سال ۽ پنج
مهينا بادشاهي ڪئي. هن جي مرڻ جو سبب اهو هو،
جو هڪڙي رات تنبوءَ ۾ ستو پيو هو ته سخت واچ اچي
لڳي. طنابون ڇڄي پيون ۽ سُرخ ڪري پيا ۽ هو
اُتي دٻجي مري ويو. ڪن جو چوڻ آهي ته لشڪر جي
سردارن هٿ سان تنبوءَ جون قناتون وڍي تنبو
مٿس ڪيرايو.

بهرام بن شاپور.

ٻئي جي بادشاهيءَ وقت بهرام ڪرمان، جو بادشاه هو، جنهنڪري ڪرمانشاهہ سڏبندا هئس. تمام چڱي طبيعت وارو ماڻهو هو. يارهن ورهن جي بادشاهيءَ کان پوءِ لشڪر مٿس هجوم ڪيو ۽ گوڙ ۾ تير لڳس ۽ مري ويو. ڪي چون ٿا ته سندس عزيزن مان هڪڙي ويرکان هنکي بيگناهہ ماري ڇڏيو.

يزدجرد اٺيم.

هن بادشاهہ کي اٺيم جو لقب هو، جنهن جي معنيٰ گنهگار. اهو هن ڪري جو هن گهڻا ظلم ۽ ناحق ڪيا ۽ بدڪاري ۽ فتنو ۽ فساد گهڻو پسند هوس، جنهنڪري ماڻهو منجهانئس رنج هوندا هئا ۽ ڪيس پيا پٽيندا هئا. نيٺ هڪڙي ڏينهن ڪرمان جي پاسي شڪار پٺي ڪيائين ته هڪڙو وڏو شوخ گهوڙو، جو ڇڙڪي پيو هو، سو شڪارگاهہ ۾ ڪاهي پيو. ماڻهن کي وٺڻ نہ ڏنائين. يزدجرد پاڻ هن کي وٺڻ جي ڪوشش ڪئي. ٻين طرفن کان ماڻهو ڦري آيس، نيٺ ورتائونس ۽ لغام ۽ زين وجهڻ لاءِ مٿا هڻيائون، پر هن ڪنهن کي ويجهو اچڻ نٿي ڏنو. يزدجرد اچي هن جا پٺا ٺپري آرام سان پهرين لغام ڏنائينس ۽ پوءِ زين وڌائينس. پوءِ پير رڪاب ۾ وجهي چڙهيس ٿي ته گهوڙي اوچتو ٽرا ڪنيا ۽ يزدجرد جي

اُن ۾ اهڙي زور سان هڻيائين، جو هو اتي جو اتي ڪري مري پيو ۽ گهوڙو ڀڄي ويو. هن پنهنجي حياتيءَ ۾ پنهنجي پٽ بهرام کي وليعهد ڪري ڇڏيو هو ۽ نعمان بن امرءُ القيس ۽ ڪن ٻين اميرن کي پارت ڪري ڇڏي هئائين. يزد جرد جي بادشاهي ٻاويهه ورهه ۽ پنج مهينا هلي. ڪن جو چوڻ آهي ته يزد جرد بهرام بن شاپور جو پٽ آهي ۽ ڪنهنجو ته سندس ڀاءُ آهي.

بهرام بن يزد جرد (بهرام گور).

تاريخن ۾ لکيل آهي ته يزد جرد اثيم کي جيڪو پٽ ٿي ڄائو، سو ننڍي هوندي مري ٿي ويو. تنهنڪري جڏهن بهرام ڄائو ورهن ڏائين جيئرو رهيو، تڏهن هن کي سندس ٻچڻ جي اُميد رهي. نجومين به هن جو طالع ڏسي چيو ته هي گهڻو وقت عرب ۾ گذاريندو ۽ گهڻي بهادري ۽ همت ڏيکاريندو. تڏهن يزد جرد نعمان بن امرءُ القيس کي عرب جي پاسي کان گهرائي ورتو، جو انهي پاسي سندس نائب ۽ حاڪم هو ۽ ٻار کي انهي جي حوالي ڪيائين ۽ ٻيا به ڪي امير انهيءَ ملازم ڪري ڇڏيائين. نعمان هنکي پاڻسان وٺي ويو ۽ استاد مقرر ڪري ڏنائينس. رُوم جي پاسي کان هڪڙو هشيار مهندس يا انجنير سمنار نالي گهرائي ورتائين. انهيءَ جي نظر هيٺ هِن ٻه عجيب محلاتون جوڙايائون. هڪڙيءَ جو نالو سِدير

ٺيو ۽ ٻيءَ جو **خُورنق**. اهي ٻئي محلاتون ڪتابن ۾ مشهور ٿيون. سدير جي معنيٰ پهلوي ٻوليءَ ۾ ٽي گنبذ آهن ۽ خورنق خوردن گاه جي عربي صورت آهي يعني ماني کائڻ جي جاءِ. چونڊا ته سمنار اهي عمارتون اهڙي حڪمت سان جوڙيون، جو اُهي رات ڏينهن جي عرصي ۾ ڪيترا ڀيرا رنگ بدلائيندڙيون هيون. بادشاهه هنکي تمام گهڻو انعام ڏنو، پر خيال ۾ آيس ته متان هو وري ڪنهن ٻئي بادشاهه جي لاءِ انهيءَ کان به بهتر محلات جوڙي، تنهنڪري هنکي ڪنهن بهاني سان متان محلات تان هيٺ اُڇلائي وڌائين ۽ هو مري ويو. جون ته نعمان بت پرست هو ۽ سندس وزير عيسائي مذهب جو هو. انهيءَ جي صحبت ۾ آخر نعمان به عيسائي ٿيو ۽ اهڙو خدا پرست ٿيو، جو دنيا ترڪ ڪري بادشاهي ڇڏي هليو ويو ۽ سندس وري پٽوئي ڪو نه پيو. هنجو پٽ منذر سندس جاءِ تي ويٺو ۽ اُهو شاهزادي بهرام جي تربيت ۽ تعليم جي سنڀال ڪرڻ لڳو. ٿوري عرصي ۾ بهرام علمي ۽ عملي حڪمت ۽ فضيلت سکيو ۽ سواري ۽ هٿيار ڪم آڻڻ سکيو ۽ پوءِ شڪار ۽ عيش عشرت ۾ گذارڻ لڳو. انهيءَ وچ ۾ خبر پئي ته پٽس مري ويو آهي ۽ ايران جي اميرن اردشير بابڪ جي اولاد مان ڪنهن ٻئي شخص **ڪسريٰ** نالي کي تخت تي ويهاريو

آهي. تنهنڪري هنکي ڪاوڙ آئي. منذر بن نعمان کي مدد لاءِ چيائين ۽ هن پنهنجي پٽ نعمان بن منذر کي هڪڙي وڏي لشڪر سان ايران ڏي موڪليو ته وڃي بهرام کي پنهنجي پيءُ جي تخت تي وهاري. حقيقت هيءَ هئي ته جڏهن يزدجرد مري ويو، جيئن مٿي ذڪر ڪيو ويو، تڏهن ماڻهو هنجي ظلم کان ڇٽڻ ڪري ڏاڍا خوش ٿيا ۽ خيراتون ۽ خوشيون ڪيائون، صلاح ڪيائون ته جي هن جو پٽ بهرام عرب کان گهرائي تخت تي وهاريندا ته شايد اهو به پيءُ واري حالت ڪندو، تنهنڪري هنن اردشير بابڪان جي اولاد مان هڪڙو خسرو يا ڪسريٰ نالي هٿ ڪري انهيکي تخت تي وهاريون. جڏهن منذر بن نعمان ٽيهه هزار سوار وٺي ايران جي تختگاهه مدائن جي ويجهو آيو، تڏهن ايراني امراءِ نڪري آيا ۽ عرب جي اميرن امرائن سان گڏيا ۽ صلاح مشورت ڪيائون ته ايران جو ڇٽ ٻن بکين شينهن جي وچ ۾ ڪڍي رکجي ۽ بهرام ۽ ڪسريٰ کي چئجي ته اهو اتان ڪڍي وڃي. جيڪو ائين ڪري تنهنکي بادشاهه ڪجي. بهرام ڪسريٰ کي چيو ته تون وڃي ڇٽ کڻ. هو انديشو ڪرڻ لڳو ۽ چوڻ لڳو ته ڇٽ اڳئين منهنجي مٿي تي آهي، انهيءَ جي دعويٰ تون ٿو ڪرين، سو تون وڃي اهو ڪڍي آءِ. بهرام ويو

شينهن انهي تي ڪاهي آيا. انهن سان وڙهي ٻنهي کي ماريائين ۽ جيت ڪٽي نڪري آيو ۽ ٻنهي جي مٿي تي رکيائين. عرب توڙي عجم وارن سندس ساراه ڪئي. ڪسريٰ پر کيس مبارڪ ڏني ۽ تاج ۽ تخت جي دعويٰ ڇڏي ڏنائين.

بهرام اڪثر گورخرن جو شڪار ڪندو هو، تنهن ڪري هن کي بهرام گور سڏڻ لڳا. بهرام گور جڏهن بادشاهه ٿيو، تڏهن پهرين ارادو ڪيائين ته جن اميرن سندس برخلاف ڪسريٰ کي بادشاهه ڪيو هو، تن کان وير وٺي؛ پر نعمان بن منذر جي سفارش ۽ شفاعت تي هن انهي کي معافي ڏني ۽ عدل ۽ انصاف سان حڪومت ڪرڻ لڳو. انهي وقت بهرام جي عمر ويهه ورهه هئي. هزار تومان رعيت تي ڍل بقايا رهيل هئي، سا معاف ڪيائين ۽ عالمن ۽ فاضلن جي لاءِ اوزما مقرر ڪيائين، ۽ پڻس جي ڏينهن ۾ جيڪي شهر ويران ٿي ويا هئا، سي آباد ڪيائين. نعمان بن منذر کي لائق انعام اڪرام ڪري موٽي وڃڻ جي اجازت ڏنائين. پاڻهو پنهنجي ڌنڌي ۾ مشغول ٿي خوش گذارڻ لڳا ۽ خوشيون ڪرڻ لڳا. جيون ته راڳ ڳائڻ ۽ ساز وڄائڻ جي اڳي انهي رسم هئي، تنهنڪري بهرام گور هندستان ڏي ماڻهو موڪلي گهرائي ڳائڻ ۽ وڄائڻ ۽ نچڻ وارا ماڻهو

آڻايا ۽ پنهنجي ملڪ جي جدا جدا ڀاڱن ۾ ورهائي رکيائين. گهڻن ماڻهن انهن جي چوڪرين سان شاديون ڪيون ۽ انهمان جت قوم پيدا ٿي. بهرام پاڻ به راڳ روپ ۽ عيش عشرت ۾ مشغول رهيو. تنهنڪري البته ملڪ ۾ بدانتظامي پيدا ٿي ۽ رعيت به ناراض ٿيڻ لڳي. چين جو خاقان وجهه ڏسي ٻه لک پنجاهه هزار سوار ۽ پيادا وٺي جيحون ندي لنگهي ايران ۾ آيو ۽ اتي قرمار ڪرڻ لڳو ۽ مرو پار ٿي تائين گهڙي آيو. ماڻهو اچي پريشان ٿيا. بهرام کي دشمن سان وڙهڻ ۽ انهي کي هڪالي ڪڍڻ لاءِ چيائون. هن چيو ته خدا سڀ خير ڪندو، پر ظاهري ڪجهه به ڪين ڪيائين. تنهنڪري ماڻهن سمجهيو ته هو بلڪل بيحال ۽ ڏچڻو آهي ۽ عيش پسند هئڻ ڪري ڪجهه نه ڪندو. اوچتو معلوم ٿيو ته بهرام ست خاص ماڻهو ۽ ٽي سؤ بهادر پاڻ سان وٺي شڪار تي نڪري ويو آهي. بهرام وڃڻ کان اڳي پنهنجي ڀاءُ نرسيد کي پنهنجو قائم مقام ڪري ڇڏيو هو. پوءِ پاڻ سوارن سميت آذربائيجان ۾ آيو. ماڻهن سمجهيو ته هو چين جي خاقان جي ڏپ کان ڀڄي نڪري ويو آهي. تنهنڪري وڪيل موڪلي خاقان جي زبردستي کان بچڻ لاءِ ڍل ڀرڻ تي همراه ڪيائون ۽ هڪڙي موتي وجهڻ لاءِ عرض ڪيائون، جو اهو پيغام پڌي

خوش ٿيو ۽ انهي تي ويڇڙ ڪرڻ لڳو. انهي وچ ۾ بهرام آذربائيجان مان ارمنيہ ڏي ويو ۽ اتان هزار ڪن بهادر ماڻ سان ڪري سونهن جي مدد سان تڪڙو تڪڙو خاقان جي لشڪرگاهہ ۾ آيو. جنهن مهل خاقان انهي رات خوشيءَ جي مجلس ڪئي هئي ۽ راڳ روپ ۽ شرابخوشيءَ ۾ مشغول رهيو ۽ رات جو دير دير جاڳي وڃي ستو هو. رات اونداهي هئي. بهرام پنهنجي نفري لشڪر سان اوچتو دهلن ۽ نغارن ۽ گهڙيالن ۽ نعرن سان ڪاهي اچي هن تي پيو. بهرام پنهنجي هٿ سان خاقان جي سسي وڍي لاتي. سندس ماڻهو اُتي ڀڄي ويا. بهرام جا بهادر اُنهنجي پٺيان پيا. اُنهنکي ماريندا سرحد تائين ويا ۽ اُنهنکي جيحون ندي لنگهائي پوءِ موٽي آيا. ڪي لکن ٿا تہ اُتان جيحون لنگهي سندس لشڪر ماوراءالنهر جو ملڪ بہ ورتو ۽ آس پاس جي بادشاهن سان صلح ڪري پوءِ موٽي خوارزم مان لنگهي آذربائيجان ۾ آيو. خاقان جي خزاني مان جيڪي جواهر هٿ آيا، سي آتشڪده جي محرابن ۾ هٽايائين ۽ خدا جي شڪر گذاري بجا آڻڻ لاءِ ۽ ماڻهن کي خوش ڪرڻ لاءِ ٽن ورهين جي ڍل رعيت کي معاف ڪيائين ۽ اڳين جي بقايا بہ ڇڏ يائين.

ڪجهہ وقت گذاري پوءِ بهرام هندستان ڏي روانو ٿيو ۽ اتي سير ۽ شڪار ۾ مشغول رهيو ۽ هند جا

ماٺيو ھنجي چابڪ سواري ۽ تيرانداازي ۽ تيغراني ڏسي حيران ٿي ويا. ملڪ ۾ افواھ اٿي تہ ايران جو ڪو پھلوان آيو آھي، جو ڏاڍو ھشيار آھي ۽ ماٺيو گھڻي شوق سان ھنجي ملاقات لاءِ اچڻ لڳا. ڪنھن ھند ھڪڙو مست ھاٿي جھنگ مان شھرن ۾ زيان ڪندو ھو ۽ ماٺيو انھيءَ کي روڪي يا ماري نہ سگھندا ھئا. بھرام وڃي انھي ھاٿيءَ کي سامھون ٿيو ۽ ترار سان ڏڪ ھڻي گوڏن ڀروھاري چڏ يائينس. انھيءَ ڪري ھنجي گھڻي تعريف ٿي. اتي جي بادشاھہ ھنکي پاڻ وٽ گھرايو ۽ سندس احوال پڇيائين. انھيءَ چيائين تہ ايران جي بادشاھہ بھرام گور جي خاص سردارن مان آھيان. حاسدن جي چوڻ تي بادشاھہ کي مونہ شڪ پيو، تنھنڪري آءٌ پڇي اتان نڪتو آھيان. بادشاھہ ھن تي نھايت مھربان ٿيو ۽ ھنکي انعام ڏنائين. اجا ھو اٿي ھو تہ پاسي وارو ڪو راجا ڪاھي انھي بادشاھہ جي ملڪ تي آيو. بادشاھہ بھرام کي پنھنجي لشڪر جو سپہسالار ڪري دشمن سان وڙھڻ لاءِ موڪليو. بھرام ڏاڍي بھادري ڏيکاري ۽ انھي راجا کي شڪست ڏئي ڀڄايائين ۽ فتح ڪري موٽي آيو. بادشاھہ زيادہ عزت ڏنيس ۽ پنھنجي ڌيءُ سان ھنجي شادي ڪرايائين. آخر آھستہ آھستہ بھرام پاڻکي ڄاڻايو. ھو ورھہ اتي

رهي بهرام پنهنجي راڄي ۽ گهڻي مال خزاني سان موٽي ايران ۾ آيو.

اتان موٽڻ کان پوءِ پنهنجي قائم مقام نرسيءَ کي چاليهن هزارن سوارن سان روم جي ملڪ تي ڪاهه ڪرڻ لاءِ موڪليائين. هو قسطنطنيه تائين ويو ۽ اتي فتحون ڪري ۽ ڏنڊ مقرر ڪري موٽي آيو. پوءِ بهرام پاڻ يمن ڏي ويو ۽ اتي ملڪ ڦُري، شڪستون ڏئي موٽي آيو.

بهرام کي هڪڙو پٽ يزدجرد نالي هو، جو تمام ڪُند فهم ۽ موڳو هو. هن کي تعليم ڏيڻ لاءِ گهڻا ئي اُستاد وهاريائون، تڏهن به فائدو ڪو نه ٿيو. انهي هوندي به معلوم ٿيس ته هو هڪڙي ڇوڪريءَ تي عاشق آهي ۽ انهيءَ جي عشق ۾ راڳ روپ ۾ مشغول ٿو رهي ۽ لڪ چپ ۾ انهيءَ سان خط ڪتابت ٿو ڪري. بهرام حڪيمن جي صلاح سان چاڙهي پڄهي ڏي خيال رهيو. ۽ جيئن حڪيمن اڳئي خيال ڪيو هو، تيئن يزدجرد شاهزادو انهيءَ عشق جي وسيلي ڏاڍو ذهين ۽ هشيار ٿي پيو. چڱا غزل ناهيندو هو، جي پڙهي بهرام پاڻ توڙي ٻيا ماڻهو حيران ٿي ويندا هئا. پٽ کي ڏسي بهرام پاڻ به شعر جوڙڻ لڳو. اڪيل آهي ته فارسي ٻوليءَ ۾ پهريون شعر فارسيءَ ۾ بهرام گور هي جوڙيو: (بيت) منم آن پيل دمان و منم آن شير يله. نام بهرام مرا و ڪنيتم بوجبله. (يعني

آءِ اُهو مست هاٿي ۽ پهلوان شيخهن آهيان، جنهن جو نالو بهرام آهي ۽ جنهن جو ڪنيت يا ڪنبي نالو بوجبلا آهي.) جون ڏا تہ ڪن ڏينهن کان پوءِ جڏهن بهرام کي ڪنهن قابل حڪيم کان معلوم ٿيو تہ شعر جوڙ خراب آهي ۽ خدا کي نا پسند آهي جو منجهس ڪوڙ ڳالهائڻو ٿو پوي، تڏهن شعر جوڙ اصلي چڏي ڏنائين، ٻاڪ ٻنهنجن پٽن ۽ عزيزن خويشن کي بہ منع ڪيائين. جڏهن بهرام پيرمرد ٿيو، تڏهن پنهنجي پٽ يزد جرد کي پنهنجي جاءِ تي وهاري پاڻ گوشہ نشين ٿيو ۽ فرحت سان شڪار ڪندو ۽ مزا ماڻيندو وقت گذاريندو رهيو. هن سورهن ورهہ چہ مهينا ۽ ويهہ ڏينهن بادشاهي ڪئي. ڪي ٿيٺيهہ ورهہ جون ٿا.

يزد جرد بن بهرام گور.

جڏهن يزد جرد بادشاهہ ٿيو، تڏهن نرسي، جو پيءُ جي حياتيءَ ۾ وزيري ڇڏي وڃي گوشہ نشين ٿيو هو، تنهنکي سڏي پنهنجو وزير ۽ مشير ڪيائين ۽ ملڪ جي حڪومت عقل ۽ انصاف سان هلڻ لڳي ۽ زيردست ملڪن جي ڏل سال بسال ايندي رهي. ڪن ورهن کان پوءِ روم جي بادشاهہ ساليانی ڏل بند رکي، تنهن ڪري يزد جرد وزير نرسيءَ کي وڏي لشڪر سان اوڏي

موڪليو. روم جو بادشاهه ٻچي وري ڀل ڏيڻ جو قبولدار ٿيو ۽ نرسي موٽي آيو.

يزد جرد کي ٻه پٽ هئا: وڏو **فيروز** ۽ ننڍو **هرمز**. بادشاهه جو ننڍي پٽ سان گهڻو پيار هو، تنهنڪري هن فيروز کي سجستان يا نيمروز جو بادشاهه مقرر ڪري اوڏي موڪليو ۽ هرمز کي ولي عهد ڪري پاڻ وٽ رکيائين. نيٺ يزد جرد ارڙهن ورهه بادشاهي ڪري وفات ڪئي.

هرمز بن يزدجرد.

يزد جرد جي مرڻ تي هرمز پيءُ جي وصيت موجب تخت تي ويٺو. پر هو ظالم ۽ بد طبيعت هو، تنهنڪري ماڻهو منجهانئس ناراض ٿيا. سندس ڀاءُ فيروز، جو اڳئي پيءُ جي فيصلي کان ناراض هو ۽ ننڍي ڀاءُ تي ڪاوڙيل هو، سو لشڪر گڏ ڪري هياطلہ جي بادشاهه **خوشنواز** کان مدد وٺي ٽيهه هزار ماڻهو ساڻ ڪري هرمز جي ملڪ تي ڪاهي آيو ۽ انهيءَ کي شڪست ڏنائين. پوءِ هياطلہ جي لشڪر کي انعام اڪرام ڏئي روانو ڪيائين ۽ پاڻ بادشاهه ٿي ويٺو. هرمز جي بادشاهي هڪ ورهه هلي.

فيروز بن يزدجرد.

فيروز پنهنجي ڀاءُ هرمز جي مرڻ کان پوءِ ايران جو بادشاهه ٿيو. ٿورو سال مس گذريو ته اڃ ڏڪار شروع ٿيو. ست ورهه آسمان مان مينهن نه ڪو نه پيو،

پرندين ۾ به پاڻي گهٽجي ويو. ماڻهو بکئون مرڻ لڳا. درياءُ ۽ جيڪي نديون اصل سڪي ويون. ڪيترا جانور ۽ پکي بک ۽ اُڃ کان مري ويا. گاهه زمين تي ڪو نه هو. اهڙي ڏڪار ۾ فيروز پنهنجو مال ۽ خزانو رعيت کي وراهي ڏنو ۽ حڪم جاري ڪرايائين ته پيسي وارا ماڻهو غريبن کي مدد ڪن ۽ جي معلوم ٿيو ته ڪنهن شهر يا ڳوٺ ۾ ڪو ماڻهو بک جي وگهي مئو آهي ته انهي ساري ڳوٺ کي سزا ملندي. انهي ڪري هڪڙي ماڻهوءَ کانسواءِ بک جي وگهي ٻيو ڪوبه ماڻهو نه مئو. جڏهن ڏڪار جي سختي حد کي رسي، تڏهن فيروز پاڻ به اُٿيو ۽ رعيت کي به تاڪيد ڪيائين ته زار زار روئي خدا جي درگاهه مان پاڻيءَ جو سوال ڪن. آخر انهن ڪيائون ۽ برسات پئي ۽ پاڻي نهرن ۾ آيو ۽ ماڻهو سکيا ٿيا.

اگرچه فيروز جو ديباڄي بادشاهه سان صلح جو عهدنامو هو، تڏهن به جيڪي ماڻهو انهيءَ جي ظلم کان سنڌ مان ملڪ ۾ آيا هئا، تن کي ٽڪ ڪري ڪيل عهدنامو ساري ۽ اميرن وزيرن جي ڪاهه مان ديباڄ جي ملڪ تي ڪاهي ويو. خوشنواز ڏاڍو پريشان ٿيو. سنڌ جي عهديدارن مان هڪڙي سنڌ جي پريشاني ڏسي جيس ته منهنجا هٿ پيروي ڏي ولاطي رستي تي گهٽي موڪلي رکو، پوءِ آءٌ پاڻهي فيروز جو علاج ڪندس. خوشنواز انهي ڪيو. جڏهن فيروز

انهيءَ رستي کان آيو ۽ ماڻهن اهڙي ماڻهوءَ جو اطلاع
ڏنس، تڏهن انهيءَ کي گهرايائين. حال احوال پڇيائينس.
چيائين ته آءٌ خوشنواز جي خاص مشيرن مان هوس. مون
کيس نصيحت ڪئي ته هيترو ظلم نه ڪر ۽ ماڻهن کي نه
ستاءِ. تنهن تي ڪاوڙجي منهنجا هٿ وڍائي هتي
اُڇلائي ڇڏيائين ته جهنگ جا مرون مونکي کائي وڃن.
فيروز کي هن تي ڏاڍو رحم آيو. هُن گهڻي مهرباني
ڪيائين. هن کيس گهڻيون دعائون ڪيون ۽ چيائين
ته جيڏهن اوهين هن تي ڪاهي ٿا وڃو، تڏهن مونکي ساڻ
ڪڻو ته آءٌ اوهان کي ويجهو رستو ٻڌايان ۽ نئين هنڌ جي
هٿان ٻيهاريان. فيروز کي هن جي ڳالهه تي پڪ آئي ۽
سارو لشڪر هن جي پٺيان لڳو. هن هڪڙي اهڙي سڃي
بيابان مان هنن کي نيو، جو نڪو گاهه نڪو ڪاٺ نڪو پاڻي
هٿ آين. هزارين ماڻهو مري ڪري ويا. باقي جيڪي ٿورا
بچيا، تن سان هو هياطلن جي حد ۾ آيو. اُتي فيروز پنهنجي
ڪنهن واقف جي هٿان هياطلن جي بادشاهه **خوشنواز** کي
پيغام موڪليو ۽ هن کان امان گهريائين. خوشنواز جواب
موڪليس ته مون تو سان ڪيتري ڀلائي ڪئي ۽ تو کي
مدد ڏئي پنهنجي ملڪ جو بادشاهه ڪيم، انهيءَ جي
بدران تون ڪن شرير ماڻهن جي چوڻ تي لڳي مون تي
ڪاهي آئين؛ پر انهيءَ جو نتيجو اهو ٿيو جو ڏٺئي. هاڻي

جي وري به تون انجام ڪرين ته وري اهڙي هلت نه
ڪندين، ته پوءِ توکي عزت آبروءَ سان ايران ۾ پهچايان.
فيروز لاچار ٿي قسم کڻي اهڙو انجام ڪيو. تڏهن خوشنواز
هن کي رخصت ڏني. فيروز ڏاڍو شرمندو ٿيو ۽ هميشه
انهي خيال ۾ رهيو ته ڪهڙي غالب دشمن کي مغلوب ڪريان.
آخر هيئن ڪيائين، جو ڪيل انجام ڀڃي سيستان جو
والي **سوخرا** يا سوفرا، جو منوچهر جي اولاد مان هو، تنهن
کي سڏي پنهنجي جاءِ تي بادشاهه ڪيائين ۽ پنهنجا
ٻه پٽ **بلاش** ۽ **قباد**، جي صغير هئا، سي هن جي سنڀال
هيٺ رکيائين ۽ پاڻ لشڪر وٺي هياطله تي ڪاهي ويو،
جيتوڻيڪ وزيرن ۽ اميرن ۽ موبدن اهڙي انجام شڪنيءَ
کان منع ڪيس. هوڏي خوشنواز به هن جي مقابلي لاءِ
لشڪر گڏ ڪيو ۽ لشڪر گاهه جي چوڌاري کاهي کڻائي
هن جي لاءِ منتظر ٿي ويهي رهيو. جڏهن فيروز آيو، تڏهن
پهرين هن کي سندس انجام ياد ڏياريائين، پر هو نه مڙيو.
آخر طرفين جي جنگ لڳي. نيٺ هياطله جو بادشاهه
منهن ڦيرائي کاهيءَ جي وچان جيڪا واٽ ڇڏي هئائين
تنهن تان نڪري روانو ٿيو. فيروز ڀانيو ته ڀڳو آهي.
لشڪر پٺيان ڇڏيائين، پر فيروز ۽ سڀئي سپاهي ۽ سردار
وڃي کاهيءَ ۾ پيا. ايتري ۾ خوشنواز موٽي لشڪر
وٺي اچي مٿن پيو. جي نه مئا هئا تن کي ماري مال اسباب

لٿي ڦري هليو آيو. فيروز جي ڌيءُ، جا ساطس آيل هئي ۽ جا نهايت عقل واري شاهزادي هئي، سا گرفتار ٿي پئي. جڏهن اها خبر فيروز جي قائم مقام سوخرا کي پهتي، تڏهن هو وڏو لشڪر وٺي هياطلہ تي ڪاهي آيو. نيٺ سوخرا ۽ خوشنواز پاڻہ صلاح ڪيو. خوشنواز جيڪي قيدي هٿ ڪيا هئا ۽ جيڪو بي انداز مال هٿ ڪيو هو، سو موٽائي ڏنائين. انهي طرح سوخرا ايران ۾ موٽي آيو ۽ فيروز جي وڏي پٽ بلاش کي تخت تي وهاريائين ۽ سندس ڀاءُ قباد پاڇي ترڪستان ۾ وڃي پناه ورتي. فيروز جي بادشاهي چوويهہ ورهہ هلي. ڪي ايڪيهہ ورهہ ٿا لکن.

بلاش بن فيروز.

فيروز جي مرڻ تي سندس وڏو پٽ بلاش يا پلاش تخت تي ويٺو ۽ عدل ۽ انصاف سان حڪومت ڪرڻ لڳو. سوخرا تي گهڻيون نوازشون ڪيائين. ساباط ۽ مدائن جا شهر آباد ڪيائين ۽ جيڪو شهرن مان لڏي ويندو هو تنهنجي لاءِ اُتي جي حاڪم کان سخت پڇا ڪندو هو، انهي خيال سان تہ متان هن جي ظلم کان لڏي ويندو هجي. هنجو ننڍو ڀاءُ قباد مدائن مان پڇي ماوراءالنهر ڏي هليو ويو. سوخرا جو پٽ آزرمهر ساطس هو. جڏهن نيشاپور ۾ پهتو، تڏهن آزرمهر جي ڪوشش سان هن هڪڙي سکرما ٺهوءَ جي ڌيءُ سان شادي ڪئي.

هڪڙو ہہ ڏينهن اُتي گذاري ۽ زال کي پنهنجن ماڻهن ۾ ڇڏي قباد ترڪستان ڏي ويو ۽ اتي جي خاقان وٽ وڃي رهيو. چار ورهہ اُتي گذاريائين ۽ خاقان کي مدد لاءِ چيائين. هن هڪڙو وڏو لشڪر ساڻس ڏنو ۽ هو ايران ۾ آيو. جڏهن موٽندي ورڻي ہہ نيشاپور ۾ آيو، تڏهن معلوم ٿيس تہ سندس زال ڀيٽ سان ٿي هئي ۽ ٻار ہہ ڄڻيو هئائين جو قباد ڏٺو ۽ انهيءَ جو نالو **ڪسريٰ يا نوشيروان** رکيو ويو. اتي ئي پڌائين تہ ڀاڻس بلاش مري ويو آهي. انهيڪري قباد پنهنجي پٽ نوشيروان کي سڀاڳو سمجهيو، پوءِ پنهنجي زال ۽ ٻار سميت مدائن ۾ آيو، جتي سڀني هنکي خالي تخت تي وهاريو.

قباد بن فيروز.

جڏهن قباد بادشاهہ ٿيو، تڏهن سوخرا ۽ سندس پٽ آزرمهر سان گهڻيون مهربانيون ڪيائين، جو انهيءَ ساڻس ۽ سندس پيءُ سان گهڻيون ڀلايون ڪيون هيون ۽ حڪومت جي وڏن ڪمن ۾ هميشہ هنکان صلاح وٺندو رهيو، ايتري قدر جو جيڪي ٿيندو هو، سو سمجهندا هئا تہ سوخرا ٿو ڪري ۽ قباد رڳو نالي جو بادشاہ آهي. جڏهن اها ڳالهہ قباد کي معلوم ٿي، تڏهن ڏاڍي ڏکي لڳيس، ۽ انهيءَ جو تدارڪ ڪرڻ گهريائين. پنهنجي سپهہ سالار شاپُور کي سڏي انهي بابت ساڻس مشورت ڪيائين.

هن جيو تہ اوهين دلجاءِ ڪريو، سڀاڻي آءٌ پاڻهُئي انهي جو بندوبست ڪندس. پوءِ ڏينهن شاپور ۽ سوخرا بادشاه وٽ گڏ ويندا هئا تہ ڪنهن مهل ڳالھ بابت بحث هليو، جو اُنهي حد پهتو تہ شاپور پنهنجو ڪمند سوخرا جي گردن ۾ وجهي انهيکي دربار مان گهلي پاهر ڪڍيو ۽ زنجير وجهي ڪٺي قيد ڪيائينس، جتي هو ڪي ڏينهن رهي مري ويو.

جڏهن قباد جي بادشاهيءَ جا ڏهہ ورهہ گذر ريا، تڏهن اصطخر جي پاسي هڪڙو شخص **مزدڪ** نالي ظاهر ٿيو، جنهن هڪڙو عجب مذهب بنايو ۽ پاڻکي پيغمبر سڏائڻ لڳو. آتشخاني جي ميدان زمين ۾ هڪڙو تہ خانو يا سرداب جوڙيائين، جنهن ۾ باه مان هڪڙو سوراخ جاري هو. اُتي هڪڙو پنهنجو ماڻهو لڪائي وهاري ڇڏيائين. پوءِ چوڻ لڳو تہ منهنجو معجزو اهو آهي تہ باه مون سان ڳالهائي ٿي. گهڻا ماڻهو سندس مذهب تي آيا. بادشاه قباد بہ هن سان ملاقات ڪئي ۽ سندس معجزو ڏٺائين. جيڪو سوال باه کي ٿي ڪيائين، تنهنجو جواب اُتان ٿي مليس. قباد بہ نڪي وهو ۽ هنجو معتقد ۽ مريد ٿيو. هنجي مذهب جا اصول اِهي هئا تہ هڪ ٻين جو مال ملڪيت ۽ زالون سڀني کي حلال آهي ۽ ساهوارن کي ڪهڻ ۽ گوشت کائڻ حرام آهي، فقط پاڃي ۽ بيضا ۽ کير

ڏڏ مکڻ تي گذارڻ گهرجي. ٻاڻ ڪٿي جهڙا ڪپڙا ڍ ڪي عبادت ۾ مشغول رهندو هو. اهڙو اصول معلوم ڪري هزارين بدمعاش ۽ شرير ماڻهو اچي وٽس گڏ ٿيا ۽ ڦريون ماريون ٿيڻ لڳيون، جي سڀ حلال ۽ جائز شمار ۾ آيون. ٿوريئي عرصي ۾ اهڙو حال اچي ٿيو، جو ڪيترائي ٻار زالن جٽيا، جنهن جي پيءُ جي خبر پئجي نٿي سگهي ۽ ڪيترن جا مال متاع ڦرجي ويا ۽ اهي مفلس ٿي ويا. خود بادشاهہ جو خزانو بہ مزدڪ جي حوالي اچي ويو، جو بادشاهہ جو من تي اعتقاد هو. انهي ڪري اميرا امرا ۽ ٻي خلق قباد تي ڪاوڙي ۽ پڪڙي ڪري هنکي گرفتار ڪري ڪٺي قيد ڪيائونس ۽ سندس ڀاءُ **جاماسپ** کي تخت تي وهاريائون، اگرچہ ڀهريان ڪي ڏينهن تخت خالي پيو هو. ماڻهن ارادو ڪيو تہ قباد کي ماري پوءِ مزدڪ ۽ سندس مريدن کي قتل ڪن. آخر قباد جي ڀيڻ ڏاڍي تجويز ۽ چالاڪيءَ سان هنکي قيد مان ڇڏايو. هو ڪي ڏينهن اتي لڪي پوءِ ڪي جونديل ماڻهو ساڻ ڪري ترڪستان جي پاسي ڀڳو. ڪن لکيو آهي تہ انهي ڀاڄ ۾ هو اهواز ۽ اصفهان جي گوٺن مان هڪڙي ۾ ڪنهن ڳوٺاڻي جي گهر ۾ رهي پيو، جو فريدون جي نسل مان هو ۽ اتي رهي انهي جي ڌيءَ سان شادي ڪيائين، جا نوشيروان جي ماءُ ٿي.

پوءِ هياطلن ۾ ويو ۽ ڪن ڏينهن کان پوءِ انهيءَ جي حاڪم مدد ڪيس ۽ ٽيهه هزار ماڻهو ڏنائينس، جنهن سان هن ايران ڏي رخ رکيو. جڏهن هو مدائن کي ويجهو آيو، تڏهن ايراني سردارن ۽ اميرن جي وچ ۾ تڪرار پيدا ٿيو، جو هو پڻ بادشاهن جي جنگ کان ڊنا ٿي. تنهنڪري ٺهراءُ ڪيائون ته قباد کي وري بادشاهه ڪن ۽ سندس ڀاءُ جاماسپ، جو تڏهن تخت تي هو، سو به ساڻن شامل ٿيو. قباد وٽ گڏجي آيا ۽ معافي گهريائون، جا هن ڏنين. انهيطرح قباد وري تخت تي ويٺو ۽ هن آزرمهربن سوخرا کي پنهنجو وزير ڪري ملڪ جي آباد ڪرڻ جو بندوبست ڪيو. هن دفعي هن ماڻهنکي خوش ڪرڻ لاءِ اڳين خرابي ياد ڪري مزدڪ ۽ مزدڪين کان پاسو ڪيو. هن گهڻائي نوان شهر ٻڌا ۽ نيون عمارتون جوڙايون. گنجه ۽ ميافارقين شهر هنجا بنا ڪيل آهن. پڇاڙيءَ جي ڏينهن ۾ هو روم ۾ ويو ۽ ڪي فتحون ڪري موٽي آيو. آخر ٽيتاليهه ورهه بادشاهي ڪري مري ويو. ڪن لکيو آهي ته پنهنجي پٽ ڪسريٰ يا نوشيروان کي تخت تي وهاري پوءِ پاڻ روم ڏي ويو ۽ اتي وڃي رهيو ۽ نيٺ مئو به اتي.

ڪسريٰ بن قباد (نوشيروان).

قباد کي ٻه ڀائر هئا: هڪڙو گرانمايه ۽ ٻيو جاماسپ. هنکي پٽ به گهڻا هئا، پر انهنمان ڪسريٰ تخت تي موزون ٿي

ڏاڍو هشيار ۽ نيڪ جوان هو ۽ پادشاهہ جي حڪمريءَ ملڪ
جي ڪمن ۾ صلاحڪار رهندو هو ۽ پڻس توڙي امير
هن جي صلاح تي هلندا هئا. چون ٿا ته جيتوڻيڪ قباد
نوشيروان کي ولي عهد مقرر ڪيو هو ۽ اميرن ۽ موبدن
جي آڏو اهو عهد نامو پڻ انجام ۾ لکيو ويو هئين، تڏهن به
پيءُ جي مرڻ تي هو خوشيءَ سان تخت تي نٿي ويٺو،
جو چيائين ته متان پوءِ فساد ٿئي ۽ ناحق خون ٿين،
تنهنڪري جنهنکي سڀئي پسند ڪن تنهنکي وهاريو.
آخر سڀني کيس پسند ڪري زور سان تخت تي
وهاريو ۽ کيس انجام ڪيائون ته سندس تابعدار ٿي
رهندا. هو مشهور چڱو عادل بادشاهہ ٿيو. بادشاهيءَ جي
ڪم ۾ هنکي بوزرجمهر گهڻي مدد ڪئي، جنهنکي هن
پنهنجو وزير ڪري رکيو. مزدڪ جي ڪري ملڪ ۾
جيڪا خرابي پڻس جي وقت ۾ پيدا ٿي هئي، تنهنجو
چڱو علاج ڪيائين. سندس پهريون ڪم اهو هو ته مزدڪ
کي قتل ڪرائڻ جو ارادو ڪيائين. پهرين هنسان
نرميءَ جي هلت شروع ڪيائين ۽ پاڻ آمد رفت ڪرڻ
جي اجازت ڏنائينس. پوءِ هڪڙي ڏينهن هنکي ۽
هن جي مريدن کي دعوت ڏئي ماڙيءَ جي مجلس ۾ گڏ
ڪري مارائي ڇڏيائين. ڪن لکيو آهي ته هڪڙي
پيري ڪنهن شهر جي ماڻهو وٽس دانهن آندي ته

هڪڙو مزدڪي مذهب زال ڪسي ويو آهي. بادشاهه
مزدڪ کي چيو ته هنکي زال ورائي ڏئي، پر هن گهڻو خيال
نه ڏنو، تنهنڪري بادشاهه کي ڪاوڙ آئي ۽ هن ترار
سان سڀني لهرائي ڇڏيس ۽ مزدڪين جي مارائڻ جو
حڪم جاري ڪيائين. جنهن تي لڏا، اُتي انهنکي ٿي
قتل ڪيائون. پر ڪامل التواريخ ۾ آهي ته منذر ثاني
جنهن کي اُمّ السما چوندا هئا ۽ جو عرب جو بادشاهه هو،
تنهن کي قباد مزدڪ جي مذهب قبول نه ڪرڻ
ڪري موقوف ڪري ڇڏيو هو، سو نوشيروان وٽ
اچڻ لڳو. هڪڙي ڏينهن منذر ۽ مزدڪ ٻئي نوشيروان
وٽ ويٺا هئا. ڳالهين ڪندي نوشيروان چيو ته
بادشاهه ٿيڻ کان اڳي مونکي ٻن ڪمن ڪرڻ جو شوق
هوندو هو. هڪڙو منذر کي وري عرب جي حاڪم
ڪرڻ جو ۽ ٻيو مزدڪين يا زنديقن جي پاڙ پٽڻ جو.
تنهن تي مزدڪ چيو ته اوهين ساري جهان کي ڪيئن
قتل ڪري سگهندؤ؟ هي ٻڌي بادشاهه کي ڏاڍي
چڙ لڳي. هڪدم مزدڪ کي اُتي جو اُتي مارائي ڇڏيائين
۽ هن جي مريدن جي مارائڻ جو حڪم ڪيائين.
چون ٿا ته ٻه پهرن جي اندر لکن ماڻهو انجي مريدن
مان ماري ڇڏيائون. انهي ڏينهن کان وٺي بادشاهه
ڪسريٰ کي نوشيروان سڏڻ لڳا. پوءِ مزدڪين

جو مال اسباب ضبط ڪري اُن جي مالڪن يا انهي جي وارثن کي ڏياريائين ۽ زالون انهن کان وٺي سندن مڙسن کي ڏياريائين. جيڪي پئسا بچيا، تن مان مزدڪين جا ويران ٿيل شهر آباد ڪرايائين، هارين کي تقاويون ۽ اوزار ۽ ڏاند ۽ ٻج وٺي ڏنائين ته زمينون آباد ڪن. جي ماڻهو اڳوڻي ظلم کان لڏي ٻئي پاسي ويا هئا، تنکي آڻي پنهنجن ڳوٺن ۾ رهايائين. عمارتون ۽ پليون پڌارايائين. مطلب ته جيڪو انتظام اردشير بابڪان جي زماني ۾ هلندڙ هو، اهو وري جاري ڪيائين. حڪومت جي سهوليت لاءِ هن پنهنجي ساري بادشاهت چئن حصن ۾ وراهي ڇڏي، جي چئن نائبن هيٺ رهيا.

سگهوئي پوءِ چين جو خاقان لشڪر وٺي فرغانه ۽ سمرقند ۽ بخارا اچي ورتو. جڏهن اها خبر ڪسريٰ کي پهتي، تڏهن پنهنجي پٽ **هرمز** کي وڏو لشڪر ڏئي انهي پاسي روانو ڪيائين. جڏهن هو اتي ويو، تڏهن خاقان اُهي شهر ڇڏي ترڪستان ڏي نڪري ويو. انهي وچ ۾ **خالد بن حميلہ غساني** عرب لشڪر وٺي منذر اُمّ السما جي ملڪ حيره تي ڪاهي ويو، جو ڪسريٰ جي طرفان اتي جو حاڪم هو. منذر جي تعلقدارن کي ماري اُٺ گهوڙا ۽ پيو

مال ڦري هليو ويو. جڏهن منذر انهي حال جي رپورٽ
ڪسريٰ ڏي موڪلي، تڏهن هن روم جي بادشاهه ڏي
خط لکيو، جنهنسان هن جو صلح هو ۽ جنهنجو خالد
زيردست هو، ته جيڪو نقصان خالد ڪيو آهي سو پرائي
ڏئي ۽ جيڪي ماڻهو ماريا اٿس تنهنجو عيوضو ڏئي.
قيصر انهي خط ڏي گهڻو ڌيان ڪونه ڏنو ۽ انهي جي
تعميل ۾ دير تي. تنهن ڪري ڪسريٰ کي ڪاوڙ
آئي. هڪدم وڏو لشڪر وٺي قيصر جي حد اندر
اچي ملڪ وٺڻ لڳو. دارا، حمص، حلب ۽
انطاڪيہ ورتائين. انطاڪيہ جو شهر اهڙو پسند
آيس، جو انهي جو نقشو ڪڍارائي حڪم ڏنائين ته
اهڙو شهر مدائن جي ويجهو ٺهرائين. آخر اهو
تيار ٿيو ۽ انهي جو نالو روميہ رکيو ويو ۽ انطاڪيہ جا
ماڻهو اٿارائي اُتي وهاريائين. چون ٿا ته اهي
ٻئي شهر اهڙا مشابهہ ۽ هڪجهڙا هئا، جو گهڻي چڪاس
۽ ڀيٽ ڪان پوءِ فرق فقط هي نڪتو ته هڪڙي اصلوڪي
گهر جي در تي هڪڙو وڻ بيٺل هو، جو هن ۾ نه هو.
مطلب ته محلا، گهٽيون، ڪوچا ۽ گهر سڀ اصل واري
شهر جهڙا هئا ۽ ماڻهن ائين سمجهيو ته جڻ پنهنجي
اصلوڪي شهر ۽ اصلوڪن گهرن ۾ ويٺا آهن. جڏهن
روم جي قيصر کي ڪسريٰ جي فتحن جي خبر پهتي،

تڏھن وڪيل ۽ وڪلي صلح جو طالب ٿيو. آخر شام ۽ جزيره ۽ حجاز ۽ طائف ۽ بحرين ۽ عمان جا ملڪ ڏئي صلح خريد ڪيائين. ڪن تاريخن ۾ آھي تہ ايرانين ۽ رومين جي جنگ لڳي، جنھن ۾ قيصر قيد ٿي پيو ۽ قيصر اھو عھد نامو ڪري پاڻ کي آزاد ڪرايو تہ ھر سال ٿيھہ لک دينار سونا ۽ ڏھہ ھزار درھم چانديءَ جا ۽ پنج سؤ ٿان رومي ريشم جا ايران جي بادشاھہ کي پھچائيندو رھندو.

نوشيروان جي ھڪڙي عيسائي مذھب جي زال ھئي، جا نھايت خوبصورت ھئي. گھڻائي مٿا ھڻيائين تہ ھوءَ سندس دين تي اچي يعني زردشتي يا آتش پرست ٿئي، پر ھوءَ نہ ٿي. انھيءَ مان ھڪڙو پٽ ٿيس، جنھن جو نالو **نوشزاد** رکيائين. جڏھن اھو شاھزادو وڏو سمجھہ جھڙو ٿيو، تڏھن پيءُ ۽ ماءُ جي علحدن مذھبن تي ويچار ڪري ماءُ جي مذھب تي آيو يعني نصارا يا عيسائي ٿيو ۽ آتش پرستيءَ کي ناپسند ڪيائين. نوشيروان انھيءَ کي پر گھڻو سمجھايو، پر ھو آتش پرست نہ ٿيو. تنھن ڪري بادشاھہ ڏاڍو ڪاوڙيو ۽ ھنکي ڪٺي قيد ۾ رکايائين. جڏھن نوشيروان لشڪر وٺي شام ولايت ڏي ويو، تڏھن اتي بيمار ٿي پيو. نوشزاد وجھہ وٺي قيد مان نڪري جيڪي ماڻھو عيسائي مذھب ڏي مائل ھئا يا سندس

طرفدار هئا، تنهنکي گڏ ڪري پيءُ جو خزانو ڪٺي لشڪر کي وراهي ڏنائين ۽ فارس ۽ اهواز جي پرڳڻن ۾ جيڪي پٽس جا مقرر ڪيل حاڪم هئا، تنهنکي ڪڍي اها ڪوڙي افواهه اڏاريائين ته بادشاهه مري ويو. پوءِ لشڪر وٺي عراق تي ڪاهي ويو. جڏهن نوشيروان کي اها خبر پئي، تڏهن پنهنجي سپهه سالار **رام برزين** ڏي لکيائين ته لشڪر وٺي وڃي نوشزاد ۽ سندس طرفدارن کي شڪست ڏئي ۽ پٽس کي وري ساڳئي قيدخاني ۾ پهچائي. سپهه سالار وڏي لشڪر سان شهزادي تي ڪاهي ويو. شاهزادو به سنبري هن سان وڙهڻ لاءِ آيو. رومي لشڪر **شماس** جي سرداريءَ هيٺ به ساڻس مددگار ٿيو. سخت جنگ لڳي، جنهن ۾ شاهزادي نوشزاد کي تير لڳو ۽ هو مري ويو ۽ سندس لشڪر ڀڄي ويو. رام برزين کي ڏاڍو افسوس ٿيو. هڪدم جنگ بند ڪرايائين ۽ شاهزادي جي وصيت موجب هنکي نصراني يا مسيحائي مذهب موجب ڪفن ڏئي دفن ڪيائون. ڪي تاريخنويس لکن ٿا ته شاهزادو جنگ ۾ قيد ٿي پيو.

جڏهن نوشيروان عرب جي ولايت منذر بن اُمّ السما کي ڏني، تڏهن هو مدائن ۾ آيو ۽ هڪڙو امير عهديدار وڏي لشڪر سان هندستان ڏي موڪليائين ۽ اهو سرنديپ يعني سلون پهچي تائين ويو ۽ هند جي بادشاهه هڪڙو وڪيل

عجيب غريب قيمتي تحفن سان نوشيروان ڏي موڪليو ۽ انسان صلاح جو عهد نامو ڪيائين، جنهن موجب عمّان جي ڪناري وارا شهر نوشيروان جي نائبن کي ڏنائين ۽ پوءِ نوشيروان حڪم لکي ايراني امير لشڪر سميت موتي گهرائي ورتو. انهيءَ طرح ماوراءِ النهر ۽ طبرستان ۽ جرجان ۽ فارس ۽ ڪرمان ۽ هندستان جا ڪي ڀاڱا ۽ عراق ۽ جزيره ۽ بحرين ۽ يمامہ ۽ يمن ۽ مغرب جي سرحد، اهي سڀ نوشيروان جي هٿ ۾ آيا. حڪومت هلائڻ لاءِ قاعدا قانون جوڙيائين ۽ ڍل اوڳاڙڻ جا بہ قانون ڪڍيائين، جنهن موجب پيدائش جو اڌ يا ٽين پتي يا چوٿين پتي يا پنجين پتي يا ڏهين پتي وٺڻ ۾ ٿي آئي. يهودين ۽ نصارن تي جزيو مقرر ڪيائين. جي ماٺهو عمر ۾ ويهن ورهن کان گهٽ ۽ پنجاهن کان مٿي هئا، تن کي سرڪاري تڪليف کان معافي ڏنائين. هڪڙو عملدار سپاهين جي هٿيارن ۽ جنگ جي سامان جي سنڀال ۽ موجودي لاءِ مقرر ڪيائين. آس پاس وارن بادشاهن جيڪي عجيب غريب تحفا ۽ جواهر وغيره موڪليا، تن جي هڪڙي وڏي يادداشت ۽ انهن جو مفصّل بيان ڪتابن ۾ ڏنل آهي. خضاب يا ڪيس، وارن ڪارن ڪرڻ جو، انهيءَ وقت هندستان مان ايران ۾ آيو. مدائن ۾ نوشيروان هڪڙو طاق يعني ڪمان جو ڙائي، جا ڪتابن ۾ مشهور آهي. نوشيروان جي زماني جي سڪان جڳي

۽ وڏي ڳالهہ اها ٿي تہ حضرت محمد مصطفيٰ صلي الله عليہ
و آلہ وسلم جن سندس وقت ۾ ڄاوا. چون ٿا انهي
وقت اهڙو عجيب اتفاق ٿيو، جو حضرت جن جي جنم
واري ڏينهن اُتي جا آتشخانا، جي ڇهن هزارن
ورهن کان ساندہ ٻرندا ٿي آيا، سي اُجهامي ويا ۽
بادشاهہ جي مدائن واري محلات جا ٻارهن ڪُنگرا
ڪِري پيا، جنهنمان ڪاهنن ۽ موبدن بادشاهيءَ جي
لاءِ بدشگوني معلوم ڪئي.

هن بادشاهہ جي ڏينهن ۾ ايران جي اتر ۽ الهندي
جي حد جيحون نديءَ تائين ٿي ۽ اڀرندي جي حد سندو
نديءَ تائين ۽ الهندي جي حد روم جي سمنڊ تائين ٿي.
شام ۽ يهودين ۽ عربستان جا پاڳا بہ هنجي هٿ ۾ رهيا.
مٿي اشارو ڏنو ويو آهي تہ هن پنهنجي ساري بادشاهت
جا چار وڏا پاڳا ڪيا ۽ هرهڪ ۾ پنهنجو نائب رکيائين.
اهي پاڳا هي آهن: هڪڙو خراسان ۽ سجستان ۽ ڪرمان؛
ٻيو اصفهان ۽ گيلان ۽ آذربائيجان ۽ ارمنيہ؛ ٽيون فارس
۽ اهوازہ ۽ چوٿون عراق، روم جي سرحد تائين.

نوشيروان جي عدل جون ڳالهيون ۽ سندس وزير
بوزرجمهر جي ڏاهپ ۽ حڪمت جون ڳالهيون ڪتابن
۾ تمام گهڻيون ڏنل آهن، جي هتي ڏيئي نٿيون سگهجن.
چون ٿا تہ بادشاهہ نوشيروان هڪڙو خواب لڌو هو تہ سندس

تخت جي اڳيان هڪڙو وڻ چاڙهيو، جو ڪيس گهڻو پسند آيو. انهي جي هيٺان ويهي شراب پيڻ لڳو ته اوچتو هڪڙو سؤر پيدا ٿيو، جو سندس هٿ مان شراب جو پيالو ڇڏهي هليو ويو. تعبير پڇيائين ته ڪوئي ڪونه ڏئي سگهيو. هندستان ڏي ماڻهو موڪليائين، جو بوزرجمهر حڪيم کي وٺي آيو، جنهن اچي بادشاهه جي خواب جو تعبير ڪيو ته انجي حڪم موجب هڪڙو مرد غلام سندن زنانخانيءَ ۾ زناني پوشاڪ ۾ هٿ آيو، جنهنجو سندس ڪنهن پانهيءَ سان واسطو هو. آخر انهن ٻنهي کي ماري ڇڏيائين. تنهنڪان پوءِ انهي حڪيم کي ڏاهپ جي ڪري پنهنجو وزير ۽ صلاحڪار ڪري رکيائين. انهي جي ڪوشش سان حڪيم بيدپاي هند ۾ وڃي نصيحتن جو ڪتاب پنچ تنتر، جنهنمان هٿ اُپديش جو ڪتاب لکيو ويو، سو آندو ۽ انهيجو پهلوي ٻوليءَ ۾ ترجمو ٿيو. شطرنج جي راند جو پيدا ڪندڙ به اهو بوزرجمهر هو.

نوشيروان خمير جي بادشاهه سيف ابن ذويزن جي عرض ڪرڻ تي هنکي مدد ڏئي دمنجي دشمن ابراهيم بن مسروق کي شڪست ڏني، جو اصحاب فيل واري ابرهه جي اولاد مان هو. روم جي قيصر سان وري به جنگ شروع ڪيائين، پر انهي جي فيصل ٿيڻ کان اڳي مري ويو.

هرمز بن نوشيروان .

نوشيروان جي مرڻ تي سندس پٽ هرمز تخت تي ويٺو. هنکي سندس پيءُ تمام چڱي تعليم ڏني هئي، ۽ انهي سان ايترو پيار هوس، جو انهي کي پنهنجو وليعهد بہ ڪيائين. شروعات ۾ بادشاهي چڱي طرح هلائيائين، پر پوءِ ظالم ۽ بد طبيعت تي پيو ۽ خسيس ۽ شرير ماڻهن جي چوڻ تي لڳو. سگهڙن ماڻهن ۽ اشرافن ۽ عالمن کي مارائڻ لڳو، پيءُ جي ڏينهن جا عملدار ۽ قاضي ۽ پيا عهديدار موقوف ڪري ڇڏيائين. تنهنڪري ملڪ جي گهڻن پاڳن ۾ فساد پيدا ٿيا. هڪڙي پاسي کان روم جو قيصر ارڙهن هزارن ماڻهن سان ڪاهي آيو، ۽ جيڪو سندس ملڪ نوشيروان ورتو هو، سو موٽي وٺڻ گهريائين. ٻئي پاسي کان چرڪس جو بادشاهہ دربند کان لنگهي آذربائيجان جي وچ تائين اچي نڪتو ۽ آرمينيا کي ڦرڻ لٽڻ لڳو. هوڏي وري عباس ۽ عمر عرب مان فرات تائين آيا ۽ ڦرمار ڪرڻ لڳا. چين ۽ ترڪستان جي خاقان جو پٽ، جو هرمز جو ڇاڇو هو ۽ هاڻ پاڻ خاقان هو، سو پڻ چئن لکن ماڻهن سان جيحون ندي لنگهي هرات ۽ بادغيس ۾ اچي لٿو ۽ هرمز ڏي پيغام موڪليائين تہ هنکي روم تي ڪاهي وڃڻو آهي ۽ تنهنجي ملڪ مان لنگهندس، سو رستا ۽ پليون ٺهرائي ڇڏ. هرمز ڏاڍو تنگ

آيو. اميرن ۽ وزيرن کي سڏ ڏيئي ساڻن صلاح ڪيائين. سڀني صلاح ڪئي ته پهرين چين جي خاقان کي منهن ڏيڻ گهرجي، ۽ انهي ڪم لاءِ **بهرام** چوبين جو نالو ڏنائون، جو نوشيروان جي زماني کان وٺي آرمينيه ۽ آذربائيجان جو حاڪم هو ۽ عجم جي پهلوانن مان هڪڙو هو. انهوءَ جڏهن هرمز انهي کي سڏايو ۽ حڪم ڏنائينس ته جيترو لشڪر وٺيس اوترو گڏ ڪري چين جي خاقان جي پٽ سان وڃي وڙهي، جنهن جو نالو **ساوه شاهه** هو. بهرام ٻارهن هزار ماڻهو چاليهن ۽ پنجاهن جي وچ واري عمر جا چونڊي گڏ ڪيا ۽ موڏي ساوه شاهه سان ٽي لک ماڻهو هئا. جڏهن بهرام خراسان ۾ پهتو، تڏهن ساوه شاهه هنڌي پيغام ۽ سوکڙيون موڪليون ۽ هنکي پنهنجو ڪرڻ گهريائين، پر هن ڪو به خيال ڪو نه ڏنو. آخر جنگ لڳي، جنهن ۾ ساوه شاهه بهرام جي تير لڳڻ سان مري ويو. هن جي مرڻ تي سندس پٽ بهرام سان وڙهڻ لڳو ۽ هنسان مردانو ٿي وڙهيو، پر نيٺ گرفتار ٿي پيو ۽ بهرام انهي کي ٻين ٽن لکن انن جي بار جيترو خزانو ۽ مال متاع، جو ترڪن جي لشڪر ۽ ڦرلٽ سان گڏ ڪيو هئائين، تنهن سميت مدائن ڏي ڏياري موڪليو. هرمز ڏاڍو خوش ٿيو ۽ بهرام جي گهڻي تعريف ڪيائين. سندس وزير **يزدان بخش**، جو بهرام جي برخلاف هو،

تنهن جيوتڻ هن کا پئي به ڪانه موڪلي آهي، ساري
ڏاند مان ڪن جيترو به ڪين موڪليو اٿس. تنهنتي
هرمز بهرام تي ڪاوڙجي هنکي ڪي موقوف ڪرڻ جو
حڪم ڏنو ۽ هڪڙو زنجير ڏياري موڪليو. جڏهن
بهرام کي هيتري بهادريءَ جو اهو انعام مليو، تڏهن
زنجير پنهنجي گردن ۾ وڌائين ۽ حڪم موجب
لشڪر وزير جي حوالي ڪيائين. لشڪر جا سپاهي ۽
سردار حيران ٿي ويا. سڀني بهرام کي پنهنجو سردار
۽ بادشاھ ڪري مڃيو ۽ هرمز تي ڪاهي هليا. بهرام
زالي جي لاءِ ٺڳي ڪري هرمز جي پٽ **خسرو**
پرويز کي بادشاھ چوايو ۽ سڪو به انهي جو زالي جو
هٽايائين ۽ ملڪن ۾ به ائين مشهور ڪيائين. انهي
ڪري هرمز کي پنهنجي پٽ خسرو ۾ به بدگماني پيدا
ٿي ۽ خسرو پاڻ به پيءُ کان ڊڄندڙ ٿيو ۽ انهي ڪري
ارمنيه ۽ آذربائيجان ڏي ڀڄي ويو. هرمز خسرو جي
چاچن **پندويه** ۽ **بسطام** کي ڪٽي قيد ۾ وڌو، جو
سمجهيائين ته اهي به هنسان منصوبي ۾ شامل آهن. پر
اُهي تجويز ڪري قيد خاني مان نڪري ڪي ماڻهو
گڏ ڪري هرمز کي پڪڙي، انهي جون اکيون ڪيدي
هنکي انڌو ڪري ڇڏيائون. جڏهن اها خبر خسرو
پرويز کي پهتي، تڏهن پکيءَ وانگي اُڏامي مدائن ۾ آيو ۽

چٽ مٿي تي رکي ٻنهي سان عذر خواهي ڪيائين ۽ هن کي يقين ڏنائين تہ منهنجو انهي خرابيءَ ۾ ڪو بہ هٿ يا واسطو ڪونہ هو، ۽ ٻنهي جي جوڙ موجب انجام ڪيائين تہ جنهن اهڙو ظلم ڪيو آهي تنهن کان وير وٺندس، مگر پهرين بهرام چوبين کان پنهنجي جند ڇڏائيندس.

جڏهن هرمز جي انڌي ٿيڻ جي خبر بهرام کي پهتي، تڏهن هن پڪو ارادو ڪيو تہ خسرو پرويز کي دفع ڪري. تنهنڪري هن سان وڙهڻ لاءِ سنبريو، ۽ خسرو بہ لشڪر سنبرائي ساموهون ٿيڻ لاءِ آيس. نهروان نديءَ جي ڪناري تي جنگ لڳي. خسرو پنهنجي لشڪر جو عذر بهانو ڪري پوئتي مدائن هليو آيو ۽ هرمز جي صلاح سان روم ڏي مدد جي لاءِ هليو ويو. رستي ۾ بندوي ۽ بسطام صلاح ڏنيس تہ پهرين موٽي هرمز کي پورو ڪجي. خسرو گهڻوئي منع ڪئي، پر هو نہ رهيا. آخر موٽي پيا ۽ پهرين هرمز کي ماري پوءِ موٽي اچي خسرو سان گڏيا ۽ تڪڙو تڪڙو هلڻ لڳا. وات تي هڪڙي مڙهيءَ ۾ ساهي پٽڻ لاءِ ترسي پيا تہ ايتري ۾ بهرام جي لشڪر اچي منهن ڪڍيو، جو سندن پٺيان پيل هو. بندوي هيئن ڪيو، جو خسرو جا ڪپڙا ڍڪي جاءِ جي ڇت تي وڃي چڙهي ويٺو ۽ خسرو کي روم ڏي روانو ڪري

ڇڏ يائين. بهرام جا ماڻهو بندويه کي خسرو سمجهي مڙهيءَ کي گهيرو ڪري ويهي رهيا. ڪجهه وقت کان پوءِ بندويه هيٺ لهي ورتي پنهنجا ڪپڙا ڏڪي ڇت تي چڙهي بهرام جي ماڻهن کي چوڻ لڳو ته خسرو تو جوي ته آءٌ ٿڪجي پيو آهيان، منکي هڪڙو ڏينهن آرام ڪرڻ ڏيو، پوءِ جيئن او هين چوندؤ تيئن ڪندس. انهي عذر تي ڏينهن لڳائي پوءِ نيت سچي ڳالهه ظاهر ڪيائون. تنهن تي بهرام جا ماڻهو بندويه کي قيد ڪري بهرام وٽ وٺي آيا، جنهن قيد ۾ وجهائي ڇڏيس.

خسرو پرويز مڙهيءَ کان نڪري لڪندو ڀڄندو رُوم ڏي روانو ٿيو. قيصر هن کي گهڻي عزت ڏني ۽ نهايت گهڻا تحفا ڏنائينس ۽ آخر پنهنجي ڌيءُ مريم سان هن جي شادي ڪيائين. انهي طرح خسرو ارڙهن مهينا روم ۾ رهجي پيو. انهي کان پوءِ خسرو کي مدد ڏيڻ لاءِ قيصر پنهنجي پٽ **بناطوس** کي سٺر هزار لشڪر ۽ ڏهه بهادر پهلوان ساڻُ ڏئي روانو ڪيو. خسرو وڏي شان شوڪت سان آذربائيجان ۾ آيو. بندويه جو بهرام جي قيد مان ڀڄي نڪتو هو، سو به اچي ساڻس گڏيو. هي خبرون پڌي بهرام چوبين بي آرام ٿيڻ لڳو ۽ هڪڙو وڏو لشڪر وٺي خسرو سان جنگ ڪرڻ لاءِ نڪتو. ٻئي طرف اچي گڏيا ۽ جنگ ٿي.

پنهنجي بهادري ڏيکاري. آخر ايراني خسرو کي ڏسي سندس طرف آيا ۽ بهرام پڄي ترڪستان ڏي ويو، جتي ڪنهن زهر ڏئي ماري ڇڏيس. هرمز جي بادشاهي ٻارهن ورهيه هلي.

خسرو پرويز بن هرمز.

پرويز لفظ جي معنائي فتحمند يا پيارو لکيو اٿن. ايران جي بادشاهن مان هو حشمت ۽ هيبت ۽ عقلمندي ۽ گهڻي لشڪر ۽ خزاني ۽ ملڪن جي آباديءَ ۽ انتظام ڪري مشهور آهي. جڏهن بهرام کي شڪست ڏئي ايران جي تخت تي وينو، تڏهن رومين کي تمام گهڻو انعام ڏئي موٽايائين. پوءِ ملڪرانيءَ جو تمام جڳو بندوبست ڪيائين. پنهنجي پيءُ جي وصيت موجب هن پنهنجن چاچن بندويه ۽ بسطام کي مارائي ڇڏيو. جڏهن هن چوڏهن ورهيه بادشاهي ڪئي، تڏهن رومي پنهنجي شهنشاهه قيصر کان ڦري فساد ڪرڻ لڳا ۽ سندس پٽ بنا طوس کي ڪهي ڇڏيائون. هن جو پيو پٽ پڄي خسرو وٽ آيو. خسرو هڪڙو وڏو لشڪر تيار ڪري پنهنجن ٽن سردارن سان روم ۽ شام ڏي مدد لاءِ موڪليو، جن فلسطين ۽ بيت المقدس وڃي ورتو ۽ اتي جي ماڻهن کي قيد ڪيو. حضرت عيسائي واري صليب، جا سوني صندوق ۾ زمين منجهه پوريل هئي، سا

ڪيائي همٿ ڪيائون ۽ خسرو ڏي ڏياري موڪليائون.
اسڪندريہ ۽ نوبيہ به وڃي ورتائون ۽ قسطنطنيہ تائين
وڃي نڪتا ۽ انهي وچہ جيڪو ملڪ هو، سو ڦري چٽ
ڪري ڇڏيائون. انهي هوندي به روميں قيصر
جي پٺ ڪي پنهنجي مٿان بادشاه ڪرڻ نٿي گهريو.
هڪڙي شخص هرقل نالي کي بادشاه ڪيو هئائون.
اُهو عدل انصاف ۽ خدا ترسيءَ وارو هو. ايرانين جيڪا
ملڪ ۾ خرابي ڪئي هئي، تنهنجي ڪري هنکي ڏاڍو
ارمان ٿيو ۽ خدا کان دعا گهرڻ لڳو تہ ملڪ مان اها آفت
ٽار. چون ٿا تہ هڪڙي رات خواب ۾ ڏٺائين تہ هڪڙي
بزرگ کيس چيو تہ تون وڃي خسرو سان وڙهہ، ۽ ٺهئي
فتح ڪندين ۽ هيئن به ڏٺائين تہ خسرو کي زنجير
وجهي وٽس وٺي آيا آهن. انهي خواب تي همتائجي
لشڪر وٺي قسطنطنيہ کان نصيبين ۾ آيو. خسرو
هڪڙي سپہ سالار کي ٻارهن هزارن ماڻهن سان جنگ لاءِ
موڪليو. جيڪا جنگ لڳي، تنهنہ ۾ هرقل ايرانين
جا ڇہ هزار ماڻهو ماري ڇڏيا. اهائي جنگ هئي، جنهنجو
اشارو قرآن جي هن آيت ۾ آهي - الم غُلِبَت الرّوم
في ادني الارض، وهم بعد غلبهم سيغلبون في بضع سنين.
آخر باقي بچيل خسرو جو لشڪر شڪست کائي ڀڳو ۽ اچي
مدائن کان نڪتو. اُنهيکي خسرو کٺي قيد ڪيو. انهي

کان پوءِ هو ظلم زبردستيءَ ۽ ڪنجوسي ڪرڻ لڳو ۽
پيا اجايا ڪم ڪيائين، جنڪري ماڻهو منجهانس ناراض
ٿيڻ لڳا. نتيجو هيءُ پيدا ٿيو جو ته تنهنجن پٽن مان
هڪڙي کي اهڙو پٽ ڄمندو، جنهنجي هٿان ملڪ
کسجي ڌارين جي هٿ ايندو. انهيءَ ڪري هن
بندوبست ڪيو ته سندس پٽ پنهنجن زالن سان
نه گڏجن، جيئن فرعون حضرت موسيٰ جي ڄمڻ
جي خبر پوڻ تي خدائي حڪم ٽارڻ لاءِ بندوبست ڪيو هو.
عرب جي پاسي نعمان بن منذر کي مارائي انهيءَ جي جاءِ
تي **اياس بن قبيصه** طائي رکيائين، جو هن سندس روم
۾ ڀڄڻ وارن ڏينهن ۾ سندس خدمت چاڪري ڪئي
هئي. هن جي اهڙن ڪمن ڪري وزيرن ۽ اميرن ۽
ٻين ماڻهن پڻ ڪري هن کي تخت تان لاهي ڇڏيو
۽ پٽس قباد کي ڪٺي وهاريائون، جو **شيرويه** جي نالي
سان مشهور آهي. خسرو پرويز کي هڪڙي سپه
سالار جي گهر ۾ قيد ڪري رکيائون ۽ پنج سؤ سپاهي
مٿس پهري ڏيڻ لاءِ رکيائون. هنجي بادشاهي اٺٽيهه
ورهه هلي. هڪڙي سندس پٽ شيرويه قيد ۾ ماري ڇڏيو.
اهو ڇائون هجري سال هو. حضرت محمد صلعم اسلام
جي دين جي دعوت جو ڪاغذ خسرو پرويز ڏي ڏياري
موڪليو هو. پر خسرو ڪاوڙ کان قاصد کي بي آبرو

ڪيو ۽ خط ڦاڙي ڇڏيو. جڏهن اها خبر حضرت جنڪي ڏنائون، تڏهن پاڻ فرمايائون ته هن اسانجو خط نه ڦاڙيو آهي، پر پنهنجو پيٽ ڦاڙيو آهي. آخر خبر آئي ته انهيءَ ڏينهن شيرويه خنجر سان پنهنجي پيءُ خسرو جو پيٽ ڦاڙي هنکي ماري ڇڏيو.

هي اهو خسرو پرويز آهي، جنهنجي ماءُ روم جي قيصر جي ڌيءُ هئي ۽ جنهنجي **شيرين** سان محبت هئي ۽ انهي سان پرڻيو ۽ **فرهاد** سنگتراش به انهيءَ شيرين تي عاشق هو ۽ انهنجو قصو شعر ۾ مشهور آهي. لکيل آهي ته شيرين پهرين هڪڙي ايراني اميروٽ نوڪرياڻي هئي. خسرو جوانيءَ جي ڏينهن ۾ اڪثر انهي امير جي گهر ۾ ايندو ويندو هو ۽ انهي سان جرچا گهڻا ڪندو هو، جنهنڪان اهو امير هنن کي منع ڪندو هو. خسرو شيرين کي پنهنجي منڍي به ڏئي ڇڏي هئي. اها خبر پئڊي انهي امير ڪاوڙ جي پنهنجي ڪنهن نوڪر کي حڪم ڏنو ته شيرين کي وڃي فرات نديءَ ۾ اُڇلائي ته پئڊي پوي. رستي ۾ شيرين انهي ماڻهوءَ کي گهڻيون آزيون نيازيون ڪيون. هن چيو ته آءٌ پنهنجي ڌڻيءَ جي حڪم جي برخلاف ڪين هلندس، مگر توکي اهڙي هنڌ اُڇلائيندس، جتان شايد تون صحيح سلامت نڪري اينديئن. اهو جب هو شيرين کي هڪڙي هنڌ اُڇلائي هليو ويو.

شيرين مٿان هيٺ ٻاهر نڪتي ۽ هڪڙي راهب جي مڙهيءَ
۾ وئي ۽ چوڻ لڳي تہ آءٌ تنهنجي خدمت چاڪري
ڪنديس ۽ پاڻ خدا کي سونپيو اٿم ۽ ان مڙهيءَ ۾
رهنديس. پوءِ گهڻو عرصو اتي رهي. هڪڙي پيري
خسرو پرويز جي بادشاهيءَ وقت ڪو ايراني لشڪر انهي
مڙهيءَ وٽان اچي لنگهيو. انهيءَ مان هڪڙي سپاهيءَ کي
شيرين چيو تہ جڏهن اوهين وطن وڃو، تڏهن پنهنجي بادشاهہ
کي چئجو تہ تنهنجي ٻانهي شيرين توکي ياد ٿي ڪيو،
فلاڻي مڙهيءَ ۾ ٿي رهي ۽ هيءَ منڊي نشاني ڏني اٿس.
انهي سپاهيءَ اهو پيغام خسرو کي رسايو ۽ اها منڊي بہ
ڏنائينس. تنهن تي خسرو ڪيتريون ٻانهيون ۽ ٻيا
ماڻهو موڪليا، جن شيرين کي ڏاڍي تجمل سان وٽس
آندو. هوءَ نهايت خوبصورت هئي ۽ خسرو جي ساڻس
گهڻي محبت هئي. خسرو جو پٽ شيرويہ بہ مٿس عاشق
هو، ۽ جڏهن پيءُ کي ماري پاڻ بادشاهہ ٿيو، تڏهن شيرين
سان شادي ڪيائين. اهو مٿيون شيرين جو احوال
شاهنامي ۽ تاريخ طبريءَ ۾ ٻي طرح ڏنل آهي. ڪن
وري لکيو آهي تہ جڏهن شيرويہ شيرين کي ساڻس
شادي ڪرڻ لاءِ زور ڪيو، تڏهن هنکي چيائين تہ پهرين
خسرو پرويز جي قبر کوليو تہ آءٌ انهيءَ ڏسان ۽ انهيءَ کي

اطلاع ڏيان. پوءِ قبر ۾ رکي زهر کائي پاڻکي اُتي ئي ماري ڇڏيائين.

خسرو جي نسبت ۾ ڪتابن منجهه عجيب غريب ڳالهيون لکيل آهن. هن وٽ هڪڙو عجيب تخت هو، جنهنکي طاقديس سڏيندا هئا. اهو تمام ٿلهن هو ۽ انهيءَ جي جوڙڻ ۾ ٻه ورهه لڳا هئا. سوا سؤ ڪاريگر پنهنجن شاگردن ۽ مزورن سان ڪم ڪندا هئا. انهي ۾ لڪيل سونيون روپيون ڪليون لڳل هيون ۽ قيمتي جواهر جڙيل هئا ۽ انهيءَ تي ٻارهن برجن ۽ ستن تارن جون شڪليون نڪتل هيون. هن وٽ هڪ سؤ خزانا هئا، هرهڪ جو جدا جدا نالو هو. هڪڙي جو نالو **گنج باد آورد** هو، جنهن ۾ روم جي بادشاه جي خزاني جون ٻيڙيون واءُ لڳڻ ڪري ڏکڻ آيون هيون، تن مان خزانو ڪڍي اُتي رکايو ويو هو. خسرو جي محلسرا ۾ ٻارهن هزار خوبصورت زالون هونديون هيون. سندس گهوڙو **شبديز** ڪتابن ۾ مشهور آهي.

قباد (شيرويه) بن خسرو پرويز.

جڏهن خسرو جو ظلم حد کان لنگهيو، تڏهن اميرن وزيرن شيرويه کي بادشاه ڪيو؛ مگر متس زور رکيائون ته هن کي مارڻ جي اجازت ڏئي. آخر هن ڏني؛ پر جنهنکي مارڻ لاءِ ٿي چيائون، سو نٿي ويو. نيٺ هڪڙو

شخص **مردان شاهہ** نالي، جنھن جي پيءُ کي خسرو ماريو هو، تنھن هن کي مارڻ جو ڏو ڪيو. آخر هنکي ماري شيرويہ کي اچي اطلاع ڏنائين. بادشاهہ ڏاڍو غمگين ٿيو ۽ ماتم ڪندو پيءُ جي تابوت سان ويو. جڏهن انهي کي دفن ڪري موٽيو، تڏهن انهي کي قتل ڪرائي ڇڏيائين.

جون ٿا تہ شيرويہ کي پنڌ رهن پائر هئا، تن سڀني کي هن پنھنجي وزير **فيروز** جي صلاح سان مارائي ڇڏيو. سگهوئي پوءِ ايران ۾ طاعون جو مرض اچي پيدا ٿيو ۽ بيشمار ماڻھو مري ويا. شيرويہ کي ٻہ ڀينرهيون: **پُوران دُخت ۽ آزرمي دخت.** تن هنکي چيو تہ تو ملڪ ۽ تخت جي طمع تي پيءُ کي ۽ ڀائن کي ماريو، تنھنڪري خدا تعالايءَ هيءَ آفت هن ملڪ تي موڪلي. شيرويہ ڏاڍو رنو ۽ چت پٽ تي اُڇلائي ڇڏيائين ۽ پوءِ بيمار ٿي پيو. آخر ڇهين مهيني مري ويو. ڪن جو لکڻ آهي تہ شيرويہ کي هڪڙي شخص شيروئي نالي ماري وڌو.

اردشير بن شيرويہ.

شيرويہ کان پوءِ سندس پٽ اردشير ستن ورهن جي عمر ۾ تخت تي ويٺو. هڪڙو امير **شهريار** نالي، جو شاهي خاندان مان هو ۽ سرحد جي حڪومت هلائيندڙ، تنھن کي جڏلڳي تہ جو مونسان صلاح ڪرڻ کان

سواءِ اردشير کي تخت تي وهاريائون، سو لشڪر وٺي مدائن تي ڪاهي آيو ۽ اردشير کي به ماريائين ۽ ڪن ٻين اميرن کي به، انهي عذر تي ته هنن شيرويه جي مارڻ ۾ مدد ڪئي هئي. جڏهن خسرو جي نسل مان ٻيو ڪو شاهزادو ڪو نه هو، تڏهن شهريار پاڻ تخت تي ويٺو. اردشير جي بادشاهي پنجن مهينن ۽ ڪي ٿا چون ته ڇهه مهينا هلي. ڪي ٿا چون ته اردشير جو ماريندڙ فيروز بن خسرو هو.

شهريار يا فرائين.

شهريار کي شهريراز ۽ فرائين به چوندا هئا ۽ شاهنامي ۾ اُنجو نالو گُراز ڏنل آهي. هن پاڻ کي زور ڪري بادشاهه ڪيو، تنهنڪري ماڻهو ۽ سپاهي منجهانس ناراض ٿيا. اصطخر جي سپاهين مان ٽن ڀائرن هنکي مارڻ جو ٺهراءُ ڪيو. هڪڙي ڏينهن هو گهوڙي تي چڙهيو ٿي ويو ته هنن نيزو هڻي زين تان ڪيرائي رکيس. هو جاليهه ڏينهن ۽ ڪن جي چوڻ موجب ويهه ڏينهن مس تخت تي رهيو. هڪ تاريخ ۾ آهي ته هڪ ورهه کان پوءِ ماڻهن مٿس هجوم ڪري ماري وڌس ۽ خسرو پرويز جو پٽ **جوان شير**، جو بهرام چوبين جي پيٽ مان هوس، تنهن کي تخت تي وهاريائون. هڪڙي ورهه کان پوءِ اُهو به مري ويو. انهي جي مرڻ کان پوءِ شاهي خاندان مان

کوبہ مرد ماڻهو کونہ رهيو، سواءِ شيرويہ جي ٻن ڀيڻن جي، جنمان ٻهرين وڏيءَ کي تخت تي وهاريائون، جنهنجو نالو پوران دخت هو.

پُوران دُخت بنت خسرو پرويز.

هيءَ شاهزادي عقل واري ۽ انصاف پسند هئي. گهٽيون ٻليون ۽ عمارتون ٺهرايائين. شهريار جي مارڻ ڌرن مان هڪڙي کي پنهنجو وزير ڪيائين. جيڪو صليب خسرو جي ڏينهن ۾ آندو هئائون، اهو روم جي قيصر تي احسان ڪرڻ جي ارادي سان هن ڏي موٽائي موڪليائين ۽ اهو تاڪيد ڪيائين تہ شهريار جا جيڪي رفيق انهيءَ پاسي هجن، تنکي قتل ڪرائي ڇڏي. فيروز بن خسرو، جنهن اردشير کي ماريو هو تنهنکي پڪڙائي، گهوڙي جي پڇ سان ٻڌائي، انهي کي ڊوڙائي هنکي مارايائين. هوءَ ڇهن مهينن جي بادشاهيءَ کان پوءِ مري وئي. کي هڪ ورهہ ۽ چار مهينا هنجي بادشاهي ٽا ڏيکا رين.

فيروز يا جشينده.

هو خسرو پرويز جي پراڻهين سؤتن مان هو ۽ شاهزادي پوران دخت جو ملازم هو. نالو فيروز هوس ۽ جشينده لقب هوس. مٿو تمام وڏو هوندو هوس. جڏهن ڇٽ مٿي تي رکيائونس، تڏهن اُهو سوڙهو ٿي پيس. انهيڪري

اها هنجي نسبت ۾ بدشگوني سمجهي وئي ۽ هڪدم اهو چئو ته خسرو بن قباد بن نوشيروان تي رکيائون. پر ڪنهنجو لکڻ آهي ته فيروز ٿورا ڏينهن بادشاهي ڪري پوءِ مري ويو.

آزرمي دُخت بنت خسرو پرويز.

هوءَ خسرو پرويز جي ڌيءُ هئي ۽ پوران دخت جي ننڍي ڀيڻ هئي. تمام خوبصورت هئي. هوءَ ڏاڍي عقل ۽ همت واري هئي. وزيرڪونه رکيائين ۽ پنهنجي سر بادشاهي هلائڻ جو ارادو ڪيائين. **فرّخ زاد**، جو خسرو پرويز جي وقت کان وٺي خراسان جو حاڪم رهندو آيو، سو پنهنجي پٽ **رستم** کي پنهنجي جاءِ تي رهاري پاڻ مدائن ۾ آيو ۽ هن شاهزاديءَ کي ڏسي مٿس عاشق ٿي پيو ۽ شاديءَ جي لاءِ کيس درخواست ڪيائين. هن جواب ڏنو ته جا شاهزادي بادشاهي ڪري، تنهنکي شادي ڪرڻ عيب آهي، ليڪن جي توکي سچي پچي مونسان محبت آهي ته فلاڻيءَ رات منهنجي محلات ۾ اچج ته پوءِ ڏسنداسين. دربان کي حڪم ڏنائين ته جڏهن فرح زاد اچي، تڏهن مونکي پڌائجئين. جڏهن اها رات آئي، تڏهن فرخ زاد حمام ۾ وهنجي سهڻي عمدا ڪپڙا ڍڪي ياقوتيون ۽ مفرّح دوائون کائي ۽ پيون ساڻ کڻي آيو. دربان راڻيءَ کي اطلاع ڏنو. راڻيءَ حڪم ڏنو ته

انهي جي سسي لاهي سندس ڏڙ ڪوٽ جي ٻاهران مٿان اُڇلائي ڇڏيئين. جڏهن ماڻهن اهو ڏٺو ۽ ٻڇا ڪيائون، تڏهن حقيقت معلوم ٿيئن. هن جو پٽ رستم اهاڳاهہ پنهنجي لشڪر وٽي مدائن ۾ آيو ۽ شاهزاديءَ سان جنگ ڪيائين، جنهن ۾ شاهزادي مارجي وئي. هنجي باد شاهي چار مهينا هلي.

ڪسريٰ بن اردشير.

آزرمي دُخت جي مرڻ کان پوءِ ايران جا امير امرا ڪنهن شاهي خاندان جي ماڻهوءَ ڳولڻ جي پٺيان پيا. پڇا ڪرڻ سان معلوم ٿين ته اهواز جي پاسي ڏي اردشير بابڪان جي اولاد مان هڪڙو ڪسريٰ نالي آهي. وڃي انهي ويچاري کي وٺي آڻي تخت تي وهاريائون. پر هن ۾ ملڪ هلائڻ جي فضيلت ڪا نه هئي. تنهنڪري رعيت توڙي لشڪرپئي گهڻو نا اُميد ٿيا ۽ انهي ويچاري کي بيگناهہ ماري ڇڏيائون.

فرّخ زاد بن خسرو.

ڪسريٰ کي ماري ايراني امير وري به ڪنهن شاهي خاندان جي ماڻهوءَ جي ڳولا ڪرڻ لڳا. معلوم ٿين ته خسرو پرويز جي اولاد مان هڪڙو فرخ زاد نالي آهي، جو شيرويه جي ڊپ کان ڀڄي وڃي نصيبين ۾ لڪو آهي. وڃي انهي کي مدائن ۾ وٺي آيا ۽ تخت تي وهاريائونس، هن عدل ۽ انصاف سان حڪم هلائي ماڻهن کي خوش ڪيو.

پرهڪ مهيني کان پوءِ سندس غلامن ان هڪڙي شراب
پرهن کي زهر ڏئي ماري وڌو.

يزدجرد بن شهريار.

جن ڏينهن ۾ خسرو پرويز پنهنجن پٽن کي گهرن ۾ وجهڻ کان دفع ڪئي هئي ۽ هڪڙي هند بند ڪري وهاريو هئائين ته متان زالن سان گڏجي ۽ ڪو پٽ ڄڻين جنهن کان بادشاهي کسجي ڌارين ۾ وڃي، تن ڏينهن ۾ شاهزادي شهريار بن خسرو هڪڙي ماڻهوءَ کي شيرين ڏي موڪليو ۽ انهي کي ڪنهن پانهي موڪلڻ لاءِ عرض ڪيائين. هن هڪڙي اشراف ڇوڪري، جا حجام جو ڪم سکيل هئي، تنهنکي مرداني پوشاڪ ۾ شهريار ڏي موڪليائين ته متان زال سمجهي هنکي اوستائين وجهڻ نه ڏين. شهريار هنکي بال ڏينهن روڪي وهاريو ۽ ساڻس صحبت ڪيائين. آخر اها پيٽ سان ٿي ۽ پار ڄڻيائين، جو بادشاهه جي حرم ۾ رهي پالجڻ لڳو. انهيءَ جو نالو يزدجرد رکيو ويو. جڏهن اهو پنجن ورهن جو ٿيو، تڏهن هڪڙي ڏينهن خسرو پرويز جي نظر انهي تي پئي. پڇيائين ته هي ڇوڪر ڪير آهي؟ ٻڌايائونس ته شهريار جو پٽ آهي. نجومين خسروکي ٻڌايو هو ته جنهن ڇوڪر جي هٿان ڪري بادشاهي نڪري ويندي، تنهنکي ران تي هڪڙو ننڍڙو عيب جهڙو داغ هوندو. تنهنڪري خسرو

حڪم ڏنو ته انهيءَ جو ڪر ڪي اُگهاڙو ڪري ڏسو. ائين ڪيائون ته هن جي ران تي داغ نڪتو، تنهنڪري خسرو حڪم ڏنو ته هن بدبخت کي محلات مان ڪڍي ڇڏيو. پوءِ انهيءَ کي ماريائين تي، پر شيرين جي منٿ تي هنکي معافي ڏنائين، ڪڍي ڇڏڻ جو حڪم ڏنائين. شيرين هنکي ڪنهن پاسي روانو ڪري ڇڏيو. خليفي حضرت عمر جي زماني ۾ جڏهن عرب سعد بن وقاص جي سرداريءَ هيٺ ايران جي حد ۾ آيا ۽ غالب ٿيا، تڏهن فرخ زاد مري ويو هو ۽ اميرن يزدجرد کي اصطخر مان مدائن ۾ آڻي تخت تي ويهاريو هو ۽ جنت سندس مٿي تي رکيو هو. نيٺ عرب ڪاهي مدائن تي آيا. يزدجرد پاڇي عراق عجم ڏي ويو ۽ اُتان خراسان ويو ۽ اُتي جيڪا عربن ۽ ايرانين جي وچ ۾ قدسيه جي لڙائي لڳي، تنهن ۾ ايرانين شڪست کاڌي ۽ ايران عربن جي هٿ ۾ آيو. يزدجرد مرو جي پاسي پاڇي ويو، جتي هڪڙي جانبده ۾ وڃي لڪو، ۽ جانبده واري هنکي ماري وڌو. هنجي بادشاهي ويهه ورهه هلي.

ڪن تاريخن ۾ آهي ته يزدجرد جي مرڻ جو پڌي هڪڙو بهادر شخص ماهوي سوري نالي، جو جنگين ۾ پر وڙهيو هو، تنهن ميدان خالي ڏسي پاڻکي بادشاهہ چوايو، پر سمتمئي وري پئي هڪڙي بهادر شخص بيژن

نالي هنسان وڙهي هنکي ماريو. مگر سگهوئي پوء ايران عربن جي هٿ ۾ آيو.

هاڻي پڇاڙيء ۾ اسين مفصل احوال ڏيندا اسين ته ڪيئن عربن جو واسطو پهرين پهرين عجم يا ايران سان ٿيو ۽ ڪيئن انهن عجم فتح ڪيو. مٿي ڏيکاريو ويو آهي ته جڏهن حضرت صلعم جن ڄاوا، تڏهن ڪسري نوشيروان عادل عجم جو بادشاهه هو، ۽ انهيءَ وقت اهڙو عجيب اتفاق ٿيو، جو ايران ۾ زردشتين يا آتش پرستن جا آتشڪدا، جي هزارن ورهين کان پرندا آيا، سي اُجهامي ويا ۽ بادشاهه جي محلات جا ڪنگرا ڪِري پيا، جنهنڪري موبدن اِها ڳالهه ڪتري بدشگوني سمجهي. وري جڏهن حضرت جن جي نبوت وقت آس پاس جي ملڪن جي بادشاهن کي اسلام تي اچڻ جا دعوت ناما موڪليا ويا، تڏهن اهڙو هڪڙو دعوت نامو ايران جي بادشاهه خسرو پرويز ڏي به موڪليو ويو. اهو خط عبدالله بن حذافه خسرو وٽ مدائن ۾ آندو. خط جي مُهڙ ۾ هو ته طرفان محمد رسول الله جي عجم جي بادشاهه ڏي. انهيءَ عبارت تي ۽ بادشاهه جي نالي کان اڳي محمد جي نالي هئڻ تي خسرو ڪاوڙيو ۽ انهيءَ کي بي ادبي سمجهيائين، ۽ خط ڦاڙي ڇڏيائين ۽ اجايو سمجهيو ڳالهائي عبدالله کي ڪيدي ڇڏيائين ۽ جواب به ڪونه ڏنائين ۽ هڪدم يمن جي

حاڪم **باذان** ڏي لکيائين ته پڌرڻ ۾ ٿو اچي ته حجاز جي پاسي هڪڙو شخص محمد نالي ظاهر ٿيو آهي، اهو نبوت جي دعويٰ ٿو ڪري، تنهنکي پنهنجا ڪي ٻه ماڻهو موڪلي قيد ڪري اسانڏي ڏياري موڪل. باذان خسرو جو زيردست ۽ نائب هو، تنهن حڪم موجب ٻه معتبر ماڻهو بابويه ۽ خرخره نالي ڏياري موڪليا. اهي پهچائي مدينې ۾ ويا. قريشي مشرڪ ابوسفيان ۽ ٻيا خوش ٿيا ته عجم جو بادشاهه ضرور محمد کي سزا ڏيندو. نيٺ اهي حضرت جن وٽ ويا ۽ يمن جي حاڪم جو ڪاغذ ڏنائون ۽ حڪم جي تعميل ڪرڻ گهريائون ۽ صلاح ڏنائون ته نافرماني نه ڪريو، متان بادشاهه زياده ڪاوڙجي ۽ عربن کي مارائي ۽ ملڪ ويران ڪرائي ڇڏي. حضرت جن ڪالي هنن کي چيو ته هينئر وڃو، وري سڀاڻي اچجو ته ويچار ڪري اوهانکي جواب ڏجي. هو ويا، پر حضرت جن جي دهشت جو اثر هنن جي دلين تي تازو هو. ٻئي ڏينهن جڏهن جواب لاءِ ويا، تڏهن حضرت جن هنن کي چيو ته پنهنجي حاڪم باذان کي چئو ته منهنجي خدا اڄ رات ڪسريٰ کي ماري ڇڏيو ۽ سندس پٽ هنجو پيٽ ڦاڙي ڇڏيو، جيئن هن اسانجو خط ڦاڙي ڇڏيو ۽ انهيجي بادشاهت به انهي طرح ٽڪر ٽڪر ڪري ڇڏيندو. پوءِ دستور موجب انهن ماڻهن کي انعام

ڏئي روانو ڪيائون. سگهوئي يمن جي حاڪم کي اها حقيقت معلوم ٿي. اڌا اڱاري جي رات هئي ۽ ستين هجري سن جي جمادي الاول مهيني جي ڏهين تاريخ هئي. سگهوئي شيرويه جو حڪم باذان کي آيو تہ اسين بادشاهيءَ تي ويٺا آهيون؛ جيسين ٻيو حڪم اچي، تيسين انهي نبوت جي دعويٰ ڪندڙ جو ذالو نہ وٺجئين. پوءِ تہ اهي يمن جا ماڻهو ۽ ٻيا گهڻا اسلام تي آيا.

حضرت جن جي وفات کان پوءِ خليفي حضرت ابابڪر جي ڏينهن ۾ روم جو ملڪ ورتو ويو ۽ قيصر شڪست کاڌي. **خالد بن وليد** اهي سڀ بهادريءَ جا ڪم ڪيا. جڏهن حضرت ابا بڪر جي وفات کان پوءِ حضرت عمر خليفو ٿيو، تڏهن انهي خالد بن وليد کي موقوف ڪري **ابو عبيده جراح** کي انهي جي جاءِ تي مقرر ڪيو ۽ جنگين ڪرڻ ۽ ملڪ وڌائڻ لاءِ حڪم لکيائين ۽ خالد کي انهي جي زيردستيءَ ۾ ڪم ڪرڻ لاءِ چيائين. پوءِ عربن دمشق ۽ بعلبڪ ۽ حمص ۽ ٻيا شام ولايت جا شهر فتح ڪيا، جي اڳ روم جي قبضي ۾ هئا. آخر يرموڪ جي جنگ ۾ قيصر **هرقل** شڪست کاڌي. حضرت عمر پاڻ شام ۾ آيو ۽ **مثني بن حارثہ شيباني**، جو اڳي بہ حضرت ابابڪر جي خلافت وقت فارس جي ماڻهن سان وڙهيو هو، تنهن کي مقرر ڪيائين تہ

عرب واري لشڪر جي مدد سان عجم وجي فتح ڪري
۽ ابو عبيده جي هٿان رهي. ايران جي بادشاه **يزدجرد**
عربن سان وڙهڻ لاءِ پنهنجو سپهه سالار **رستم بن فرخ زاد**
مقرر ڪيو هو ۽ انهي **جابان** کي سرحد جي بچاءَ لاءِ
موڪليو، پر عربن انهي کي شڪست ڏئي قيد ڪيو
۽ هو مسلمان ٿي پيو. هيءَ خبر پڌي رستم **جالينوس**
سردار کي وڏي لشڪر سان موڪليو. ابو عبيده انهي
کي به پڇائي ڪڍيو. وري مهران ۽ مردانشاهه ۽ بهمن
سنبري وڙهڻ لاءِ آيا. انهن سان هڪڙو اڇو هاٿي به هو،
جنهن تي سردار چڙهيل هئا. هاٿيءَ گهڻن کي ماريو، اگرچه
ڏکن سان سونڊ به وڍي پيس. انهيءَ لڙائي ۾
ابو عبيده مارجي ويو هو جو انهي کي هاٿيءَ چيڀي وڌو. تڏهن
مثنى بن حارثه انهي جي جاءِ تي مقرر ٿيو. انهي وجهه
عربن جيڪا پُل فرات تي پڌي لنگهيا هئا، سا پڇي
ڪيرائي ڇڏي، تنهنڪري عربن کي بچڻ جو وجهه
ڪونه مليو. لاچار موتي زياده همت سان وڙهڻ لڳا.
آخر گهوڙن تي چڙهي پاڻيءَ مان لنگهي جند ڇڏايائون.
انهي جنگ ۾ چار هزار عرب هئا. هيءَ خبر پڌي حضرت
عمر **جرير بن عبدالله** بجليءَ جي هٿ هيٺ هڪڙو
وڏو لشڪر مدينې مان مثنى جي مدد لاءِ موڪليو ۽
وري به ايرانين سان وڃي وڙهيو. انهي پاسي

مهران بن مهرو به بارهن هزارن ماڻهن سان هو. سخت لڙائي ٿي، پر وري به عربن شڪست کاڌي. سگهوئي وري گڏ ٿي تيرڪمان جي لڙائي ڇڏي نيزن ۽ ترارين سان وڙهڻ لڳا. مهران مارجي ويو ۽ ايراني ڀڄي ويا ۽ عرب پنهنجيان پيرن ۽ فرات تي پل ٻڌي لنگهي بغداد کي ڦرڻ لڳا، جتي وڏا وڏا سوداگر گڏ ٿيل هئا. تمام گهڻو مال ۽ خزانو هٿ ڪيائون. سوداگر مدائن ڏي ڪسريٰ وٽ فريادي ويا. انهي وقت آزرمي دُخت ۽ پوران دُخت شاهزادين کان پوءِ ايراني اميرن يزدجرد بن شهريارکي گولي هٿ ڪري آڻي تخت تي وهاريو هو. انهي سپهسالار رستم بن فرخ زادکي عربن سان وڙهڻ لاءِ تاڪيد ڪيو ۽ انهي ڪم لاءِ تمام وڏو لشڪر گڏ ٿيو ۽ شاهي خزانو ڪيڏي انهي تي خرچ ڪيو ويو. ايرانين جي اها تياري ٻڌي جرير ۽ مثنى حضرت عمرکي اطلاع ڏنو. انهي خليفي حضرت علي ۽ عباس ۽ ٻين اصحابن سان صلاح مشورت ڪري **سعد بن وقاص** کي سپهسالار مقرر ڪري موڪليو ته خود مدائن تي ڪاهي وڃي ۽ قادسيه ۾ وڃي منزل گاهه ڪري ۽ اُتي لڙائي ڪري ۽ وقت بوقت خبر موڪليندو رهي. سعد ڇهن هزارن ماڻهن سان قادسيه ۾ آيو. اُتي ٻين پاسن کان به عربن جي مدد مليس. چون ٿا ته سعد جي لشڪر ۾ اصحاب

بدر مان نو ڄڻا شامل هئا ۽ ٽي سؤ انهن اصحابن مان هئا، جي مڪي جي فتح وقت حضرت جن سان گڏ هئا، ۽ ٻيا اصحابن جا پٽ هئا. قادسيه ۾ پهچڻ کان اڳي مثنى بن حارثه ته وفات ڪري ويو هو، فقط سعد بن وقاص کي جنگ هلائڻي ٿي. مثنى جي زال سلمىء سان سعد ڪٿي نڪاح وڌو.

جڏهن قادسيه ۾ اسلامي لشڪر گڏ ٿيڻ جي خبر پهتي، تڏهن بادشاهه سعد ڏي پيغام موڪليو ته پنهنجا ڪي معتبر ماڻهو هتي اسانوٽ مدائن ۾ موڪل ته اُجي روبرو ڳالهيون ڪن. انموجب سعد ڳچ جيترا معتبر ماڻهو مدائن ڏي موڪليا. جون ئي ته ٺهرايل ڏينهن تي يزدجرد بادشاهه هنن کي پنهنجي محلات ۾ گهرايو ۽ انهي ڪم لاءِ وڏي تجمل سان دربار ڪري ويٺو. عرب ونگيان کي بُرد يمانيءَ جون قبائون پيل هيون ۽ سندن جهڙڪ گهوڙن جي هڪلڻ وارا سندن هٿ ۾ هئا ۽ ڪلهن جا ڪڙتڻ، جنڪي عربيءَ ۾ نعلين چون، سي پيرن ۾ پيل هئا. بادشاهه جي ترجمان عربن جي ترجمان مغيره بن شعبه کان بادشاهه جي سوال ڪرڻ تي پڇيو ته اهي پوشاڪ جا اوهان کي ڪپڙن جي مٿان پيل آهي، تنهنڪي اوهين ڇا چوندا آهيو؟ هنن چيو ته بُرد. يزدجرد کي اهو لفظ پڌي ها نو ۾ ڏڪارو پئجي ديو، ڇا لاءِ جو فارسيءَ ۾ بُرد جي معنائي ڪڻي ديو يا کسي

ويو. انهيءَ مان بدشگوني يا نيا ڳڻ جي پوليءَ سمجهيائين ۽ چوڻ لڳو ته افسوس مُلڪ کسي ويو. وري پڇيائين ته اهو هٿ ۾ ڇا کنيو اٿوَ؟ هنن ورندي ڏني ته سُوط، جنهن جي معنيٰ عربيءَ ۾ چهبڪ آهي ۽ فارسيءَ ۾ باهه معنيٰ اٿس. اهو ٻڌي وري يزدجرد توڙي سندس اميرن افسوس ڪيو ۽ بادشاهه چيو ته هاءِ هاءِ، ايران کي ساڙي ڇڏيائون. وري پڇيائين ته اهي پيرن ۾ ڇا اٿوَ؟ هنن چيو ته نعلين، جنهن جو فارسي ترجمو ناله ٻڌايو ويو ۽ ناله جي پڻ معنيٰ آهي دانهن ۽ فرياد. يزدجرد وري به چيو ته اسان جي ملڪ ۾ فرياد وجهي ڏنائون. پوءِ هنن کي چيائين ته اوهين جهنگلي بکايل آهيو، ڳوهون ۽ اُٺ جو گوشت کائيندڙ آهيو. انّ يا ڪپڙو يا خزانو جيڪو گهربل هجيوَ اهو ٻڌايو ته اوهان کي ڏجي. ملڪ ڦرڻ ۽ وڙهڻ ڇڏي ڏيو ۽ مارُ ڪري هليا وڃو. هنن ورندي ڏني ته اسين برابر جهنگلي ۽ بدڪار ۽ گمراهه هئاسين، پر اسان جي نبيءَ پيدا ٿيڻ کان پوءِ اسين سڌريل ۽ خدا کي سڃاڻندڙ ٿيا آهيون. اسان وٽ بک ڪا نهي؛ اسين قناعت وارا آهيون. اسين دين جي واٽ ۾ وڙهون ٿا. تون ۽ تنهن جي رعيت يا مسلمان ٿيو ته اسين صلح ۾ موٽي وڃون، يا جزيه ڀري ڏيو ته هنن جهڳڙن کان ڇٽو. بادشاهه کي چڙ آئي، تنهن حڪم ڏنو ته هڪڙي ڇٻي مٽيءَ جي ڀري هنن کي ڏيو

۽ چيائين ته هي پنهنجن مٿن تي وڃو ۽ پنهنجي سردار
کي چئجو ته آءٌ جلد اهڙو لشڪر موڪليندس، جو
اوهان جي سردار ۽ سندس همراهن کي قادسيه جي ڪاهيءَ
۾ پوري ڇڏيندو. هي پڌي عرب جيڪي ڪٽي درٻار مان
نڪري هليا ويا ۽ پنهنجي لشڪرگاهه ۾ وڃي پهتا ۽ سارو
احوال پنهنجي سردار سعد بن وقاص کي ٻڌايائون. ستتئي
يزدجرد رستم بن فرخزاد کي هڪ لک ويهن هزارن ماڻهن
سان موڪليو ته عربن سان وڙهي، ۽ ديرآدور ۾ هن
اچي منزل ڪئي. اتي هو چار مهينا رهي پيو ۽ وڙهڻ
کان پئي ٽٽايائين، جو هنکي نجومين کان نا اميدي ۽
جهڙي خبر ملي هئي. آخر لاچار ٿي لشڪر وٺي نڪتو.
عربن جو سپهه سالار پنهنجي عيال سوڌو قادسيه جي محلات
۾ لٿل هو. رستم ايراني لشڪر کي ٽيرهن صفن ۾ بيهاريو
۽ انهن جي مقابل سعد بن وقاص عربن جون فقط ٽي صفون
بيهاريون. رستم جي لشڪر ۾ ٽيٽيهه هاٿي هئا، جن تي
ويهه بهادر ويٺل هئا. انهن هاٿين مسلمانن کي گهڻو نقصان
رسايو. انهن مان هڪڙو اڇو هاٿي هو، جو شاپور جي وقت
جو هو ۽ هينئر اڍائي سون ورهن کان پوءِ به جيئرو هو ۽
جنگ ۾ ڪم پئي آيو. پهرين جنگ دستور موجب تير ۽
ڪمانن سان شروع ٿي. پوءِ ڪمانون ڇڏي نيزا ۽
ترارين کنيائون. عرب ايرانين کي هٽائي اچي لشڪر

جي وچ ڌاري ويٺا. رستم ھڪدم گھوڙي تان لھي پيو، ۽ سندس ٻين سردارن به ائين ڪيو. ٻوءِ ڪاھي عربن ۾ پيا. سخت خونريزي ڪيائون. ھڪڙو عرب پھلوان ابوالمحجن ثقفي نالي، جنھن کي شراب جي نشئيءَ ٿيڻ جي ڪري سعد بن وقاص زنجير وجھي ڪٽي قيد ڪيو ھو، تنھنکي عربن جي سخت حالت ڏسي ڏاڍو جوش آيو. پنھنجي ڪنھن سنگتيءَ کي چيائين ته منھنجا زنجير لاھ ۽ سردار سعد وارو ابلق گھوڙو ۽ سندس ھٿيار منکي آڻي ڏي ته آءٌ وڃي ايرانين ۾ ڦڙڦوٽ وجھان. ٻوءِ جي جيئرو بچيس ته ھتي ايندس، ٻوءِ وري ڪٽي منکي زنجير وجھجو. ھن آزاد ڪيس ۽ گھوڙو ۽ ھٿيار سپھ سالار جا آڻي ڏنائيس. ھو سنبري جنگ جي ميدان ۾ وڃي شامل ٿيو. ھن پنھنجو منھن ڍڪي ڇڏيو ھو، جنھنڪري سڃاڻڻ ۾ نٿي آيو. خود سعد وقاص، جنھن محلات جي ڇڄيءَ تي پنھنجي زال سميت ويٺي جنگ جو تماشو ڏٺو، تنھن به ابوالمحجن کي ڏاڍي بھادريءَ سان وڙھندو ڏٺو ۽ حيران ھو ته ھي الھجي ڪير آھي. ديو آھي، ماڻھو ته ڪين آھي. جي ھو اھڙي ھمت نه ڪريھا ته عربن ذري گھٽ شڪست کاڌي ھئي. سڄ لٿي ڌاري ھو وري آيو ۽ اچي پاڻ کي زنجير وجھارائي ويھي رھيو. جڏھن سعد کي ابوالمحجن

جي بهادريءَ جي خبر پئي، تڏهن هڪدم وٽس آيو ۽ زنجير
لهرائي آزاد ڪيائينس ۽ عزت آبرو ڏنائينس ۽ انجام
ڪيائين ته وري شراب پيئڻ ڪري توکي ڪڏهين به
سزا نه ڏيندس. ابوالمحجن چيس ته مون اڳئي پڪو ارادو
ڪيو آهي ته وري ڪڏهن به شراب نه پيئندس. اها
جنگ چار ڏينهن برابر هلي، ۽ انهيءَ پنج سؤ عرب ماريا.
ٻئي ڏينهن ڏهه هزار ماڻهو مدد لاءِ شام منجهان اچي
انهن سان گڏيا ۽ انهن جو سردار **قعقاع** بن عمرو هو، جنهن
دشمن جي طرف جا ٽيهه پهلوان هڪ هڪ ڪري ماريا.
انهيءَ ڏينهن عربن جا هزار ماڻهو ماريا ۽ ايرانين جا ڏهه
هزار ماريا. ٽئين ڏينهن هاٿين جي ڪري، خاص سفيد
هاٿيءَ جي ڪري، عربن کي ڏاڍي تڪليف پهتي.
نيٺ عربن انهيءَ سفيد هاٿيءَ ۽ هڪڙي ٻئي کي اکين ۾
نيزو هڻي انڌو ڪري ڇڏيو ۽ هو اُٿي هڪ پاسي ڀڳا.
انهن کي ڏسي ٻيا سڀ هاٿي به انهن جي پٺيان لڳا.
گهڻوئي روڪيائون، پر نه رهيا. چوٿين ڏينهن به جنگ
سخت ٿي، پر اڳين جي وقت سخت واءُ لڳو ۽ رستم
سپهه سالار جي مٿان جا ڇانوَ لاءِ ڇٽي يا شاميانو بيٺل هو،
سو اُڏامي ويو ۽ آرڙهه جي گرميءَ ڪري هو اُس ۾ ويهي
نه سگهيو. سندس تاخت خزاني جي خچر جي ڇانوَ ۾ ڪٽي
ٻڌائون. انهيءَ تي ويٺو هو ته قعقاع ڪن سپاهين سان

ڪاهي وڃي خچر کي ترار جو ڌڪ هنيو. هوءَ رستم تي
ڪري پئي. ڏاڍي ضرب آيس. پاسي ۾ وهندڙ پاڻي هو،
تنهن ۾ وڃي پيو. مٿي تي جواهرن سان جڙيل ڇٽ
هوس. هڪڙي عرب سڃاڻي گهلي ٻاهر ڪڍيس ۽ ترار
سان سسي لاهي نيزي تي چاڙهي مٿي ڪيائين. ڪن
لکيو آهي ته رستم پاڻيءَ ۾ ٻڏي مئو. هن جو ڇٽ، جو
قيمت ۾ هڪ لک دينارن جو هو، سو به هٿ ڪيائون.
پوءِ ته ايراني اُٿي ڀڳا ۽ عرب پٺيان پين. گهڻا ماريا ۽
ڪي قيد ٿيا. لکن کن ايراني ماريا ۽ قيد ٿيا ۽ عربن جا
ٽي هزار ماريا. ايترو قيمتي مال عربن جي هٿ آيو، جو
حساب ۽ ڳاڻيٽي کان ٻاهر هو. هر هڪ سپاهيءَ کي ايترو
سون مليو، جو چانديءَ ۽ ٻين شين تي پئي مٽايائون.
ڪافور ۽ ٻيو قيمتي سامان ايترو مليُن، جو لوڻ ۽ ٻين کاڌي
جي شين تي پئي بدلايائون.

جڏهن يزدجرد کي رستم جي مارجڻ ۽ ايرانين جي
شڪست کائڻ جي خبر پهتي، تڏهن وري ٻيو لشڪر
تخارجان هيٺ مدد لاءِ موڪليائين، جنهن وٽ ڳچ
لشڪر به وري اچي گڏ ٿيو. وري عربن ۽ ايرانين جي
ويڙهه ٿي، جنهن ۾ زهير بن سليم تخارجان کي ماري وڌو ۽
سعد جي مرضيءَ موجب انهيءَ جي پوشاڪ ڪري انهيءَ جي
گهوڙي تي چڙهي سعد وٽ آيو. ايراني [illegible]

کي پڇي مدائن ۾ آيا. انهي فتح جي ريورٽ سعد وقاص خليفي حضرت عمر کي مديني ۾ پهچائي، جو پڙي ڏاڍو خوش ٿيو ۽ خدا جا شڪرانا بجا آندائين.

جڏهن رستم مارجي ويو ۽ ايراني لشڪر ڀڄي ويو ۽ يزدجرد کي وري مقابلي ڪرڻ جي ڪا اُميد ڪا نه رهي، تڏهن پنهنجو خزانو ۽ حرم ڪڍي مدائن مان نڪري نهاوند ۾ آيو ۽ مدائن ۾ رستم جي ڀاءُ **خورزاد** کي نائب ڪري ڇڏي ويو. سعد بن وقاص گهوڙن تي ئي لشڪر دجلي منجهان لنگهائي مدائن ڏي آيو. خورزاد هنکي سامهون ٿيو، پر طاقت نه ساري ڀڄي ويو ۽ وڃي جلولا ۾ نڪتو، جتي يزدجرد به آيو. سعد بن وقاص ڪجهه لشڪر جلولا ڏي روانو ڪري پاڻ مدائن ۾ اچي محلاتون ۽ شهر لُٽڻ لڳو. نهايت گهڻو خزانو ۽ قيمتي شيون هٿ ڪيائين. مٽن جا مٽ ڪافور ۽ سون ريو ۽ جواهر بي انداز هٿ لڳس. محلات مان هڪڙو جواهرن لڳل غاليچو ڪڍيائون، جو سٺ گز چورس هو. اُهو خليفي حضرت عمر ڏي مديني ۾ موڪليو ويو، جنهن ٽڪر ٽڪر ڪري اصحابن ۽ پين کي ورهي ڏنو. جو ٽڪر هٿ جيڏو ٽڪر انهي مان حضرت علي کي مليو، جو ويهن هزارن درهمن يا دينارن تي وڪڻي ". سعد وقاص عمرو بن مالڪ کي لشڪرسان

جلولا ڏي موڪليو ۽ رستي ۾ تازي مدد مديني مان آيل ۾ شامل ٿيس. يزد جرد خورزاد کي انهن سان وڙهڻ لاءِ جيڏي پاڻ جلوان ڏي نکري ويو. خورزاد شڪست کا ڏي ۽ وري ۾ گهڻو خزانو هٿ آين، جو فتحنامي سان مديني ڏي موڪليو ويو. ايترو خزانو اچي گڏ ٿيو، جو درجي وار وراهڻو ٿيو. حضرت جنجي چاچي عباس ۽ حضرت علي ۽ امام حسن ۽ حسين ۽ سلمان ۽ ابوذر ۽ ٻين بدروارن اصحابن مان هر هڪ کي پنج هزار دينار مليا، ۽ حضرت جن جي ٻي ٻين مان هر هڪ کي ڏهہ هزار، فقط بي بي عائشہ کي ٻارهن هزار. جي قادسيہ جي جنگ وقت مسلمان ٿيا هئا، تنکي ڏيڍ ڏيڍ هزار.

جلولا جي جنگ جي شڪست جو پڇاڙي يزد جرد بادشاهيءَ جي دعوي ڇڏي رَيَ ولايت ڏي ڀڳو ۽ سعد بن وقاص کي مديني مان حڪم پهتو تہ هاڻي عراق عرب ۾ رهي پوي ۽ ڪوفہ ۽ بصره ۽ پيا شهر پڏي . اهو هجري سورهون سال هو. انهي وچہ ابو موسيٰ اشعري لشڪر مديني مان وٺي خوزستان ۾ آيو ۽ اتي جي والي **هرمز** کي قيد ڪري مديني ڏي ڏياري موڪليائين . هوڏي يزدجرد رَيَ منجهان اصفهان ۽ ڪاشان ۽ قُم ۽ طبرستان ۽ دامغان ۽ ٻين پاسن جي اميرن کي لکيو تہ جيترا ماڻهو مدد لاءِ ڏئي سگهن سي نهاوند ڏي موڪلين،

حاڪم **فيروزان** کي انهن سپهه سالار مقرر ڪيو آهي.
سگهوئي هڪ لک پنجاهه هزار سوار ۽ پيادا اچي اُتي گڏ ٿيا. انهي وچ ۾ سعد بن وقاص موٽي مديني ويو هو ۽ انهي جي جاءِ تي **عمار بن ياسر** ڪوفي ۾ مقرر ٿيو هو. تنهنڪري ايرانين سان وڙهڻو پيو. هن هڪڙو قاصد حضرت عمر ڏي موڪليو ته ايراني وري لشڪر گڏ ڪن ٿا، ڪهڙو حڪم؟ خليفي حضرت عمر اُنهي قاصد کان پهرين پڇيو ته تنهنجو نالو ڇا آهي؟ هن چيو ته قريب بن ظفر. خليفي اها چڱي فال سمجهي خوش ٿي چيو ته تڏهن ظفر قريب آهي يعني فتح ويجهي آهي. حضرت عمر حضرت علي ۽ عباس جي صلاح تي حڪم ڏنو ته عربن جي لشڪر جو اڌ پلي شام ۾ يعني ڪوفي ۽ بصري ۾ رهي ۽ پيو اڌ وڃي ايرانين سان وڙهي؛ انهي لاءِ **نعمان بن مقران مزني**، جو اصحابن مان هڪڙو هو، اُهو سپهه سالار مقرر ڪيو ويو. اُهو ٽيهه هزار ماڻهو وٺي خليفي جون فهمائشون ۽ هدايتون پڙهي روانو ٿيو. فيروزان عربن جي اچڻ جو پڌري ڪاهيو، ڪُٽائي مضبوط ٿي ويٺي رهيو. عرب ٻه ڪوهه ڏيڍ پنڌ تي اچي منزل هٽي مات ڪري ويٺي رهيا. ٻه مهينا گذري ويا ته نه هي جُرن نه هو ن. نيٺ فيروزان عربن مان هڪڙي کي قاصد موڪلي ... لاءِ ته معلوم ڪري ته هن جي ڇا مرضي

آهي . انهي کان معلوم ٿيس ته سواءِ لڙائي ۽ فتح جي
مدد جو ٻيو مطلب ڪونهي، تنهنڪري فيروزان جوائي
موڪليو ته جو ٽئين ڏينهن اندر اوهان سان اچي جنگ
ڪندس . پوري انجام تي فيروزان ايراني لشڪر
وٺي وڃي جنگ ڪئي، جا ٻه ڏينهن هلي . نيٺ ٽئين
ڏينهن، جو جمعي جو ڏينهن هو، تمام سخت لڙائي لڳي .
اسي هزار ايراني مارجي ويا ۽ فيروزان ڇهن هزارن ماڻهن سان
ڀڄي جبلن ۾ وڃي پناهه ورتي . نعمان به انهي جنگ ۾
مارجي ويو . سندس پٺ سويد ٻيءَ جا ڪپڙا ڍڪي پٺي
وڙهيو ته ماڻهو هنجي مارجڻ ڪري بيدل نه ٿين .
قعقاع بن عمرو فيروزان جي پٺيان هزار ماڻهو وٺي ويو ۽
وڃي انهيءَ کي ماريائين . انهي جنگ ۾ به تمام گهڻي لٽ
هٿ آئين . سرڪاري خمس يا پنجين پتي ڪيڍڻ کان
پوءِ به هرهڪ سوار سپاهيءَ کي ڇهه هزار درهم ۽ هرهڪ
پيادي کي ٻه هزار درهم مليا . هڪڙو نهايت قيمتي جيت ۽
ڪي قيمتي زيور به هڪڙي هنڌ زمين مان پوريل نڪتا،
جي معلوم ٿيو ته خسرو پرويز جي امير تخدار جان ۽ انجي
زال جا هئا ۽ انهيءَ کي انهي بادشاهه ڏنا هئا . اهي به مديني
ڏي موڪليا ويا . اها نهاوند جي فتح اهڙي وڏي شمار
۾ آئي، جو اها عربن ۾ فتح الفتوح سڏجڻ ۾ آئي . لهه
کان پوءِ يزد جرد دراسان ڏي ڀڳو . طبرستان جي ...

گهڻا تحفا موڪليس ۽ خدمت چاڪري ڪيس، پر هو اتي به نه ٽڪيو. سجستان ۽ نيمروز مان لنگهندو طوس جي هڪڙي قلعي مروجي پناهه ورتائين. نيٺ اتان به نڪري مرو ڏي ويو. اهو هجري سن ٽيهون هو ۽ خليفي عمر جي وفات کان پوءِ خليفو عثمان خلافت جي گاديءَ تي هو. انهيءَ جڏهن معلوم ٿيو ته يزد جرد اڃا جيئرو آهي ۽ ايراني وٽس گڏ پيا ٿين، تڏهن هن ابو الياس کي لشڪر سان خراسان ڏي موڪليو. يزد جرد انهيءَ وچ ۾ پنهنجي مرو ۾ آيو هو. مرو جو حاڪم **ماهويه سُوري** نالي هو. اهو ساساني بادشاهيءَ جي ڪمبختي ڏسي هن سان بدمزاجي ڪرڻ لڳو ۽ چين ۽ ترڪستان جي خاقان سان انهيءَ جي برخلاف لکپڙهه ڪرڻ لڳو ۽ خاقان لشڪر وٺي جيحون ندي لنگهي اوچتو مرو جي قلعي تي اچي پهتو. ماهويه در پٽي ڏنس. ويچارو يزد جرد انهيءَ اوچتي آفت کان بچڻ لاءِ پيرين پيادو پنهنجي نڪتو. پر ٽي ڪوهه ڪري هڪڙي جانڊاهه ۾ وڃي لڪو. جانڊاهه واري کان رات رهڻ جي موڪل گهريائين. هن چيو ته مونکي چار درهم ڏي ته پوءِ رهائيان. يزد جرد وٽ پيسو ته ڪونه هو. پنهنجي ترار جو جيلهه وارو قيمتي پٽو انهيءَ کي ڏنائين. پوءِ وڃي ڪنهن ڪنڊ ۾ سمهي رهيو. هن جانڊاهه واري هنجا ڪپڙا قيمتي ڏٺا، تن جي طمع تي

هنکي ماري سندس لاش نهر جي پاڻيءَ ۾ اُڇلائي ڇڏيائين،
جنهن جي ڪناري تي جانداهه ڪتل هئي. صبح جو
ماهويه جي ماڻهن گولي اچي اها لاش ڪڍي ۽ جانداهه
وارو ڀڄي ويو ۽ رلندي مري ويو. ماهويه يزدجرد جي
لاش اصطخر ڏي ڏياري موڪلي، جتي بادشاهن جي
قبرستان ۾ دفن ڪيو ويو. انهيءَ سال ۾ عربن روم جي
قيصر قسطنطين کي به آخرين شڪست ڏني ۽ قيصر مارجي
ويو ۽ اها شهنشاهت به ايران جي شهنشاهت وانگي عربن
جي هٿ ۾ آئي.

ضميمه

مٿي جن بادشاهن جو ذڪر آيو آهي، تن جي تفصيل وار ياداشت هيٺ ڏجي ٿي ۽ جيترا ورهه بادشاهي ڪيائون ۽ ڪهڙي سن ۾ هئا سو به شاهنامي موجب هيٺ ڏجي ٿو:

(۱) پيشدادي خاندان (۱۳۴۱ ورهه بادشاهي)

(۱) ڪيومرث- ۴۰ ورهه - ۹۰۰ ورهه عيسوي سن کان اڳي.

(۲) هوشنگ - ۴۰ ورهه.

(۳) طهمورث ديوبند - ۳۰ ورهه - ۸۳۰ ورهه ع-سن کان اڳي.

(۴) جمشيد- ۷۰۰ ورهه.

(۵) ضحاڪ تازي- ۱۰۰۰ ورهه.

(۶) فريدون- ۵۰۰ ورهه- ۷۵۰ ورهه عيسوي سن کان اڳي.

(۷) منوچهر- ۱۲۰ ورهه.

(۸) نوذر - ۷ ورهه.

(۹) زاب بن طهماسپ (زو) - ۹ ورهه.

(۱۰) گرشاسپ ۲۰ ورهه.

(٢) ڪياني خاندان (٧٣٢ ورهه بادشاهي)

(١) ڪيقباد - ١٠٠ ورهه - ٧٣٠ ورهه عيسوي سن کان اڳ.
(٢) ڪيڪائوس - ١٥٠ ورهه - ٦٢٥ ورهه "
(٣) ڪيخسرو - ٦٠ ورهه - ٥٥٩ ورهه "
(٤) لهراسپ - ١٢٠ ورهه - ٥٩٢ ورهه "
(٥) گشتاسپ - ١٢٠ ورهه - ٤٨٠ ورهه "
(٦) بهمن درازدست - ١١٠ ورهه - ٤٢٤ ورهه "
(٧) هما (خماني) - ٣٢ ورهه - ٤٠٣ ورهه "
(٨) داراب - ١٢ يا ١٤ ورهه - ٣٨٩ ورهه "
(٩) دارا بن داراب - ١٤ ورهه - ٣٧٥ ورهه "
(١٠) سڪندر رومي - ١٤ يا ١٧ ورهه - ٣٣١ ورهه "

---

(٣) اشڪاني خاندان (٣٠٠ يا ٥٠٠ ورهه بادشاهي)

(١) اشڪ بن اشڪان.
(٢) شاپور بن اشڪ - ٤٢ ورهه = ١ ع.
(٣) بهرام بن شاپور - ١١ ورهه.
(٤) بلاش بن بهرام.
(٥) هرمز بن بلاش - ١٩ ورهه.
(٦) نوش بن بلاش - ١٤ ورهه.
(٧) فيروز بن هرمز - ١٧ ورهه.
(٨) بلاش بن هرمز - ١٢ ورهه.

(٩) خسرو بن بلاش - ٤٠ ورهہ.
(١٠) بلاش بن بلاش - ٢٤ ورهہ.
(١١) اردوان بن بلاش- ١٣ ورهہ.
(١٢) اولاد بن اشڪان - ٢٣ ورهہ.
(١٣) بلاش بن اشڪان - ١٢ ورهہ.
(١٤) گودرز بن بلاش- ٣٠ ورهہ.
(١٥) بيژن بن گودرز- ٢٠ ورهہ.
(١٦) گودرز بن بيژن- ١٠ ورهہ ورهہ.
(١٧) نرسي بن بيژن- ١١ ورهہ.
(١٨) اردوان بن نرسي.

---

(٤) ساساني خاندان (٤٢٦ ورهہ بادشاهي)

(١) اردشير بن بابڪ - ٤٠ ورهہ- ٢٢٦ عيسوي.
(٢) شاپور بن اردشير- ٣٠ ورهہ- ٢٤٠ ع.
(٣) هرمز بن شاپور -١ ورهہ- ٢٧١ ع.
(٤) بهرام بن هرمز- ٣ ورهہ- ٢٧٢ ع.
(٥) بهرام بن بهرام- ١٩ ورهہ- ٢٧٦ ع.
(٦) نرسي بن بهرام- ٩ ورهہ- ٢٩٣ ع.
(٧) هرمز بن نرسي- ٩ ورهہ- ٣٠٣ ع.
(٨) شاپور بن هرمز (ذوالاڪتاف)- ٧٠ ورهہ- ٣١٠ ع.
شاپور بن شاپور- ٥ ورهہ- ٣٨٥ ع.
بهرام بن شاپور- ١٤ ورهہ- ٣٩٠ ع.

(۱۱) يزد جرد اثيم- ۳۰ ورهہ- ۴۰۴ ع ۔

(۱۲) بهرام بن يزد جرد (گور)- ۲۳ ورهہ- ۴۲۰ ع۔

(۱۳) يزد جرد بن بهرام- ۱۸ ورهہ- ۴۳۸ ع۔

(۱۴) هرمز بن يزد جرد- ۱ ورهہ- ۴۳۹ ع۔

(۱۵) فيروز بن يزد جرد- ۱۱ ورهہ- ۴۵۸ ع۔

(۱۶) بلاش بن فيروز- ۵ ورهہ- ۴۸۴ ع۔

(۱۷) قباد بن فيروز- ۴۳ ورهہ- ۴۸۸ ع۔

(۱۸) کسريٰ بن قباد (نوشيروان)- ۴۸ ورهہ- ۵۳۱ع۔

(۱۹) هرمز بن نوشيروان- ۱۲ ورهہ- ۵۷۹ ع۔

(۲۰) خسرو بن هرمز (پرويز)- ۳۸ ورهہ- ۵۹۱ ع ۔

(۲۱) قباد بن خسرو (شيرويہ) -۶ مهينا- ۶۲۸ع = ۷ هہ۔

(۲۲) اردشير بن شيرويہ- ۶ مهينا- ۶۲۸ ع = ۱۰ هہ۔

(۲۳) شهريار بن فرائين (گراز)- ۱ ورهہ- ۶۲۹ ع ۔

(۲۴) جوان شير بن خسرو پرويز- ۱ ورهہ- ۶۳۰ ع۔

(۲۵) پوران دُخت بنت خسرو پرويز- ۲ مهينا- ۶۳۱ ع۔

(۲۶) فيروز يا جشيند ہ۔

(۲۷) آزرمی دُخت بنت خسرو پرويز- ۴ مهينا- ۶۳۱ع۔

(۲۸) کسريٰ بن اردشير۔

(۲۹) فرخ زاد بن خسرو- ۱ مهينو۔

(۳۰) يزد جرد بن شهريار- ۲۰ ورهہ- ۶۳۲ ع = ۲۰ هہ

Printed and published by Jethmal Parsram Gulraj at the BLAVATSKY PRESS, Hyderabad Sindh.

پڙهندڙ نَسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لُڙهندَڙ نَسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندَڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، جُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪَندَڙُ، ياڙي، ڪاٺُو، پاڇوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سڀني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳَر تان کڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪارِي تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نَسل (پَنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہِ ڪُوڙو آهي.

جهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، پَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. بِين لفظن ۾ پَنَ ڪا خُصوصيِ ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَبِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَ پاران ڪتابن ڪي ڊِجيِٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن ڪي ڊِجيِٽائِيز ڪرڻ ڪان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَ سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ کان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو بوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛
ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛
گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،
جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،
جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ-

اِن حسابَ سان اڻڄاڻائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناداني‎ءَ جي نشاني آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۾ سماجي حالتن تان نظر ڪڇي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اٽڃاڻن ۾ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **ڇو، ڇالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽر گهرج necessity unavoidable سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻَ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ياڪي پائي چيو تہ ”منهنجا ياءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)